

ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ДАНҒАРА

БВД:9 (5753)

Бо ҳуқуқи дастнавис

ШОДМОНЗОДА ОРЗУ ШОДМОН

ВАЗЪИ ИҚТИСОДИЮ ИҶТИМОӢ ВА ФАРҲАНГИИ ДАНҒАРА
ДАР ЗАМОНИ ШУРАВӢ ВА ДАВРАИ ИСТИҚЛОЛ

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз
рӯйи ихтисоси 07.00.00-Илмҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ
(07.00.02–Таърихи ватанӣ)

Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои таърих,
профессор Убайдулло Н. К.

ДУШАНБЕ – 2025

МУНДАРИЧА

ФЕҲРИСТИ ИҲТИСОРАҲО	3
МУҚАДДИМА	5
БОБИ 1. ТАЪСИЁБИИ НОҲИЯИ ДАНҒАРА ВА АВВАЛИН ДИГАРГУНСОЗИҲОИ СИЁСИЮ ИҚТИСОДӢ	20
1.1. Таъсиёбии ноҳияи Данғара ва ташаккули низоми идоракунии он	20
1.2. Дигаргунсозии иқтисодӣ ва рушди ноҳия дар замони шуравӣ	29
БОБИ 2. РУШДИ КИШОВАРЗӢ ВА ҲАЁТИ ФАРҲАНГИИ НОҲИЯ ДАР СОЛҲОИ 50-80-УМИ АСРИ XX	43
2.1. Рушди кишоварзӣ ва соҳаҳои он дар солҳои 50 – 80 – уми асри XX.....	43
2.2. Маориф ва ҳаёти фарҳангии ноҳия	70
БОБИ 3. ДАНҒАРА ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ (солҳои 1991 -2021)	87
3.1. Ба ноҳияи саноатӣ табдил ёфтани Данғара	87
3.2. Дастовардҳои кишоварзӣ дар замони истиқлол	107
3.3. Данғара маркази фарҳангии минтақа	122
ХУЛОСА	146
РУЙХАТИ АДАБИЁТ	154

ФЕҲРИСТИ ИҲТИСОРАҶО

ДЗУ - (Дроссельно- запорное устройство) - Таҷҳизоти бастанӣ газ

СУ - (Строительное управления) - Идораи сохтмон

КМИТЧ - Комплекси минтақавию истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ

УПТК - (Управление производственно -технологическое комплектации) -

Идоракунии таҷҳизоти истеҳсолӣ ва технологӣ

ЖКО - (Желищно- коммунальная организация)-

Ташкилоти манзилию коммуналӣ

КЗОС - (Каменно -земляное и огневое сооружения) -

Иншооти коркарди сангу шағал.

ГЭС - (Гидроэлектростанция) – Неругоҳи барқи обӣ

ВД - Водии Данғара

ВБ - (Всемирный банк) - Бонки байналмилалӣ.

МФК - (Международная финансовая корпорация) - Иттиҳодияи байналминалии молиявӣ

РАО - (Российское акционерное общество) - Ҷамъияти саҳомии Россия

ЕЭС-Россия - (Европейское экономическое сообщество - Россия) – Созмони ҳамкории иқтисодии Аврупо- Россия

МФК - (Международная финансовая корпорация) -

Корпоратсияи байналмилалӣ молиявӣ

ЕЭС - (Европейское экономическое сообщество) -

Созмони ҳамкории иқтисодии Аврупо

ОПЕК - (Организация стран экспортёров нефти) -

Ташкилоти давлатҳои содиркунандаи нафт.

ҶСКМС - Ҷамъияти саҳомии кушодаи масолеҳи сохтмонӣ

ПМТ - Пойгоҳи мошину трактор

НИАТИ - (Научно- исследовательский автотракторный институт) -

Пажӯҳишгоҳи илмӣ -тадқиқотии мошину трактор.

КМ - Кумитаи марказӣ

ШКХ - Шурои Комиссарони халқ

ЧМШС - Ҷумҳурии Мухтори Шурави Сотсиалистӣ

ТОЗ - (Товарищество по совместной обработке земли) -

Рафқати коркарди якҷояи замин

ЧДММ - Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд

САҲА - Созмони амният ва ҳамкории Аврупо

СТЗ - (Сталинградский тракторный завод) (марка трактора) -

Заводи тракторбарории Сталинград. Тамғаи трактор

НБО - Неругоҳи барқи обӣ

ИҶШС - Иттиҳоди Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ

КИМ - Кумитаи Иҷроияи Марказӣ

КСМ - (Комбинат строительных материалов) - Комбинати масолеҳи
бинокорӣ

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Бо ба даст овардани истиқлол марҳалаи комилан нав дар таҳқиқ ва омӯзиши таърихи чандинҳазорсолаи халқи тоҷик ибтидо мегирад. Зеро соҳибистиклолӣ ба раванди таҳқиқ ва омӯзиши таърих, метод ва усулҳои таҳқиқ, дастрасӣ ба сарчашмаҳои таърихӣ, ба вижа маводи бойгонӣ имконияти фаррох ва вусъати тоза бахшид. Баробари ин, таърих ва донишҳои таърихӣ ба воситаи муҳимтарини худшиносии миллӣ, ваҳдат ва ягонагии ҷомеаи кишвар табдил ёфтанд.

Омили созанда ва афзояндаи мақоми илми таърих ва донишҳои таърихӣ дар ҷомеаи кишвар ин, пеша аз ҳама таваҷҷӯҳи бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба таърих, сабақҳои таърихӣ, тамаддун ва оину суннатҳои аҷдодӣ ҳамчун рукнҳои муҳими муттаҳидкунандаю ваҳдатсоз, воситаи таҳкимбахши худшиносӣ ва ҳувияти миллӣ мебошад.

Ҳамзамон дар замони соҳибистиклолӣ дар таърихи миллати тоҷик баъди чандин аср манфиат ва андешаҳои миллӣ дар сиёсати давлат мақоми калидӣ гирифт ва ин имкон дод, ки муҳаққиқону муаррихон дар пайгирӣ аз сиёсати Сарвари давлат бо назардошти манфиат ва арзишҳои миллӣ ба таҳқиқи саҳифаҳои гуногун ва норӯшани таърихи миллат ҳаракат намоянд.

Махсусан, дар ин раванд таҷдиди назар намудани таърихи садсолаи охир ва инъикоси дастовардҳои назарраси замони соҳибистиклолӣ мақоми тоза ва вижа пайдо намуд. Аз ҷумла, мавзӯи мавриди таҳқиқоти илмӣ мазкур, ки ба омӯзиш ва таҳқиқи таърихи давраи навтарини яке аз минтақаҳои калонтарини ҷумҳурӣ ноҳияи Данғара равона шудааст, қадаме дар ин самт мебошад. Рисола пеш аз ҳама ба омӯзиш ва таҳқиқи таърихи таъсисёбӣ ва рушди ноҳия Данғара дар замони Иттиҳоди

Шуравӣ ва таҳаввулотӣ ҷиддии иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ин минтақа дар давраи соҳибистиклолӣ бахшида шудааст.

Ноҳияи Данғара соли 1932 дар ҳайати собиқ вилояти Кӯлоб таъсис ёфта, дар натиҷаи дигаргунсозӣҳои замони шуравӣ ва ҶШС Тоҷикистон тадриҷан рӯ ба инкишоф ниҳода, ба як минтақаи комилан пешрафта табдил ёфтааст. Ноҳия вобаста ба зуд-зуд тағйир ёфтани сохтори маъмурии ҷумҳурӣ борҳо аз тобеяти як вилоят ба вилояти дигар гузаштааст. Аз ҷумла, соли 1944 аз ҳайати вилояти Кӯлоб ба тобеяти вилояти Қўрғонтеппа, вале соли 1947 аз нав ба ҳайати вилояти Кӯлоб ҳамроҳ гардидааст [161, с.17]. Новобаста аз ин ноҳия дар замон шуравӣ аз як минтақаи рушднаёфтаи Бухорои Шарқӣ ба ноҳияи пешрафта ва яке аз минтақаҳои муҳимми кишоварзӣ табдил ёфт. Ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия комилан дучори таҳаввулот гардид.

Марҳалаи нави рушди ноҳия ба давраи соҳибистиклолӣ рост меояд. Дар партави сиёсати созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баробари дигар минтақаҳои кишвар ноҳияи Данғара низ комилан симои худро дигар намуда, ба минтақаи калони саноатӣ кишоварзӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ мубаддал гардид.

Аммо то имрӯз ташкилӣ ва ташаккули ноҳияи Данғара ҳамчун як минтақаи саноатӣ кишоварзӣ дар доираи як рисолаи таҳқиқотӣ мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст. Гарчанде то имрӯз доир ба таърихи ноҳияи Данғара мақолаву китобҳои алоҳидаи илмӣ-оммавӣ таълиф шудаанд, вале онҳо таърихи ташкилӣ ва рушди ноҳияро ба шакли комил дар заминаи манобеи таърихӣ инъикос карда наметавонанд. Мубрами интихоби мавзӯи мазкур боз дар он зоҳир меёбад:

- метавон инъикоси дигаргунсозӣҳои ҷиддии сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии дар сад соли охир ба даст овардаи халқи тоҷикро дар мисоли таърихи ноҳияи Данғара тасвир намуд;

- минтақаи Данғара дар арафаи барқарорсозии Ҳокимияти Шуравӣ яке аз минтақаҳои ақибмондаи Бухорои Шарқӣ аморати Бухоро буд ва

дар натиҷаи дигаргунсозии замони шуравӣ ба маркази алоҳидаи маъмурӣ ва ноҳияи пешрафтаи соҳаи кишоварзӣ табдил ёфт. Таҷрибаи таърихӣ раванди ин дигаргунсозӣ барои дарки таърихи гузашта ва корҳои бунёдкунандаву созандаи имрӯза дорои аҳаммияти вижа мебошад;

- дар кӯтоҳтарин муддат бо шарофати соҳибистиклолӣ ва фазои озоду мусоиди соҳибдавлатӣ новобаста аз мушкилоту маҳдудиятҳои дохилию берунӣ ноил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ваҳдати ягонагӣ ва таъсири он дар мисоли рушди як ноҳия муҳимтарин нишондиҳандаи дастовардҳои беназири халқи тоҷик дар замони соҳибистиклолӣ мебошад.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Раванди таҳқиқи мавзӯӣ нишон дод, ки то имрӯз аз ҷониби муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ доир ба таърихи ноҳияи Данғара таҳқиқоти маҷмӯии илмӣ ба анҷом нарасидааст. Маводи нашршуда низ аз якҷанд мақолаҳои оммавӣ ва китобҳои ҷудогонаи характери публисистӣ дошта иборат мебошанд. Муаллифон дар маҷмӯъ баъзе масъалаҳои ҷузъиро бе истифодаи услубҳои илмӣ таҳқиқотӣ ва сарчашмаҳои боэътимоди таърихӣ бо сабки оммавӣ инъикос намудаанд. Вале то андозае дар ин асару мақолаҳои оммавӣ ва ёддоштӣ баъзе, саҳифаҳои гуногуни ҳаёти иқтисодӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия мавриди тасвир қарор гирифтаанд.

Асосан муаллифони мақолаву асарҳои ҷудогона мутахассисони самтҳои гуногун, аз ҷумла сиёсатмадор, ҳуқуқшинос ва намоёндагони касбу кори мухталиф мебошанд. Новобаста аз ин дар раванди таҳқиқи мавзӯӣ, мақолаву китобҳои ин муаллифон ва дигар таълифоти дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ва соҳибистиклолӣ, ки ба саҳифаҳои ҷудогонаи ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара бахшида шудаанд, мавриди истифода қарор гирифтанд.

Ҳамзамон, бояд тазаккур дод, ки оид ба ҷанбаҳои мухталифи ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии вилояти Хатлон дар солҳои 1921-2021

таҳқиқоти алоҳидаи илмӣ мавҷуданд, ки дар онҳо инъикоси баъзе масъалаҳои марбут ба таърихи ноҳияи Данғара низ ҷой доранд.

Дар маҷмӯъ, асарҳои зиёди бунёдию дастаҷамъӣ, ёддоштӣ, мақолоти илмӣ-оммавӣ ва рисолаҳои илмӣ, ки роҷеъ ба таърихи замони Шуравӣ ва Истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус вилояти Хатлон таълиф ёфтаанд, масоили гуногуни ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғараро низ дар умум мавриди таҳқиқ ва баррасӣ қарор додаанд. Адабиёти истифодашударо, ба назари мо ба таври зайл метавон гурӯҳбандӣ намуд:

Ба гурӯҳи аввал осору мақолот, маърузаву суҳанрониҳо [1–7] ва Паёмҳои ҳамасолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон [8–22] дохил мешаванд, ки хангоми сафарҳои қорӣ ба минтақаҳои мухталифи ҷумҳурӣ, аз ҷумла вилояти Хатлон, бахусус ноҳияи Данғара ироа ва баррасӣ гардидаанд ва фарогири инъикоси равандҳои иқтисодӣ - иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошанд, Масъалаҳои рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳурӣ пайваستا дар маркази диққати Сарвари давлат ҷой гирифтаанд ва ҳамасола дар Паём ва суҳанрониҳо, асару мақолаҳо мавриди таҳлилу баррасӣ қарор мегиранд.

Дар ин самт, махсусан асарҳои ба таърихи замони Истиқлол бахшидаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро метавон ба таври алоҳида зикр намуд, ки дар онҳо раванди рушди ҷумҳурӣ ва хусусиятҳои хоси он мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтаанд [184 - 187].

Ҳамзамон бархе аз масъалаҳои марбут ба мавзӯи рисола, дар адабиёте, ки ба фаъолияти қорӣ ва сафарҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба навоҳии мухталифи ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара бахшида шудаанд, низ ҷой доранд [204–212; 214].

Ба гурӯҳи дуюм асарҳои илмӣ бунёди ва дастҷамъонае шомил мегарданд, ки ба таърихи Тоҷикистони шуравӣ ва Тоҷикистони соҳибистиклол бахшидашуда, дар баробари дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ, масоили мухталифи ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғараро низ баррасӣ намудаанд. Ба ин гурӯҳ асарҳои бунёди ва дастҷамъонаи «История таджикского народа» [155 - 158], «Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР» [146; 150], «Из истории культурного строительства в Таджикистане» [147-149], «Из истории индустриализация Таджикской ССР» [145], «Народное хозяйство Таджикской ССР (Ст.сб.) (1981/1987/1988)» [98; 99], «Очерки по истории Таджикистана» [175], «Очерки истории народного хозяйства Таджикистана (1917-1965 гг.)» [174], «Очерки истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965)» [171], «Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол» [176], «Осуществление государственной программы в области образования в Хатлонской области» [170] ва ғайраҳо дохил мешаванд. Дар адабиёти зикршуда раванду ҷанбаҳои мухталифи ҳаёти иқтисодӣ - иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара то андозае ба таври умум таҷассум ёфтааст.

Ба гурӯҳи сеюм монографияҳо ва осори илмие дохил мегарданд, ки бевосита масоили мухталифи вазъи иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии вилояти Хатлон, аз ҷумла ноҳияи Данғараро дар раванди инъикоси таърихи умумии халқи тоҷик мавриди таҳқиқ қарор доданд. Ба ин гурӯҳ, пеш аз ҳама, асарҳои Б. Ғ. Ғафуров [138; 140], Б. А. Антоненко [129], Р. М. Масов [162; 163], Р. А. Абулҳаев [125-127], Ф. Абдурашитов [123; 124], Ф. Ҳомидов [200], Ш. Акрамов [128], И. С. Ашуров [130], З. Кабутов, М. Махсумов [159], Ш. Умар, Ҷ. Бобоев [131], Х. Абдуназаров [122], Ҷ. Ҳ. Талбаков [193], С. М. Парпиев [177] ва дигарон маҳсуб дониста мешаванд.

Асарҳои Б. Ғ. Ғафуров, Б. А. Антоненко ва Р. М. Масов асосан масъалаҳои умда ва мубрами таърихи халқи тоҷик, тамоили асосии рушди ҶШС Тоҷикистон, пешрафти вилоятҳои алоҳида, аз ҷумла

вилояти Хатлон, ноҳияи Данғара, масоили таърихнигории тоҷик ва рушди илми таърихро инъикос менамоянд.

Масъалаҳои рушди кишоварзӣ ислоҳоти аграрии замони шуравӣ ва соҳибистиклолӣ, масъалаи муҳоҷирати дохилӣ ва берунӣ дар асару монографияҳои Р. Абулҳаев, Ф. Абдурашитов, Ф. Ҳамидов, С.М.Парпиев, И.С.Ашуров, Ш. Акрамов, К. Х. Барфиев ва С. О. Мирзохонов мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Рушди дастовардҳои фарҳангӣ, бахусус таърихи ташкилбӣ ва фаъолияти Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ-драммавии ноҳияи Данғара дар асари З. Кабутов ва М. Махсумов баррасӣ шудаанд.

Муҳтавои асосии монографияҳои Х. Абдуназаров, Ҷ. Бобоев, Ҷ. Ҳ. Талбаков, Умари Шерхонро саҳифаҳои гуногуни таърихи вилояти Хатлон ва ноҳияи Данғара ташкил медиҳанд.

Ба гурӯҳи чорум рисолаҳои илмие шомил мегарданд, ки ба таҳқиқи масоили гуногуни вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии вилояти Хатлон дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ва Истиқлол бахшида шудаанд, ки доир ба ноҳияи Данғара низ маълумот медиҳанд. Ба ин гурӯҳ асосан таҳқиқоте, ки хусусияти таърихиву иқтисодӣ доранд ва пеш аз ҳама рисолаҳои номзодии Г. А. Афзалов [219], Ҳ. Н. Аламов [218], Р. Аҳмедов [220], М. Ч. Буриева [221], Б. С. Музаффаров [225], Х. Г. Рӯзибоев [226], инчунин Ғ. Сафарзода [228] дохил мегарданд.

Ба гурӯҳи панҷум мақолаҳои илмӣ-оммавӣ ва оммавие шомил мешаванд, ки дар маҷаллаву рӯзномаҳо ба масъалаҳои марбут ба ҳаводиси даври замон дар Иттиҳоди Шуравӣ ва замони Истиқлол интишор ёфта, паҳлуҳои мухталифи ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғараро инъикос менамоянд.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ тавассути чорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои кори илмӣ-таҳқиқотии Шуъбаи таърихи навтарини Институти таърих, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи А. Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон барои солҳои 2016 - 2020 дар

самти «Таърихи халқи тоҷик, қонуниятҳои умумӣ ва хусусиятҳои хоси раванди таърихи давраи муосир» ва, ҳамзамон тибқи нақшаи корҳои илмӣ таҳқиқотии кафедраи “Таърихи умумӣ”-и Донишгоҳи давлатии Данғара дар самти илмҳои ҷомеашиносӣ омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Ҳадафи асосии таҳқиқотии рисола инъикоси таърихи ташакулёбӣ ва рушди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ва давраи истиқлол мебошад. Барои амалӣ намудани ҳадафҳои дар пеш гузошта, омӯзиш ва баррасии масъалаҳои зерин зарур доништа шуданд:

- омӯзиши мавқеи ҷуғрофию маъмурии Данғара ва хусусиятҳои хоси он;
- ташкил ёфтани ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди маъмурӣ ва шароити иқтисодию иҷтимоии ноҳия дар замони шуравӣ;
- муайян ва асоснок намудани манобеъ ва иқтидори истеҳсолии ноҳия;
- тасвири ҳаёти фарҳангии ноҳияи Данғара ва дастовардҳои он дар замони шуравӣ;
- бӯҳрони иқтисодию иҷтимоии ибтидои давраи истиқлол ва таъсири он ба ноҳия;
- инъикоси тадбирҳо ва омилҳои асосии ба маркази саноатӣ табдил додани ноҳия дар замони истиқлол;
- инъикоси раванди ислоҳоти соҳаи маориф ва ташаккули низоми таҳсилоти касбӣ дар ноҳия;
- баррасии таҳаввулот дар ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар замони истиқлол.

Объекти таҳқиқот таърихи ташаккули ноҳияи Данғара ҳамчун як маркази саноатӣ кишоварзӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асри XX - ибтидои асри XXI мебошад.

Мавзуи (предмет) таҳқиқот ин омӯзиши раванди дигаргунсозихо дар ҳаёти сиёсӣ маъмурӣ, иқтисодӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар ду марҳалаи таърихӣ, яъне замони шуравӣ ва давраи истиқлол (солҳои 1921-2021) махсус меёбад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихӣ таҳқиқот). Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар Донишгоҳи давлатии Данғара анҷом дода шуда, ду марҳаларо дар бар мегирад: - марҳалаи аввал – аз соли 2019 то 2022 ва интихоби мавзӯ ва роҳбари илмӣ, тартиб додани нақшаи кор, ҷамъ кардан, ба низом даровардани мавод оид ба мавзуи интихобшуда, ҷустуҷӯи ҳуҷҷатҳои бойгонӣ, омӯختан ва таҳлили ҳуҷҷатҳои бойгонӣҳои марказӣ ва ҷорӣ, таҳқиқоти муҳаққиқон дар бораи вазъи иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара, таҳқиқоти таърихшиносӣ, навиштани муқаддима ва боби якуми рисола, нашри мақолаҳо дар мавзуи рисола, иштирок дар конфронсҳои илмӣ, супоридани имтиҳонҳои номзадӣ аз таърихи фалсафаи илм ва забони хориҷӣ; - марҳалаи дуюм - солҳои 2023 - 2024 – навиштани боби дуюм, ҷамъбасти рисола, нашри мақолаҳо дар мавзуи таҳқиқот, суҳанронӣ дар конференсияҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, супоридани имтиҳони номзадӣ аз рӯи ихтисос ва пешниҳоди рисола барои ҳимоя.

Доираи хронологии таҳқиқот ду марҳалаи таърихӣ давраи наватарини ҳалқи тоҷик, солҳои 1921– 2021– ро дар бар мегирад. Пас аз барқарорсозии Ҳокимияти Шуравӣ ва гузаронидани тақсмоти миллий – ҳудудии соли 1924 дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии ҳалқи тоҷик дигаргуниҳои кулӣ ба миён омаданд. Новобаста аз силсилаи беадолативу камбудихо дар раванди тақсмоти соли 1924 ба миёномада, аввал ҷумҳурии мухтор ва соли 1929 ҶШС Тоҷикистон таъсис ёфт, ки ин оғози саҳифаи нав дар таърихи давлатдорӣ тоҷикон мебошад.

Ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди маъмурӣ соли 1932 таъсис ёфта бошад ҳам, ҳанӯз аз ибтидои барпошавии соҳти шуравӣ ба гирдоби дигаргунсозӣҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ иқтисодӣ қашида шуда буд.

Асоси назариявӣ – методологии таҳқиқотро, пеш аз ҳама принципи таърихият, воқеънигорӣ ва даврабандии илмӣ таърихи халқи тоҷик, ки дар асари бунёди шашчилдаи «Таърихи халқи тоҷик», асарҳои академик Б. Гафуров, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон инъикос ёфтаанд, ташкил медиҳанд. Ба сифати асосҳои методологӣ маҷмӯи усулҳои таҳлили илмӣ, таърихӣ-муқоисавӣ, таърихӣ-проблемавӣ, ҷуғрофӣ-хронологӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Пойгоҳи сарчашмавии таҳқиқот. Сарчашмаҳои асосии таҳқиқотро ҳуҷҷатҳои расмӣ мақомоти давлатӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, ҳисоботи солонаи ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ, маводи бойгонӣ, маълумоти фаровони оморӣ ва матбуоти даврӣ ташкил додаанд.

Дар раванди таҳқиқи рисола, пеш аз ҳама аз маводи Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМД ҶТ), бойгонӣҳои вилояти Хатлон, Раёсати хоҷагии халқи вилоят ва бойгонии ҷорӣ амалакунандаи вилоятиву ноҳиявӣ ба таври васеъ истифода гардидаанд [53–90]. Яке аз сарчашмаҳои муҳимми таҳқиқи таърихи давраи навтарини халқи тоҷик, аз ҷумла ноҳияи Данғара ин маҷмӯи ҳуҷҷатҳо, санадҳои оморӣ, ҷашнӣ ва ё ҷамъбасти мебошанд, ки солҳои гуногун нашр шудаанд [48; 51; 52; 107; 108; 109].

Ҳамзамон аз ҳуҷҷатҳои меъёрии-ҳуқуқӣ қонуну қарор ва амру фармонҳои марбут ба самтҳои гуногун истифода гардид, ки ба мо доираи имконияти саҳеҳи таҳқиқоти илмиро оид ба масоили баррасишаванда ба вуҷуд овард. Дар таҳқиқи масъала мавқеи назаррасро ҳуҷҷатҳое, ки ба ташкилоту корхонаҳои истеҳсолӣ ва муассисаҳои алоҳида, ба мисли корхонаҳои саноативу хоҷагиҳои кишоварзӣ ва фарҳангӣ марбутанд, ишғол менамоянд.

Дар таҳқиқи таърихи давраи истиқлол ҳамчун сарчашмаи муҳим барномаҳои зиёди давлатии сатҳи ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ ва ноҳиявӣ ташкил медиҳанд. Аз ҷумла, қабул гардидани «Барномаи рушди иҷтимоӣ -иқтисодии вилояти Хатлон барои солҳои 1995-2000 ва 2005 -

2015», ки ба рушди иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара низ бетаъсир намонд, аз зумраи манобеи муҳим мебошад.

Инчунин «Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020» ва «Барномаи мақсадноки давлатии рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ ва зиёд намудани истеҳсоли меваю парвариши ниҳолҳои мевадихандаву ҳамешасабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2020», ки дар пешрафти ноҳия нақши муҳимро соҳиб мебошанд, истифода шуданд.

Ҳамзамон дар диссертатсия маводи рӯзномаҳои ҷумҳуриявии «Садои мардум», «Ҷумҳурият», «Минбари халқ», «Народная газета», «Коммунист Таджикистана», «Азия-Плюс», «Тоҷикистон», расонаҳои вилоятии «Новый Хатлон» ва ноҳиявии «Зардбор», «Навобод», «Симон Данғара» низ ҳамчун манобеъ ба таври фаровон истифода шудааст. Маълумоти матбуоти даврӣ имкон медиҳад, ки ҳаёти рӯзмарраи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар марҳалаҳои гуногуни таърихӣ бештар ва ба шакли возеҳтар инъикос ёбанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки бори нахуст ташкилҳои ноҳияи Данғара, вазъи иқтисодию иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва ба маркази калони кишоварзӣ саноатӣ табдил ёфтани он дар ду марҳалаи таърихӣ дар доираи як рисолаи илмӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Гарчанде таҳқиқот ду марҳалаи таърихиро фаро мегирад ва онҳо аз рӯи хусусиятҳои худ тафовут доранд, вале маҳз дар ҳамин давра дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара таҳаввулоти кулӣ ба миён омад, ки он инъикоси воқеии худро дар нуқтаҳои зерини рисола пайдо намудааст:

- бори нахуст омилҳои асосии рушди иқтисодӣ - истеҳсолии ноҳияи Данғара дар ду марҳалаи таърихӣ мавриди таҳлил қарор гирифтанд;

- ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар замони шуравӣ бори нахуст ба таври мукаммал матраҳ ва тавсиф ёфт;

- сарчашмаҳо ва роҳҳои асосии рушди иқтисодии истеҳсолии ноҳияи Данғара, ҳамчун маркази калонтарини кишоварзӣ таҳқиқ гардид;

- таъсири бухрони сиёсӣ ва иқтисодию иҷтимоии охири дарваи шуравӣ ва ибтидои замони истиқлол ба вазъи умумии ноҳия ба доираи таҳқиқ қашида шуд;

- таҳаввулоти ҷиддии миқдорию сифатии дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар замони истиқлол ба вуқӯъ омада, мавриди таҳлилу ташхис қарор гирифт;

- омилҳо ва заминаҳои асосии ба як маркази саноатии ҷумҳурӣ табдил ёфтани ноҳияи Данғара мавриди таҳқиқ қарор гирифтанд;

- самтҳои афзалиятноки фаъолияти муассисаҳои илмию таълимӣ, аз ҷумла макотиби олии ноҳия ва раванди тайёр намудани мутахассисони касбӣ дар замони истиқлол омӯхта шуданд;

- нақши муассисаҳои фарҳангии ноҳия дар тарбияи ҷаҳонбинии дунявӣ ва арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихию миллӣ, болоравии сатҳи маърифати аҳолии ноҳия дар замони соҳибистиқлолӣ муайян гардиданд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- таърихи ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара ханӯз дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ таваҷҷӯҳи муҳаққиқонро ҷалб намуда бошад ҳам, вале шумораи зиёди таълифот асосан ба инъикоси масоили умумии ҷумҳуриявӣ вилоятӣ ва қисман ноҳиявӣ равона гардидаанд;

- таҳлили манобеъ ва адабиёти илмӣ марбут ба таърихи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара нишон медиҳад, ки ҷанбаҳои гуногуни мавзӯи таҳқиқшаванда дар таърихнигории ватанӣ то андозае инъикос ёфтаанд, вале таърихи ноҳия ба таври мукамал ва дар маҷмӯъ мавриди таҳқиқоти илмӣ қарор нагирифтаанд. Адабиёти давраи шуравӣ ва ҳам таълифоти замони Истиқлол асосан хусусияти илмӣ-оммавӣ ва маъмурию ёддоштӣ дошта, бештар дар заминаи маълумоти матбуоти даврӣ навишта шудаанд;

- таҳқиқи мавзӯ нишон дод, ки ноҳияи Данғара гарчанде аз ибтидои замони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷун дигар манотик ба бухрони шадиди иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мубтало

гардида бошад ҳам, вале дар ибтидои асри XXI, баъди ба марҳалаи рушд ворид гардидани ҷумхурӣ, дар партави пайгирии ҳадафҳои стратегии Ҳукумати ҷумхурӣ ва роҳандозии лоиҳаҳои бузурги созанда, тавассути сиёсати хирадмандонаи Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бештар ба комёбиҳои назарраси иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ноил гардид;

- пажӯҳиш нишон дод, ки ба тӯфайли барқароршавии сулҳ ва ризоияти миллӣ, оромӣ ва суботи ҷомеа дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоии ҷумхурӣ, аз ҷумла, ноҳияи Данғара ба тадриҷ гардиши куллие ба амал омад, ки минбаъд боиси рушди бемайлони иқтисодии ноҳия, пеш аз ҳама дар соҳаи кишоварзӣ гардид. Инро метавон дар ташкили хоҷагиҳои нави деҳқонӣ, зиёд гардидани масоҳати заминҳои қорам, вусъати бузурги шабакаи обёрикунӣ мушоҳида намуд;

- таҳқиқ муайян намуд, ки баъди соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон маблағгузориҳои хориҷӣ ба соҳаи саноат ва хоҷагии кишоварзии ҷумхурӣ, аз ҷумла дар ноҳияи Данғара вусъати тоза пайдо намуд ва ин боиси пешрафти босуръати соҳаи мазкур дар ҷумхурӣ ва ноҳия гардид. Бо шарофати истиклол ва сиёсати хирадмандонаи Сарвари давлат теъдоди сармоягузориҳои хориҷӣ ва ҳаҷми сармоягузорӣ дар ду даҳсолаи охир ба маротиб афзуд, ки ин дар рушди иқтисодиёти вилояти Хатлон ва ноҳияи Данғара нақши муассир гузошт;

- дастовардҳои замони Шуравӣ ва давраи Истиклол дар самти маорифи ноҳияи Данғара бо тӯфайли гузаронидани ислоҳоти соҳа боиси ба вучуд омадани дигаргуниҳои ҷиддӣ дар ҳаёти минтақа гардиданд. Натиҷаи ниҳони он дар таъсиси мактабҳои типпи нав, аз қабили мактабҳои президентӣ, гимназияҳо, литсейҳо, мактабҳои олий, миёнаи касбӣ ва дигар муассисаҳои хусусӣ арзёбӣ мегарданд;

- беҳдошти ҳифзи иҷтимоӣ ва сатҳи тандурустии аҳоли, ки мунтазам дар маркази диққати Ҳукумати ҷумхурӣ ва Сарвари давлат қарор доранд низ ба таҳаввулоти куллӣ дучор омад. Баҳри некӯаҳволии аҳоли дар замони истиклол тадбиру чораҳои зиёде андешида шуданд, Данғара низ

аз он дар канор намонд. Махсусан, таъсиси Донишгоҳи давлатии Данғара, Донишгоҳи тиббии вилояти Хатлон дар ноҳияи Данғара, Коллеҷи тиббӣ боиси пешрафти илм ва омода намудани муттаҳассисони соҳаи тандурустӣ гардиданд;

- аз таҳлилҳо муайян гардид, ки нақши муассисаҳои фарҳангӣ-равшаннамоии ноҳияи Данғара ҳам дар давраи шуравӣ ва ҳам дар замони истиқлол дар тарбияи маънавию фарҳангии аҳоли хеле бориз мебошанд. Дар давраи соҳибистиклолӣ маҷмааҳо ва марказҳои нави фарҳангӣ ташкил ёфтанд, ки ин боиси болоравии худшиносӣ ва хувияти милливу ватандӯстӣ ва эҳтиром нисбат ба анъанаҳои гаронмояи аҷдодӣ дар байни аҳоли гардиданд.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалиии таҳқиқот. Бори аввал дар асоси таҳлили доираи васеи маводи бойгонихо, маълумоти омориву санадҳои меъёрӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ ва адабиёти илмӣ таърихи ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ ва Истиқлол (1921-2021) мавриди омӯзиши ҳамачониба қарор гирифт. Натиҷаҳои таҳқиқ ва хулосаҳои илмӣ рисола ба раванди омӯзиши таърихи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон, махсусан омӯзиши таърихи давраи навтарини халқи тоҷик ба мутахассисони соҳаи таърих ва дигар илмҳои ҷомеашиносӣ мусоидат хоҳад намуд.

Маводи диссертатсия дар раванди таълим ва омӯзиши фанҳои ҷомеашиносӣ, пеш аз ҳама «Таърихи халқи тоҷик», «Таърихи муосири Тоҷикистон», «Таърихнигории таърихи халқи тоҷик» ва курсҳои махсус оид ба таърихи давраи навтарин ба таври васеъ истифода хоҳанд шуд.

Хулосаҳои таҳқиқот ва таҳлилҳои илмӣ дар рисола ҷойдошта барои нишон додани вазъи ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони Иттиҳоди Шуравӣ ва Истиқлол (1921–2021) хангоми таълифи асарҳои ҷомеи бунёди оид ба таърихи кишвар, вилояти Хатлон метавонанд мавриди истифода қарор гиранд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро дақиқияти маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркардаи натиҷаҳои таҳқиқот ва

ҳаҷми интишорот, таҳлил, баррасӣ ва муқоисаи илмию амалӣ таъмин менамояд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ ва амалӣ пешниҳод гардидааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба бандҳои 1, 2, 6 шиносномаи ихтисосҳои КОА дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба ихтисоси 07.00.00-Илмҳои таърихӣ ва бостоншиносӣ (07.00.02–Таърихи ватанӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки ӯ дар асоси манбаъҳои муътамад, шумораи зиёди асарҳои илмӣ нашргардида ва маълумоти матбуоти даврӣ роҷеъ ба ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони Шуравӣ ва Истиқлол (1921–2021) таҳқиқоти маҷмӯии нисбатан мукаммали илмиро бори аввал дар таърихнигории ватанӣ ба анҷом расонидааст. Дар натиҷаи таҳқиқу омӯзиши сарчашмаҳои мухталиф, адабиёти илмӣ муҳаққиқ таърихи давраи навтарини яке аз калонтарин ноҳияҳои ҷумҳурӣ, маркази калони агросаноатии кишвар ноҳияи Данғараро пешниҳод намудааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз ҷониби муаллифи он дар конференсияҳои байналмилалӣ, ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ илмӣ-амалӣ ва илмӣ-назариявӣ, семинарҳои илмию амалии олимони ҷавон ва унвонҷӯёни Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳокима ва ҳимоя карда шудаанд.

Диссертатсия дар ҷаласаи якҷояи кафедраҳои фанҳои гуманитарӣ ва таърихи умумии факултети идоракунии давлат ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлатии Данғара, протоколи №11 аз 22.06.2024 муҳокима гардида, барои дифоъ тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Доир ба натиҷаҳои таҳқиқот, ки бо кори диссертатсионӣ алоқаманданд, 15 мақолаи илмӣ нашр гардид, ки аз ҷумла 6 мақолаи илмӣ дар нашрияҳои аз тарафи

КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда ба таъъ
расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 188 саҳифаи
матни компютерӣ таълиф гардида, аз муқаддима, се боб, ҳафт зербоб,
хулоса, тавсияҳо ва феҳрасти манобеъ ва адабиёти истифодашуда (бо 359
номгӯй) иборат мебошад.

БОБИ 1. ТАЪСИСЁБИИ НОҲИЯИ ДАНҒАРА ВА АВВАЛИН ДИГАРГУНСОЗИҲОИ СИЁСИЮ ИҚТИСОДӢ

1.1. Таъсиёбии ноҳияи Данғара ва ташаккули низомии идоракунии он

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷиҳати маъмурӣ ба се вилояти калон, Хатлон, Суғд, ВМКБ ва ноҳияҳои тобеи марказ тақсим мешавад. Хатлон яке аз вилоятҳои калонтарин ва дорои таърихи беш аз сеҳазорсолаи бостонӣ мебошад. Яке аз ноҳияҳои калонтарини вилояти Хатлон - ноҳияи Данғара маҳсуб меёбад, ки дар қисми шимолу ғарбии он дар ҳудуди ба ном Дашти Данғара ҷойгир аст. Ин минтақаи ҳамвор дар байни дарёҳои Вахш ва Сурхоб воқеъ гардида, аз шимол ба ҷануб ба масофаи 45 км тӯл кашидааст [216, с. 237]. Сатҳи ҳудуди ноҳия ноҳамвор аст ва қисми ғарбии онро кӯҳҳои Туркистон ва Сарсарак, шимолиро кӯҳҳои Вахш, шарқиро кӯҳҳои Морон ихота кардаанд. Баландии миёнаи кӯҳҳо 1500-2000 метр буда, қуллаи баландтаринаш 2305 метр дар кӯҳҳои Сарсарак ҷойгир аст [216, с. 239].

Оид ба мафҳуми Данғара, таърихи пайдоиш ва маънии он дар байни муттаҳассисон ақидаи ягона ҷой надорад. Ба андешаи А. Девонакулов истилоҳи «Данғара» аз калимаи «дон» ва «ғарам» гирифта шуда, маънояш «ғарами дон» ё «ғарами гандум» мебошад. Ба маънои дигар мафҳуми «Данғ фатҳи аввал ва сукуни сонӣ» ба забони паҳлавӣ фарёду ғавғои банишот, яъне ҳаракат кардан аз ғояти шодиро гӯянд. Маънои аввали «ғара, ғарра, ғард» шикӯфи замин, роҳи замини баланду саҳт, дами шамшер ва маънои дигараш «замон, хонаи ҷӯбину намадин, гиёҳи хушбӯй, номи шаҳр ва ҷойгаҳ» мебошад. Ба таври умум маънои вожаи Данғара «айёми нишот, замони шодкомӣ, ҷойгаҳи шодиовар» маънидод гардидааст [141, с. 103].

Умари Шерхон истилоҳи Данғараро ба ибораҳои «дан» - об ва «ғара» - кӯҳ нисбат дода, яъне ҳамчун мавзеи обшори зеркӯҳҳои дашту даман маънидод намудааст. Шояд чунин маънидодкунӣ ишора ба чашмаҳои сероби мавзеи мазкур аст, ки бештар аз 30 адад мебошанд. Бостоншинос Ю. Ёқубов вожаи Данғараро ба забони қадимаи ориёӣҳои соҳили Баҳри Охшиён (Баҳри Сиёҳ) пайваست намуда, маънии онро ба дон-об ва ғара - кӯҳ нисбат дода, таъкид менамояд, ки дар адабиёти замони Сомониён ин минтақа таҳти унвони рустои Бурдон ёдоварӣ мешавад ва он шояд ба деҳаҳои Булғи Боло ва Поин иртибот дошта бошад [198, 39]. Дар асоси истифодаи маъхазҳо ва пажӯҳиши шарқшиносони варзида В.В. Бартолд, М. С. Андреев, А. А. Семенов маълум мешавад, ки вожаи «ғалча» шакли тағйирёфтаи «ғарча» буда, аз калимаи «ғар» - кӯҳ гирифта шуда, маънояш куҳистонӣ аст [141, с. 103]. Инчунин дар фарҳанги забони яғнобӣ-тоҷикӣ низ мафҳуми «ғар» ба маънои кӯҳ омадааст [306, с. 38]]. Дар ин замина маънии мафҳуми Данғара – даҳана ё даромадгоҳи кӯҳ яъне кӯҳдоман мебошад.

Таҳқиқоти бостоншиносӣ ва маълумоти сарчашмаҳо шаҳодат медиҳанд, ки ин минтақаи чуғрофӣ-таърихӣ ҳанӯз аз замони қадимтарин макони сукувати одамон будааст. Дар ҳудуди ноҳия теъдоди ниҳоят зиёди ёдгориҳои таърихӣ бостоншиносӣ доир ба ҳама марҳалаҳои таърихӣ боқӣ мондааст [142].

Дар давраи асрҳои миёна минтақаи Данғара яке аз водии обод ва пешрафта будааст, ки маркази он шаҳристони Золи Зар махсуб ёфта, дар Булғи Боло, Пушинг, Кангурт, Булғи Поин, Тоҷқалъа, Қалъаи Хусрав, Тамлиёт, Кулок биноҳои зиёд аз хишти пухта сохтаву гачкоришуда вучуд доштаанд [132; 160; 359]. Дар натиҷаи истилои муғулҳо минтақаи рушдёфтаи ҳудуди имрӯзаи вилояти Хатлон, ба вижа водии Вахш рӯ ба таназзул ниҳода, маҳалҳои ободи он ба вайронаҳо табдил ёфтанд.

Таърихи марҳалаҳои минбаъдаи минтақа, махсусан охири асрҳои миёна ва давраи нав низ хеле гуногунранг ва пур аз зиддият мебошад ва

новобаста аз тез-тез ивазшавии сулолаҳои ҳукмрон, авҷ гирифтани ҷангҳои дохилӣ барои ба тасарруфи худ овардани мулкҳои минтақа, аҳолии бумии кишвар ҳамеша дар пайи талоши озодию истиқлолияти худ буданд ва мо инро дар муборизаи онҳо бар зидди зулму истибдод, ширкат дар ҳаракатҳои сиёсӣ иҷтимоӣ мушоҳида менамоем.

Тибқи маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ сокинони Данғара дар тӯли таърих монанди дигар тоҷикони кӯҳистон, ҳамеша барои ҳимояи марзу бум ва поси анъанаҳои миллии ниёгон дар набард буданд. Далели чунин гуфтаҳо, ҷасорати сокинони Данғараро ҳанӯз дар арафа ва давраи инқилоб ва барқароршавии ҳокимияти Шуро, мубориза ба муқобили қувваҳои зиддишуравӣ муайян менамояд. Натиҷаи чунин муборизаҳо, ҳанӯз дар давраи Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба назар расида буд, ки деҳқонони Данғара солҳои 1915-1916 бо сабаби раवона намудани саршумори зиёди асп барои артиши подшоҳӣ, ошӯби калони халқӣ бардоштаанд ва ба мақсад ноил гардидаанд [199; 116–117].

Ҳокимияти шуравӣ дар ҳудуди ноҳияи Данғара дар натиҷаи амалиётҳои ҳарбии Дастаи ҳарбӣ – экспедитсионии Ҳисор барқарор гардид. Артиши Сурх бе муқобилияти шадид ба қувваҳои тарафдорони амири Бухоро шикаст дода, 15 март соли 1921 Кӯлобро ишғол намуд [158, с. 261]. Аммо тобистони ҳамин сол тамоми ҳудудҳои Бухорои Шарқӣ, аз ҷумла минтақаи Кӯлобро ҳаракати зиддишуравӣ ва босмачигарӣ фаро гирифт [151, с. 309]. Пеш аз ҳама, дар минтақаи Кӯлоб Иброҳим-галу пас аз марги Абдуқайюм парвонаҷӣ сарвари дастаи босмачиёро ба зимма гирифта, як чанд дастаҳои хурди дигарро дар атрофаш муттаҳид намуд ва то ибтидои тобистони соли 1921 дар ин қаламрав ғоратгарӣ намуд. Дар ҳамин ҷо ӯ аз собиқ амири Бухоро Олимхон як чанд нома гирифта, ба ҷамъоварии дастаҳои босмачиёни қаламрави Кӯлоб ва Ғарм машғул шуд. Дар мавзеи хурди Ҳоҷа Балҷувон намояндаи Ҷумҳурии Халқии Шуравии Бухоро дар Бухорои Шарқӣ Сурайё афандии турк бо сардори дастаи дигари босмачиён

Давлатмандбӣ шартнома баста, гӯё бо мақсади ба тарафи Ҳукумати Шуро гузаштани онҳо ба чамъоварии дастаҳои хурди ҳаммаслакони худ машғул гардид. Дар натиҷа дастаҳои муттаҳидшудаи босмачиён гарнизони хурди сарбозони шуравии Кӯлобро муҳосира намуда, онро ба ақибнишинӣ маҷбур сохтанд. Дар Кӯлоб сарварони дастаҳои босмачиён Иброҳим-галуро сарфармондеҳи худ интиҳоб намуданд ва ӯ ҳаракати калони мубориза ба муқобили ҳокимияти навро шуруъ намуд. Аммо кӯшишҳои Иброҳим-галу, ки акнун бештар бо лақаби бек маъруф буд ва мочарои Анварпошҳои турк ва дигар афсарони турк баъдтар барои комилан нест намудани ҳокимияти нави шуравӣ бенатиҷа анҷом ёфтанд. Артиши Сурх ба ин қувваҳои зиддишуравӣ зарбаҳои пайдарпай зада, онҳоро торумор намуд. Артиши сурхи шуравӣ 7 июли соли 1922 Кӯлоб ва баъд Чубек ва Баҳоракро ишғол намуда, роҳи фирори босмачиён ба Афғонистонро бастанд. Яке аз муҳорибаҳои калонтарин байни қувваҳои зиддишӯравӣ ва Артиши Сурх дар ҳудуди деҳаи Сангтӯдаи ноҳияи Данғара ба вуқӯъ омад. Анварпошҳо қариб бо 5 ҳазор савора ба муқобили полки 15-уми савораи Артиши Сурх, ки дар ин деҳа макон дошт ҳучум намуд, аммо муваффақ нагардид ва ба тарафи Балҷувон фирор кард. 4-уми августи соли 1922 Анвар ва Давлатмандӣ дар задухӯрди назди деҳаи Обдараи Балҷувон кушта шуданд.

Иброҳимбек муддати даҳсол ҳаракати зиддишуравии худро идома дода, борҳо аз ҷониби Артиши Сурх ва дастаҳои ихтиёрони маҳаллӣ шикаст хӯрдаву охираш ба Афғонистон фирор намуд. Кӯшиши охирини ӯ дар соли 1931 низ бенатиҷа анҷом ёфт ва зарбаи ҷонкоҳ ба ӯ маҳз дар ҷанги назди Найзабулоқи Данғара 8-уми апрели соли 1931 зада шуд. Аз ин пас ӯ дигар ба худ наомад. Қаҳрамони сарбозони сурх ва ихтиёриёни маҳаллӣ дар мубориза бар зидди Иброҳимбек ва, умуман дастаҳои босмачиён дар саҳифаҳои таърихи кишварамон сабта гардидаанд. Аз ҷумла, қорнамоии котиби ташкилоти комсомолӣ ва сардори даста

Сенчуков дар муҳорибаи назди Найзабулок, сардори даста Қурбон Алиев дар ҷанги назди Сангтӯда боиси намуна гардида буд. Дастаҳои ихтиёриён -калтакдорони сурх низ хеле ғаёл буданд. Дар як ҳуди ноҳияҳои Кангурт, ки Данғара ба он шомил буд, Қизил Мазор, Кӯлоб ва Норақ зиёда аз 9 ҳазор нафар калтакдорони сурх ба мубориза бархоста буданд.

Ҳамин тавр, танҳо баъд аз шикасти ҳаракати босмачигарӣ июл – августи соли 1922 бори дуюм Ҳокимияти Шуравӣ аз нав дар ҳудуди Кӯлоб, аз ҷумла ноҳияи Данғара барқарор гардид [158, 277–278]. Аммо ҳаракати босмачигарӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ ба иқтисодиёти Бухорои Шарқӣ, махсусан ноҳияҳои ҷанубӣ ва наздисарҳадӣ хисороти зиёде ворид намуд. Бо баъзе маълумот дар соли ҳоҷагии 1924/25 кишти майдонҳои обӣ танҳо 21,2%, кишти пахта каме зиёдтар аз 5%, майдони умумии кишт 48,1%-и дараҷаи соли 1914-ро ташкил медод [158, с. 418]. Дар давоми ин солҳо дар ҳудуди ҷумҳурӣ зиёда аз 13 ҳазор хонаи сокинони маҳаллӣ вайрон ва роҳу кӯпрӯкҳои мавҷуда валангор гардиданд. Ба зами он солҳои 1924-1925 ҷумҳуриро хушксолии вазнин ва беҳосилӣ фаро гирифта, хатари гуруснагии оммавӣ дар байни аҳоли ба миён омад [158, с. 418]. Минтақаи Данғара низ мисли тамоми ноҳияҳои ҷанубии кишвар дар чунин ҳолат қарор дошт.

Пас аз барқароршавии Ҳокимияти Шуравӣ ва комилан шикаст хӯрдани дастаҳои зиддишуравӣ ҳокимияти маъмурӣ дар маҳалҳо ба ихтиёри кумитаҳои инқилобӣ гузашт. Бухорои Шарқӣ ба вилоятҳои Фарм, Ҳисор, Кӯлоб ва муваққатан Шеробод тақсим шуд [134, с. 60–64]. Чунин тарзи идоракунии то моҳи августи соли 1924 идома ёфт. Августии соли 1924 баъди ба итмом расидани маъракаи интиҳоботи Шуроҳои маҳаллӣ анҷумани Шууроҳои маҳаллии кентӣ, туманӣ ва вилоятӣ ва 1 – 5 сентябри ҳамин сол анҷумани 1 –уми Шууроҳои намоёндагии халқии Бухорои Шарқӣ барпо гардид [202, с. 310–311]. Анҷуман Кумитаи Иҷроияи Марказии Шууроҳои Бухорои Шарқиро интиҳоб намуд.

Дар натиҷаи тақсимои миллию ҳудудии Осиёи Миёна 15 октябри соли 1924 Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон ташкил ёфт, ки қисми зиёди Бухорои Шарқӣ ба ҳайати он ворид гардид. Аз ҷумла, ба ҳайати ҶМШС Тоҷикистон вилоятҳои Кӯлоб, Ғарм, Душанбе, Қўрғонтеппа, тумани Қаротегин, вилояти Сари Осиё дохил шуданд.

26 ноябри соли 1924 Ҳукумати муваққатии ҶМШС Тоҷикистон – Кумитаи инқилобии ҶМШС Тоҷикистон бо роҳбарии Нусратулло Махсум ташкил ёфт, ки 3 феввали соли 1925 дар ҳайати пурра ба Душанбе омад [202, с. 331].

Соҳтмони ҷомеаи шуравӣ дар ҳудуди ҷумҳурии мухтор дар шароити мураккаб ба амал меомад, дар баъзе маҳалҳо ҳоло ҳам ҳаракати босмачигарӣ идома дошт. Раванди шуравикунонии мақомоти идорӣ, гузариш аз кумитаҳои инқилобӣ ба мақомоти интихобӣ – Шуроҳо дар давоми солҳои 1925 – 26 ба амал омад. 1-12 декабри соли 1926 Анҷумани якуми муассисони Шурои ҶМШС Тоҷикистон баргузор гардида, раванди шуравикунонии ҷомеаро ҷамъбаст намуд. Бо қарори анҷуман мақоми олии идоракунии ҷумҳурӣ Кумитаи иҷроияи марказии ҶМШС Тоҷикистон интихоб карда шуд. Ҷумҳурӣ аз ҷиҳати маъмурӣ ба ҷамоат, кент, туман ва вилоят тақсимбандӣ гардид [158, 386]. Аммо тибқи қарори алоҳидаи “Доир ба ноҳияҳо тақсим кардани ҶМШС Тоҷикистон ” аз 16 июли соли 1927 ба ивази вилоятҳо қаламрави ҷумҳурӣ ба округҳои Ғарм, Ҳисор, Кӯлоб, Қўрғонтеппа, Панҷакент ва Вилояти Мухтори Бадахшони Кӯҳӣ тақсим карда шуд [158, с. 396].

Тибқи Эъломияи ба ҶШС табдил ёфтани ҶМШС Тоҷикистон аз 16 октябри соли 1929 харитаи маъмурии ҷумҳурӣ аз ВМБК, округҳои Хучанд, Ёротеппа, Ҳисор, Ғарм, Қўрғонтеппа, Кӯлоб ва Панҷакент таркиб ёфта буд. Аммо ибтидои солҳои 30 –юм дар заминаи қарор «Дар бораи барҳам додани округҳо аз 15 июли соли 1930 ва қарори муштаракӣ

КИМ ва ШКХ ҶШС Тоҷикистон аз 30 майи соли 1930 дар ҳудуди ҷумҳури тақсимои нави маъмурӣ» гузаронида шуд. Ин маърака бо фосилаҳо то соли 1939 идома ёфт [158, с. 710–712].

Бо қарори Президиуми Кумитаи Иҷроияи Марказии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ташкилҳои ноҳияи Данғара» аз 8 июли соли 1932 Данғара, ки то ин вақт дар тобеияти маъмурии ноҳияи Кангурт буд [164, с. 50–51], ҳамчун ноҳияи алоҳида таъсис дода шуд, ки маркази он деҳаи ҳозираи Сафобахш (он вақт Оқсу) муайян шуд. То соли 1932 ҳудуди маъмурии ноҳияи Данғара 90 нуқтаи аҳолинишинро дар бар мегирифт, ки дорои 21 000 нафар аҳоли буд. Масоҳати ноҳияи Данғара 2,0 ҳазор км² – ро ташкил медод ва зичии аҳоли дар 1 км² ба 24,6 нафар баробар буд. Дар солҳои аввали таъсисҳои ноҳия 7 ҷамоат, аз ҷумла ҷамоати деҳоти Оқсу, Булён, Иғрон, Макеев, Сангтӯда, Тутқавул ва Яккатутро дар бар мегирифт [78; 22; 42; 91].

Ноҳияи Данғара дар давоми солҳои 1932-1939 дар ҳайати округи Кӯлоб ва солҳои 1939-1944 дар ҳайати вилояти Кӯлоб қарор дошт. Соли 1944 бо сабаби ташкилҳои вилояти Қўрғонтеппа ноҳияи Данғара ба қаламрави он ҳамроҳ гардид. Аммо, соли 1947 бо сабаби барҳамхӯрии вилояти Қўрғонтеппа ноҳия аз нав ба ҳайати вилояти Кӯлоб ҳамроҳ шуда, то соли 1955 дар сохтори он қарор дошт [91]. 25 августи соли 1955 бо сабаби барҳам хӯрдани вилояти Кӯлоб ноҳияҳое, ки ба он дохил мешуданд, ба тобеияти марказ гузаронида шуданд [198, с. 83]. Чунин тағйироти маъмурӣ, пеш аз ҳама аз як вилоят ба вилояти дигар гузаштани ноҳия то охири мавҷудияти низоми шуравӣ зуд-зуд ба амал меомад.

29 - уми декабри соли 1973 вилояти Кӯлоб ба 4 – уми апрели соли 1977 бо қарори Президиуми Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон аз нав вилояти Қўрғонтеппа таъсис ёфтаанд, ки ин навбат ноҳияи Данғара ба ҳайати вилояти Кӯлоб ҳамроҳ карда шуд.

8 – уми сентябри соли 1988 бо қарори Президиуми Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон вилояти Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа муттаҳид шуда, вилояти ягонаи Хатлон ташкил гардид. Моҳи феввали соли 1990 бошад вилояти Хатлон аз нав барҳам дода шуда, ба ҷой он вилояти Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа ташкил ёфтанд.

2 – юми декабри соли 1992 вилояти Кӯлоб ва Қӯрғонтеппа боз муттаҳид гардида, вилояти Хатлон таъсис ёфт. Ҳамин тавр вобаста ба тақсимои маъмурӣ-ҳудудӣ ноҳияи Данғара гоҳ дар тобеияи вилояти Кӯлоб ва гоҳ дар ҳайати вилояти Қӯрғонтеппа ва аз соли 1992 дар ҳайати вилояти Хатлон қарор дорад .

Вобаста ба рушди ҷумҳурӣ ва таъғйироти ҳудудию маъмурӣ дар дохили ноҳия низ дигаргунӣҳо ба вуҷуд меомаданд. Соли 1950 дар ҳайати ноҳияи Данғара Шурои шаҳраки Монаскул аз ҳисоби деҳаҳои калони ҷамоати Оқсу таъсис ёфт [63, с. 17].

Бо пурра барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ дар ноҳия раванди дигаргунсозии сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодӣ, ташкилоти идоравии шуравӣ, пеш аз ҳама ташкилоти ҳизбӣ низ оғоз ёфтанд. Аз ҷумла, дар ноҳия аввалин ячейкаҳои ҳизбӣ охири солҳои 20 – ум ва нахустин ячейкаҳои комсомолӣ солҳои 1924-1925 таъсис ёфтанд. Баробари таъсисёбии ноҳияи Данғара, 8 - уми июли соли 1932 созмони ҷавонони ноҳия – ташкилоти ноҳиявии комсомолӣ низ таъсис ёфт, ки котиби аввалини он то соли 1934 Шамсулло Юсуфов буд. Гарчанде ханӯз соли 1925 нахустин созмонҳои ҷавонони Данғара, ки он вақт дар ҳайати ноҳияи Кангурт буд, ташкил ёфта буданд. Саҳми аввалин комсомолон Садаф Ташрифова, Талбак Салимов, Қахҳор Толибов, Мирзораҳим Каримов, Кенча Раҳмонзода, Достӣ Шарифов ва Лола Мирзоев дар мубориза баҳри барқарор намудани ҷомеаи нав хотирмон аст.

Соли 1929 баъди таъсисёбии ҶШС Тоҷикистон Созмони ҷавонони Тоҷикистон (ЛКСМ) ташкилоти мустақил эълон гардид, ки он боиси

ҷоннокшавии фаъолияти созмонҳои ҷавонони навоҳии ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара гардид. Дар баробари дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ ба созмони ҷавонони ноҳияи мазкур матбуоти даврӣ дастрас буд ва соли 1930 нахустин шумораи рӯзномаи «Комсомоли Тоҷикистон» ва охири соли 1932 «Пионери Тоҷикистон» - ро мавриди мутолиа қарор доданд.

Вобаста ба ташкилёбии воҳиди ягонаи ҳудуди маъмурии ноҳия сохтмони мақомоти идорӣ ва маъмурии он низ рушд меёфт. Аз ҷумла, бо қарори КМ ҲК ҶШС Тоҷикистон моҳи сентябри соли 1932 Бюрои ташкилии ҳизбии ноҳия таъсис дода шуд.

Соли 1933 аллакай 12 шӯъбаи сиёсӣ дар назди Пойгоҳи мошину трактори ноҳияҳои калони пахтакори ҷумҳурӣ, аз ҷумла Данғара амал мекарданд, ки барои тарғиботи сиёсати ҳокимияти нав 70 нафар намояндагони ҳизбӣ ва дигар шахсиятҳои шинохта сафарбар гардида буданд [158, с. 560].

Соли 1953 аз ноҳияи Кангурти вилояти Кӯлоб, шурои ҷамоатҳои деҳоти Давлатшоён, Хоҷаинур, Кангурт ва Алчабулоқ ба ҳайати ноҳияи Данғара ҳамроҳ карда шуданд [84, в. 45], ки чунин раванд боиси ниҳоят васеъ гардидани ҳудуди ноҳия гардид. Ҳамзамон 30 - юми октябри соли 1953 қарори Президиуми Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ба посёлкаи типии шаҳрии ноҳия мубаддал гардидани Данғара» қабул гардид [84, в. 35].

Дар заминаи он 23-юми майи соли 1956 деҳаи Данғараи ноҳияи Данғара ба шаҳраки Данғара табдил ёфт [194, с. 2], ки ба рушди минбаъдаи он ҳамчун маркази маъмурии ноҳия хеле хуб мусоидат намуд.

Ҳамин тариқ, ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди мустақили маъмурӣ аз соли 1932 таъсис ёфта, ташаккули низоми идоракунии он вобаста ба дигаргуниҳои ҷомеаи шуравӣ ба амал омадааст. Бояд таъкид намуд, ки банду бастии маъмурии ҷумҳурӣ дар пайравӣ ба тағйирот ва дастуру супоришҳои мақомоти марказии ҳизбию давлати Иттиҳоди Шуравӣ ба

амал меомад. Вале новобаста аз чой доштани баъзе аз камбудихо дар давоми солҳои 30-40-уми асри гузашта ноҳияи Данғара ҳамчун ноҳияи маъмурӣ-ҳудудии ҷумҳурӣ ташаккул ёфт. Мақомоти идории он вобаста ба талабот ва муқаррароти низоми шуравӣ сохта шуд. Ташкили идораҳои давлатӣ, ҳокимияти иҷроия, мақомоти ҳизбӣ бо ҳамма зерсохторҳояшон ба пешравӣ, дигаргунсозӣҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ ва тағйирёфтани тарзи ҳаёти сокинони ноҳия мусоидат намуд. Дар натиҷаи татбиқи барномаҳои шуравии коллективонии хоҷагии қишлоқ, инқилоби маданӣ ва саноатикунонии тамоми мамлакат симои Данғара ҳамчун як воҳиди маъмурии Тоҷикистони шуравӣ қомилан дигаргун гардид.

1.2. Дигаргунсозӣҳои иқтисодӣ ва рушди ноҳия дар замони шуравӣ

Ибтидои солҳои 30 – 40-уми асри XX дар таърихи давлатдорӣ Иттиҳоди Шуравӣ, инчунин ҶШС Тоҷикистон ҳамчун узви таркибии он давраи пуризиғробу мураккаб буд, ки ин ба авзои сиёсии ноҳияи навтаъсиси Данғара низ бетаъсир намонд. Аз як тараф рақибони хориҷии Ҳокимияти Шуравӣ барои аз байн бурдани он хатарҳо ва омилҳои зиёдеро муҳайё менамуданд, қишрҳои норизоӣ дохилро дастгирӣ намуда, барои ташкили ҳар гуна амалиётҳо бар зиддӣ қомеаи нав ҳидоят намуда, ба раванди сохтмони қомеаи шуравиро ҳалалдор менамуданд ва боиси пайдошавии мушкilotи сиёсӣ, иқтисодӣ-иҷтимоӣ мегардиданд. Аз тарафи дигар сиёсати дохилии Ҳукумати Шуравӣ, тадбирҳои гуногун ва баъзан ниҳоят мураккаб ва вазнини иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ташкил ва гузаронидани таъқиботи вазнини сиёсӣ низ ба раванди сохтмони қомеаи шуравӣ ҳалал ворид менамуд. Аз ин фурсат истифода намуда, баъзе дастаҳои боқимондаи босмачиён аз нав ба ҳудуди ҷумҳурӣ ворид гардиданд. Аммо онҳо ба ҳокимияти нав, ки аллакай реша гирифтаву дар байни аҳоли тарафдорони зиёд пайдо

намуда буд, дигар зарар расонида наметавонистанд. Дар пойдоршавии ҳокимияти Шуро ва мубориза ба муқобили қувваҳои зиддишуравӣ саҳми фарзандони ноҳияи Данғара низ муассир аст.

Албатта, дар натиҷаи иттиҳоди якдилонаи мардуми маҳаллӣ ва мақомоти давлатӣ қувваҳои зиддишуравӣ ба зудӣ маҳв карда шуданд. Аввалин зарбаи шадиду ҳалокатовар ба Иброҳимбек 3 – юми апрели соли 1931 аз тарафи сарбозони сурх ва мардуми маҳаллӣ дар деҳаи Найзабулоқи Данғара расонида шуда, ки пас аз он ин даста дигар имконияти пурра муттаҳид шудан ва идома додани муборизаро пайдо накард [151, с. 666]. Иброҳимбек, ки ба чунин зарбаи шадид боре дучор нашуда буд, ёдовар мешавад, ки дар муддати даҳ соли мубориза бо ҳукумати шуравӣ маротибае ба ҷуз муҳорибаи Найзабулоқ ба чунин шикасти нангин дучор нагардидааст [151, с. 668]. Дар мубориза саҳми дастаи ихтиёриёну комсомолон таҳти сарвари сардори гурӯҳи Кангурт Куфелдхен назаррас мебошад.

Ҳамин тавр, садҳо нафар фарзандони содиқи ноҳияи Данғара барои ҳаёти нав мубориза бурда, номҳояшонро дар саҳифаи таърих баҳри барқароршавии ҳокимияти Шуро ва мубориза ба муқобили нерӯҳои зиддишуравӣ сабт гардониданд. Ба қатори чунин муборизони роҳи озодӣ П. М. Макеев, Д. Н. Макеев, И. С. Брагинский, Абдураззоқ Нурмуҳаммадов, Алӣ Файзиев, Холмурод Аллаев ва дигаронро номбар намудан мумкин аст [198, с. 81].

Баробари мубориза барои мустаҳкам намудани ҳокимияти нав корҳои ташкилию сохторӣ ва таъсиси нахустин марказҳои хизматрасонӣ ба аҳоли аз рӯзи аввали ташкилҳои ноҳия идома меёфт. Аз ҷумла, баҳри таъмини аҳолии ноҳияи Данғара соли 1930 маркази савдои ниёзи мардум - «Тоҷикторг» таъсис ёфт ва аввалин нуқтаҳои савдои он дар деҳаҳои Оқсу, Данғара ва Пушинг ба фаъолият шурӯъ намуданд. Гарчанде нахустин роҳбари ҷамъияти «Тоҷикторг» Шохмурод Мирзоев буд, аммо

раванди ташаккулёбии он бештар ба номи Отакул Турсоатов рост меояд. Чамъияти матлуботи ноҳия асосан дар аввал тавассути маблағҳои дохилӣ хариду фурӯшро ба роҳ монда, маблағҳои ҳамчун кӯмак аз тарафи «Тоҷикматлубот» ҷудогардидаро ба таври оқилона истифода менамуд.

Соли 1932 Шуъбаи молияи ноҳияи Данғара таъсис ёфта, ки аввалин роҳбари он Шокир Юсуфов (1932-1938) буд ва то соли 1953 дар назди он Шуъбаи ҳифзи иҷтимоӣ низ амал мекард.

Солҳои 30-40 – уми асри XX комсомолони ноҳия ба таъсиси колхоз ва ПМТ оғоз намуданд. Дар панҷсолаи дуҷуми тараққиёти ҷомеаи сотсиалистӣ (1933-1937) Созмони ҷавонони Данғара ба ғунучини ҳосили «тиллои сафед» оғоз намуда, натиҷаи дилхоҳ ба даст овардаанд. Комсомолони ноҳия бо меҳнати зарбдоронаи худ дар сохтмони роҳи мошингарди Душанбе-Хоруғ ва Канали калони Фарғона низ сарбаландона ширкат варзиданд.

Ҳамин тавр, ноҳияи Данғара монанди дигар навоҳии вилоят ва ҷумҳурӣ ба рушди ҷомеаи сотсиалистӣ тавассути иҷрои нақшаҳои панҷсола саҳми муасир гузошта, ба муваффақиятҳо ноил гардид.

Саршавии Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945) ба рафти сохтмони озоиштаи ҷомеаи нав ҳалал ворид намуд. Аҳолии мамлакат хабари ҷангро бо нафрат ва андӯҳи бузург қабул намуда, аз рӯзҳои аввал саросар баҳри ҳимояи Ватан бархоста, барои ба ҷабҳа фиристодани худ аризаҳо пешниҳод менамуданд. Дар он рӯзҳои душвору ҳассос фарзанди фарзонаи миллат С. Айнӣ ба ҳама муроҷиат намуда, таъкид кард, ки «ҳар як ватандӯсти шуравӣ дар ҷои кори хеш бояд вазифаи сарбозро адо карда, тамоми қуввату ғайраташро барои маҳв намудани душмани ғаддор равона намояд» [154, с. 139].

Намояндагони ҳамаи халқу миллатҳои шуравӣ, бахусус шаҳрвандони ҶШС Тоҷикистон хурду калон изҳор менамуданд, ки

ҳозиранд силоҳ ба даст гирифта, ба ҷанги зидди фашизм сафарбар шаванд ва сафи ихтиёриён рӯз то рӯз меафзуд.

Дар катори дигар миллату халқиятҳо саҳми фарзандони диловари ноҳияи Данғара дар Ҳимояи Ватан низ назаррас аст. Беш аз 2230 нафар сокинони ноҳия ба муҳофизати ватан сафарбар гардиданд ва аз ин 1264 нафарашон дар муҳорибаҳои шадид ҳалок гардида, 966 нафар, ки қисмашон маҷрӯҳу маъҷуб буданд, ба ватан баргаштанд [198, с. 110]. Ҷасорату мардонагии сокини ноҳияи Данғара, Қаҳрамони Иттиҳоди Шуравӣ Исмат Шарифов дар адабиёти илмиву омавӣ кайҳо тасвири пурраи худро пайдо кардааст.

Ин колхозчии одии колхозии ба номи «Коминтерн» – и ноҳияи Данғара соли 1944 ба сафи қувваҳои мусаллаҳ даъват гардида, дар ҳайати полки тирандозии 861-и дивизияи 294 – уми fronti дуҷуми Украина барои озод намудани деҳаи Дмитрушкаи ноҳияи Умани вилояти Черкасс ғайбат шуда намуд. 13 – уми сентябри соли 1944 Исмат Шарифов ҳангоми убури дарёи Днестр ҷасорати бузург нишон дод ва сазовори унвони олии Қаҳрамони Иттиҳоди Шуравӣ гардид [95, с. 51–52]. Минбаъд ӯ муқовиматро бар зидди фашизм қаҳрамонона дар ҳайати полки 154-уми гвардиявии тирандозӣ дар соҳтори дивизияи 51-уми тирандозӣ идома дода, дар озодкунии кишварҳои Назди Балтика иштирок намуд. Исмат Шарифов 4 март соли 1945 қаҳрамонона дар ҷанг ҳалок гардид ва дар қабристони бародарии деҳаи Саузери ноҳияи имрӯзаи Аутский Латвия ба хок супорида шуд.

Қорнамоии фарзандони дигари ҷасури ноҳия, дорандагони орденҳои «Шараф» Ҳасан Тағоев, Маҳмадалӣ Назаров ва ҷанговарон Собир Кабиров, Давлат Мирзоев, Александр Мирзоев, Мирзо Ҳошимов, Абдуқаҳҳор Азизов, Юсуф Нуралиев, Талбак Саидов, Барот Сафаров, Ғаюр Сафаров, Амон Мутиев, Абдукарим Ғафуров ва амсоли инҳо дар саҳифаи таърихи миллат сабт гардидаанд [198, с. 134].

Ёрию кӯмак ва меҳнати қаҳрамононаи халқи тоҷик, ва аз ҷумла аҳолии ноҳия дар ақибгоҳ борҳо аз тарафи роҳбарони олии давлат ва Ҳукумати Шуравӣ таъкид ёфтааст. Аз ҷумла, дар яке аз барқияҳои ирсолнамудаи И. Сталин таъин шудааст, ки ба меҳнаткашони ноҳияи Данғара барои ҷамъоварии 1 миллиону 171000 сӯм баҳри бунёди колоннаи танкӣ салони бародаронаи ман ва сипосгузории Артиши Сурхро бирасонед [298].

Баъди хотимаи ҷанг, дар солҳои азнавбарқароркунии баъдиҷангӣ (1946-1950) фаъолияти меҳнаткашони ноҳия назаррас буд. Хусусан, созмони ҷавонон таҳти роҳбарии Султон Мирзошоев ва Султон Кабиров дар сохтмони иншооти бузурги Нерӯгоҳи барқи обии Сарбанд фаъолона ширкат варзиданд.

28 – уми феввали соли 1947 конференсияи якуми ҳизбии ноҳия доир гардид, ки он вақт дар қайди ташкилоти ҳизбии ноҳия 171 нафар коммунистон буданд. Дар аввал ташкилоти ибтидоии ҳизбии ноҳия ҳамагӣ аз як гурӯҳ иборат буд ва 50 нафар коммунистонро муттаҳид мекард [198, с. 81]. Дар қори конференсияи аввали ҳизбии ноҳия 49 нафар вакилон, 44 нафар бо овози халқунанда ва 2 нафар бо овози машваратӣ иштирок намуданд. То 1 – уми март соли 1947 дар 15 ташкилоти ҳизбии ноҳия 171 нафар коммунистон буданд. Дар дастгоҳи марказии кумитаи ҳизбии ноҳия ҳизбиёни зиёди собиқадор ба мисли Г. Б. Баталов, Н. Г. Сабанов, К. Д. Силина, С. Шамсуллоев, С. Абдуллоев, Э. Тухташев, Т. Бобочонов, Л. В. Тиндик, Н. П. Лужков, Т. Турдиев, Э. Ш. Раҳмонов, М. А. Тағоева, С. Ҳ. Ғуломов ва дигарон солҳои зиёд қору фаъолият намудаанд.

Меҳнаткашони ноҳия ҷун дигар минтақаҳои Тоҷикистон дар тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ фаъолона ширкат намуда, сазовори дастовардҳои бузурги меҳнатӣ гардиданд ва ноҳияро ба яке минтақаҳои ободу пешрафтаи ҷумҳурӣ мубаддал гардониданд. Ин солҳо

воқеан дар ҳаёти иҷтимоию иқтисодии минтақа таҳаввулоти кулӣ ба амал омад ва бо меҳнати созандаи аҳоли, такилотҳои ҳизбию шуравӣ, идораҳои соҳавӣ, хоҷагиҳои кишоварзӣ, дар соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқи ноҳия пешравиҳои назаррас ба даст омаданд.

Дар солҳои минбаъда низ фаъолияти ташкилоти комсомолии Данғара бештар ба назар мерасад. Ташкилоти комсомолии ноҳия, ки солҳои 1945-1971 онро ҷавонони ғайратманду ташаббускор Раҷаб Солеҳов, Нурулло Ҷабборов, Абдулҳай Воҳидов, Шариф Шокиров, Сочиди Муродова, Робия Тағоева, Мумин Шарифов ва Абдусалом Раҷабов сарвари мекарданд, бештар дар корҳои ободонию пешрафти ноҳия саҳмгузор буданд [198, с. 170].

Даҳсолаи аввали баъдиҷангӣ воқеан барои хоҷагии халқи ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара давраи дигаргунсозии ҷиддии иқтисодию иҷтимоӣ мебошад. Яке аз равандҳои асосии дигаргунсозӣ дар ин давра электрикунонии минтақаҳои деҳоти ноҳия маҳсуб меёфт. Бо ин мақсад дар ноҳияи Данғара солҳои 1950 - 1955 аввалин истгоҳи дизелӣ-барқӣ мавриди истифода қарор гирифт, ки дар он вақт як истгоҳи дизелӣ-барқӣ дорои 3 генератор бо иқтидори умумии 460 кВт/соат, бо шиддати 0,4 кВт кор карда, имконияти танҳо як қисми аҳолии шаҳракро бо барқ таъмин намуданро дошт. Дарозии умумии хатҳои барқ 9-10 км – ро ташкил дода, аввалин сардори истгоҳи дизелӣ Аркатов Иван Кузмич буд. Аз соли 1964 сар карда, барои тараққиёти хоҷагии халқи ҷумҳурӣ, аз ҷумла Тоҷикистони Ҷанубӣ электрикунонии минтақаи пурраи Кӯлоб оғоз меёбад. Барои амалигардонии он дар ноҳияи Данғара ба сохтмон ва насби трансформаторҳо оғоз намуданд. Дар натиҷа аввалин хати барқии баландшиддати 35 кВт «Восеъ-Данғара» ва зеристгоҳи 35/10 кВт «Данғара» дорои як трансформатори тавононаш 1800 кВт сохта, мавриди истифода қарор гирифт. Нерӯи барқ аз НОБ – и Шаршара тавассути хати барқи баландшиддати 110 кВт ба зеристгоҳи 110/35/10

кВт «Восеъ» ва 35 кВт ба зеристгоҳи Данғара дода мешуд. Аз соли 1965 сар карда, корхонаи барқи ноҳия дар тобеияти шабакаи барқии Кӯлоб буданд. Авчи электрикунонии хочагии халқи ноҳияи Данғара ба солҳои 1965-1975 рост меояд. Дар натиҷаи зиёд шудани талаботи аҳоли ба нерӯи барқ дар зеристгоҳи 35/10 кВт «Данғара» трансформатори дуҷум бо тавоноии 1600 кВт мавриди истифода қарор гирифт [198; 141; 215].

Соли 1970 зеристгоҳи барқии 35/6 кВт «Хочарқӣ» бо тавоноии 4000 кВт ва хатти барқии 35 кВт «Данғара - Хочарқӣ» бо дарозии 27,34 км ба истифода дода шуд.

Соли 1976 зинаи ҳафтуми шаршарои Вахш барои сохтмони Неругоҳи барқи обии Сангтӯда оғоз ёфт. Бо мақсади бештар бо нерӯи барқ таъмин намудани аҳолии ноҳия соли 1977 хатти барқии 220 кВт «Норак - Себистон» бо дарозии 20,2 км ва зеристгоҳи барқии 35/3 кВт «Себистон» бо иқтидори 25000 кВт сохта шуд. Соли 1978 бошад хатти барқии 35 кВт Л-СШ – «Себистон» бо дарозии 14 км ва зеристгоҳи 35/6 – «Пахта», хатти барқи 35 кВт ЛСС-1,2 (Себистон-Санглох) бо дарозии 7,1 км ва зеристгоҳи 35/10 кВт «Санглох» мавриди истифода қарор гирифт.

Минбаъд сохтмони чунин хатҳои барқӣ идома ёфта, соли 1983 зеристгоҳи 35/10 «Промузел» бо иқтидори 10000 кВт ба кор даромад. Соли 1986-1987 навбати якуми зеристгоҳи калонтарини минтақаи Кӯлоб бо шиддати 220/110/10 кВт, иқтидори 630000 кВт «Лолазор» ва хатти барқи баландшиддати 220 кВт Л-7Л «Норак-Лолазор» бо дарозии 34,2 км сохта шудаанд. Каме баъдтарак соли 1988 хатти баландшиддати барқи 220 кВт Л-8Л «Бойғозӣ-Лолазор» бо дарозии 35,1 км, хати барқи 35 кВт «Коргар-Саргазон»- КЛС бо дарозии 11,28 км, зеристгоҳи «Коргар» бо тавоноии 25000 кВт, зеристгоҳи 35/10 кВт «Саргазон» бо иқтидори умумии 5000 кВт ва навбати дуҷуми зеристгоҳи 35/10 кВт «Промузел» мавриди истифода қарор гирифтанд [198, с. 216].

Афзоиши истгоҳҳои барқӣ ва истеҳсоли зиёдаи нерӯи барқ дар ноҳия тибқи нақшаҳои панҷсолаҳои шуравӣ боиси рушди саноат ва таъсиси як қатор корхонаҳои саноатӣ гардид. Асосан дар ноҳия комбинати хизмати маишӣ ва хоҷагии ҷангалпарварии «Данғара», шӯъбаи ноҳиявии «Тоҷикселхозтехника», Раёсати баистифодадихии роҳ, Раёсати сохтмони байниколхозӣ фаъолият дошт.

Фаъолияти бригадаҳои комсомолии ноҳия дар солҳои 50-60 – уми низ бештар ба назар мерасанд. Махсусан, иштироки бригадаҳои комсомолии ноҳия дар сохтмони иншоотҳои панҷсолаи 7 – ум (1959-1965) мавриди таваҷҷуҳ аст, ки онҳо ташаббускори ташкили ҳаракати комсомолии «муносибати коммунистона ба меҳнат» буданд ва дар оғози сохтмони Неругоҳи барқи обии Норақ фаълоне ширкат варзиданд.

Барои муҳайё намудани шароитҳои мусоид ва ҳифзу баланд бардоштани сатҳи зиндагонии аҳолии ноҳия бо қарори Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон ва Вазорати хоҷагии коммуналӣ 30 – юми сентябри соли 1963 идораи таъмиру сохтмон таъсис ёфт. Солҳои 1963-2000 саҳми ин идора дар ободии шаҳраки Данғара хеле зиёд аст. Аз ҷумла, сохтмони хонаҳои истиқоматии 8 – ҳучрадор дар кӯчаҳои Комсомол, Макаев, Советӣ, 12 – ҳучрадор дар кӯчаҳои ба номи Макаев, Тағоев, Киров, Зебуниссо маҳз бо қувваи созандагии коргарони идораи мазкур ба анҷом расидаанд [198, с. 211]. Албатта, сохта ва ба истифода дода шудани биноҳои истиқоматӣ аз як тараф симои шаҳракро зебову обод намуда бошад, аз тарафи дигар боиси бо манзили истиқоматӣ таъмин гардондан ва баланд шудани сатҳи иҷтимоиву некӯахлоқии аҳолии ноҳия гардидааст.

Моҳи октябри соли 1969 дар наздикии деҳаи Себистон таркиши аввалин оид ба сохтмони нақби ирригатсионӣ ба амал омад. Қайд намудан ҷоиз аст, ки ин нақб ба қатори даҳ нақби калони ҷаҳонӣ шомил гардида, дарозии он бе нақбҳои ёрирасон 13814 метр ва бо нақбҳои

ёрирасону шахтаҳояш беш аз 20 километрро ташкил медиҳад. Буриши нақб 48 метри мураббаъ буда, имконияти дар як сония гузаронидани 100 метри мукааб обро дорад ва барои обёрикунонии 100 ҳазор гектар замин басанда мебошад. Чунин ҳаҷми зиёди кор бо қувваи як қитъа иҷро намудан ба таври амалӣ ғайриимкон буд. Моҳи апрели соли 1972 бо мақсади иҷро намудани вазифаи таҳиягардида раёсати махсусгардонидашудаи «Гидроспетстрой» –и Данғара дар ҳайати Иттиҳодияи ордени лениндори Умумииттифокии ИҶШС таъсис дода шуд [131, с. 13]. Дар марҳалаи аввали ташкилёбии он, раёсат дар ноҳияи Орчоникидзеобод (ҳоло Ваҳдат) қарор дошт ва сардори аввалини он Игор Борисович Калмиков буд.

Барои сохтмони мазкур қарор дода шуд, ки дарозии канал ба 5,7 ҳазор км кофта шавад ва 2,5 ҳазор км бо бетон пӯшонида шавад. Барои амалисозии навбати аввали лоиҳаи мазкур баҳри обёрикунӣ 620 млн сӯм ва азхудкунии хоҷагӣ 727 млн сӯм харч гардид [190, с. 51–52]. Сохтмони нақби ирригатсионии Данғара яке аз иншоотҳои бузурги замони мазкур маҳсуб ёфта, мушкилиҳои зиёдеро барои сохтмончиён пеш меовард. Дар сохтмони ин иншоот як қатор бригадаҳои пешқадами гуногунмиллат, аз ҷумла бригадаи Игор Савич фаъолият менамуданд. Маҳз ҳамин бригадаи нақбканон қувваи асосии сохтмони иншоот маҳсуб меёфтанд, зеро аксарияти аъзоёни он соҳиби таҷрибаи баланди нақбканӣ буда, дар Донбасс, нақби Уст - Илим, Москва, Киев, Боку ва роҳҳои зеризаминии Норак фаъолон ширкат намудаанд [155, с. 355].

Соли 1970 баъди хотимаи корҳои тайёриӣ яке аз қитъаҳои раёсати сохтмони «Гидроспетстрой» ба кандани нақби ёрирасон ва баҳори соли 1971 ба сохтмони асосӣ оғоз намуданд. 9-юми июни соли 1975 Раёсати махсусгардонидашудаи «Гидроспетстрой»-и Данғара ба деҳаи Себистон кӯчонида шуд. Фаъолият коргарони «Гидроспетстрой»-и Данғара ҳамеша дар мадди тавачҷӯҳи ҳукумати Шуравӣ қарор дошт. Дар

чамъбасти панҷсолаи 10-ум (1975-1980) пешқадамони соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқи ИҶШС ва ҷумҳурӣ бо ордену медалҳои Иттиҳоди Шуравӣ мушарраф ва сарфароз гардониданд, ки дар байни онҳо се нафар коргарони фаъоли «Гидроспетстрой»-и Данғара П. Абдурахмонов, В.М. Ерёмин низ бо медали «Барои меҳнати шоиста» ва Амон Сафаров «Барои меҳнати шоён» сарфароз гардиданд [131, с. 68].

Барои рушди саноати қисмати Тоҷикистони Ҷанубӣ, амалишавии нақшаи Комплекси минтақавӣ - истеҳсолии Тоҷикистони Ҷанубӣ (КМИТЧ) нақши муассирро соҳиб мебошад. Яке аз нуқтаҳои он, иншооти асри давраи Шуравӣ эълон шуда буд, НОБ – и Норақ мебошад. Соли 1979 ҷарҳаи охирин (9-уми)-и он мавриди истифода қарор гирифт ва сохтмончиёни он ба ёрии нақбканони Данғара омаданд. Маҳз ҳамроҳ гардидани сохтмончиёни НБО – и Норақ бо нақбканони Данғара ба раванди кор вусъату илҳоми тоза бахшиданд. Дар сохтмони нақби Данғара кӯмак ва саҳми нақбканони Федератсияи Россия, Ёзбекистон, Қирғизистон, Белоруссия, Шарқи Дур, Норилск, Тула ва дигарон беназир аст. Нақби Данғара иншооти интернатсионалӣ маҳсуб ёфта, дар сохтмони он намояндагони бештар аз 30 халқу миллат якдилона ширкат варзидаанд. Қаҳрамонони асосии иншоот бригадаҳои нақбкани Владимир Дарков ва Василий Савченко буданд [155, с. 355].

4-уми ноябри соли 1986 ба ифтихори обёрӣ гардидани даштҳои ташналаби Данғара аз дарёи Вахш дар деҳаи Оқсу намоиши ботантана бо иштироки нақбканон, васлгарон, меҳнаткашони совхоз, намояндагони ҳизбии вилояту ноҳия, иттифокҳои касаба, ташкилотҳои ҷавонон ва пешқадамони сохтмон баргузор гардид. Дар намоиши мазкур бо суҳанони табрикоӣ нақбкани «Гидроспетстрой», вакили Шурои Олии ИҶШС А. Ойаҳмадов, ветерани Ҷанги Бузурги Ватанӣ, устоди роҳи ДЗУ №36 – и ноҳияи Данғара Б. Сафаров ва сардори ИС «Гидроспетстрой» В. Е Кузнетсов суҳанронӣ намуданд.

Умуман, соли 1986 барои бунёди тамоми шаклҳои гуногуни навбати аввали иншооти мазкур 128 млн сӯм масраф гардид.

Аз як тараф гарчанде сохтмони ин иншоот, ки барои ободонии ноҳия вусъати бузург бахшид ва боиси аз худ кардани заминҳои зиёди бекорхобида, баланд гардидани дараҷаи истеҳсолоти соҳаи кишоварзӣ гардида бошад ҳам, аз тарафи дигар дар пайравӣ ба намояндагони касбу кори гуногуни халқу миллатҳои зиёд намояндагони аҳолии маҳаллӣ касб низ омӯхта, мутахассисони асили соҳаи худ гардиданд. Дар ин ҷода аз фаъолияти мутахассисони маҳаллӣ, ба мисли васлгар Т. Шамсуллоев, бетонрезон К. Шарифов, Ҳ. Табаров, эксковаторчиён Г. Ивашкина, В. Заведеев, бульдозерчиёни пешқадам Ҳ. Ҳикматов, Ш. Ғуломов ва роҳбари ДМК № 9 «Душанбеводстрой» В. Григорев бояд ёдовар шуд [273].

Сохтмон ва ба истифода додани нақби Данғара боиси пайдоиши касбу таҳасусҳои нави коргарӣ дар ҷумҳурӣ гардид, иқтидори касбӣ-техникии коргарони маҳаллиро хеле баланд бардошт. Танҳо дар «Гидроспетстрой»-и Данғара як зумра сохтмончиён, кӯҳканон, бетонрезҳо ва дигар мутахассисони пешқадами маҳаллӣ фаъолият менамуданд. Ба қатори чунин пешқадамон Курбон Тағоев, Абдулло Зардонов, Сами Соҳибназаров, Амон Сафаров, Салмон Каримов, Ақобир Раҳмонов, бародарон Рӯзихон, Нодир ва Зайниддин Ҷононовҳо, вакили Шурои Олии ИҶШС А. Ойаҳмадов, Николай Якунов, Михаил Селиванов, Юрий Попов, Геннадий Валеев ва дигаронро номбар кардан мумкин аст [155, с. 356].

5-уми июни соли 1988 сохтмони нақби 14 километраи Данғара ба итмом расида, 150 000 гектар заминро обёрӣ намуда, 120 ҳазор ҷойи кории нав пайдо гардид [131, с. 200]. Сохтмони нақби зикршуда дар миқёси ҷумҳурӣ ва амалигардонии бунёди Комплекси истеҳсоли-минтақавии Тоҷикистони Ҷанубӣ нақши калидӣ гузошт. Дар сохтмони нақби Данғара ва азхудкунии заминҳои бекорхобида саҳми

мутахассисони институти лоиҳакашии «Таджикгипроводхоз» дар охири солҳои 50-ум ва аз ҷумла, муҳандисони он В. Н. Пудов, А. И. Колесников ва В. И. Чекалов назаррас мебошад [319, с. 11].

Масъалаҳои сохтмони нақби 14 километра, канали магистрاليи Данғара, аз худ намудани заминҳои бекорхобида ва ба тариқи маҷмаа бунёди маркази совхозҳои нави ноҳия дар заминаҳои фармонҳои Вазорати мелиоратсия ва хоҷагии оби ИҶШС аз 27 – уми сентябри соли 1985 ва «Главточикдорстрой» аз 6 – уми январи соли 1986 ба шакли комил матраҳ шуда буд. Бо дастури «Главточикдорстрой» ташкилоту муассисаҳои сохтмонию васлкунии СМ-11, 26, 38, 42, УПТК, ЖКО, ки дар ноҳияи Данғара буданд, ба трести «Данғараводстрой» ворид гардиданд. Дар натиҷаи теъдоди умумии коргарон ҳангоми ташкилшавии трест 1546 нафарро ташкил меод. Теша Ашӯров аввалин роҳбари ин трест таъйин гардид. Фаъолияти трести «Кӯлобстрой», ки соли 1987 қатъ гардид ташкилоту муассисаҳои он, аз ҷумла КСМ-6-и шаҳри Кӯлоб, КСМ-17-и ноҳияҳои Фархор, КСМ-13-и Восеъ ва КСМ-32-и Ховалинг низ ба трести «Данғараводстрой» ҳамроҳ карда шуданд. Ин трести пуриктидор дар давоми солҳои 1986-2000 сохтмони 2,6 км канали магистралӣ, 27,3 км, 37,3 км канали Водии Данғараро ба итмом расонид. Барои обёрикунӣ ва азхудкунии заминҳои нав мувофиқи маҷмааи 1 – ум 1726 га, 11-763 га ва 3-юм 1164 га ба нақша гирифта шуд [198, с. 550].

Соли 1988 ноҳияи Данғара аз ҷиҳати вусъати корҳои сохтмонӣ дар миқёси вилоят мавқеи аввалро ишғол мекард. Дар ин ноҳия 11 ташкилоти сохтмони трести «Данғараводстрой», 8 гурӯҳи механиконидашудаи сайёр, ки аз дигар ноҳияҳои ҷумҳурӣ ба ёрӣ омада буданд, ба сохтмони маҳаллаҳои истиқоматию иншоотҳои муҳимии саноатии ноҳия машғул буданд.

Ноҳияи Данғара минтақаи сохтмони зарбдори комсомолии ҷумҳурӣ эълон гардида буд ва дар бунёди маҳаллаҳои наву азхудкунии заминҳои он зиёда аз 1,5 ҳазор нафар комсомолону ҷавонон ширкат доштанд.

Дар корҳои сохтмонӣ, рафти азхудкунии заминаҳои нав ва дигар корҳои созандагӣ аҳолии маҳаллӣ, ташкилоту созмонҳои ва дигар муассисаҳо ниҳоят фаъол буданд. Соли 1984 дар ҳудуди ноҳия 66 ташкилоти ҳизбӣ, 114- комсомолӣ, 103 кумитаи иттифоқҳои касаба, 176 гурӯҳи назорати халқӣ фаъолият менамуданд, ки онҳо 1134 коммунист, 11 ҳазору 15 нафар комсомол, 11 ҳазору 270 нафар аъзоёни иттифоқҳои касаба ва 1427 нафар назоратчиёни халқиро муттаҳид карданд. Ҳамин сол дар ҳайати Шурои вакилони халқи ноҳия, ки аз як Шурои шаҳрак 7 деҳотӣ иборат буд, 460 вакил машғули фаъолият буданд, ғайр аз ин 28 нафар дар Шурои вилоятӣ, 3 нафар дар Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон ва 1 нафар Шурои Олии ИҶШС аҳолии ноҳияро намояндагӣ мекарданд [198, с. 135].

Таҳлили маводи матбуоти даврӣ ва дигар сарчашмаҳои нишон медиҳанд, ки дар раванди ҷалби ҷавонон аз ноҳия ва дигар минтақаҳои ҷумҳурӣ ва ҳатто мамлакат ба сохтмонҳои Данғара, махсусан нақби обёрӣ нақши ташкилоти комсомолӣ хеле назаррас мебошад. Солҳои 1980-1988 роҳбарии ташкилоти комсомолии ноҳияро Зафар Сафаров ва Абдучаббор Азизов ба зимма доштанд, ки дар сохти тарбияи ҷавонон ва ҷалби онҳо дар бунёди иншооти обёрӣ хеле фаъол буданд. Баробари ин сохтмони зарбдори умумииттифоқии комсомоли эълон гардидани сохтмони нақби Данғара маъсулияти ҷавонони ноҳияро низ баландтар гардонид. Ҷавонони ноҳия бо нерӯи хеш ба итмом расонидани нақби 14 километро барӯҳда гирифтанд.

Ташаббуси созандагӣ ва фаъолияти ҷавононро дар ин марҳала ба назар гирифта Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд

намуданд, ки сохтмони нақби Данғара на танҳо барои ҷавонони ноҳияи мазкур, балки барои кулли минтақаи Тоҷикистони Ҷанубӣ мактаби мардонагӣ ва касбомӯзӣ буд ва баҳри пешрафти ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоии ҷумҳурӣ нақши мусоид гузошт [253].

Ҳамин тариқ, то оғози сиёсати бозсозӣ дар нимаи дуюми солҳои 80-ум, Тоҷикистон, аз ҷумла ноҳияи Данғара дорои иқтидори мустаҳками иқтисодию иҷтимоӣ буд. Захираҳои фаровони табиӣ, тараққиёти соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқ, аз ҷумла пахтакорӣ, соҳаҳои гуногуни саноат барои боз ҳам беҳтар шудани некӯахлоқии аҳоли заминаи хуб гузоштанд. Вале, бо пош хӯрдани ИҶШС робитаҳои иқтисодӣ, фарҳангии байни ҷумҳуриҳо, аз ҷумла, Тоҷикистон бо марказ канда шуд, ки боиси паст гардидани сатҳи иқтисодии сокинони ҷумҳурӣ ва ноҳияи Данғара гардид.

Умуман, Данғара дар давоми солҳои 30-40-уми асри гузашта, пас аз барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ ҳамчун ноҳияи алоҳида маъмурӣ ташкил ёфта, дар натиҷаи дигаргунсозии замони шуравӣ дорои мақомоти алоҳидаи идории маъмурӣ, мақомоти ибтидоии ҳизбӣ ва комсомолӣ, ташкилоту муассисаҳои гуногуни давлатӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ гардид. Дар доираи таҳаввулоти иқтисодию иҷтимоии солҳои 30-40-уми асри гузаштаи Иттиҳоди Шуравӣ, махсусан коллективонии хоҷагии қишлоқ, инқилоби маданӣ ва саноатикунонӣ дар ин ноҳия низ дигаргунҳои ҷиддии иқтисоди иҷтимоӣ ба миён омаданд. Дар як муддати кутоҳ ноҳия ба яке аз минтақаҳои калони аграрии ҷумҳурӣ, дорои колхозу совозҳои машҳур ва заминҳои зиёди нави азхудкардашуда, низоми пешрафтаи обёрӣ табдил ёфт. Дар сатҳи фарҳангӣ ва маърифатии сокинони ноҳия, дараҷаи саводнокии онҳо, ширкати ҷаъоли онҳо дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангӣ таҳаввулоти ҷиддӣ ба миён омад.

БОБИ 2. РУШДИ КИШОВАРЗӢ ВА ҲАӢТИ ФАРҲАНГИИ НОҲИЯ ДАР СОЛҲОИ 50-80-УМИ АСРИ XX

2.1. Рушди кишоварзӣ ва соҳаҳои он дар солҳои

50 – 80 – уми асри XX

Кишоварзӣ яке аз соҳаҳои асосии сердаромади хоҷагии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёфт ва дар Иттиҳоди Шуравӣ ба рушди ин соҳа диққати махсус дода, баҳри ривочу равнақи он тадбири барномаҳои зиёд андешида мешуд. Рушди соҳаи кишоварзӣ ҷумҳурӣ дар заминаи коллективонии хоҷагии қишлоқ ва тавассути нақшаҳои панҷсолаҳои рушди ҷомеаи шуравӣ ба роҳ монда мешуд. Шароити табиӣ ноҳияи Данғара барои рушди соҳаи кишоварзӣ хеле мусоид буд.

Аммо заминҳои зиёди бекорхобида, набудани низоми мукаммали обёрӣ, хоҷагиҳои яккадаст, техникаи зарурӣ дар аввал имкон намедоданд, ки тамоми имконияти ин минтақа ба таври зарурӣ истифода шаванд. Тадриҷан бо устуворшавии низоми шуравӣ дигаргунсозии ҷиддии иқтисодию иҷтимоӣ, пеш аз ҳама сохтмони низоми обёрӣ, азхудкунии заминҳои нав, ташкили хоҷагиҳои коллективӣ ноҳияи Данғара ба яке аз ноҳияҳои асосии кишоварзӣ ҷумҳурӣ табдил ёфт.

Таъсиси аввалин совхозӣ ғаллакории ноҳия бо номи «Данғара» ба ибтидои соли 1929 рост меояд [122, с. 150], ки директори нахустини он Павел Максимович Макеев буд. Барои беҳтар намудани шароити кишти зироатҳои ғалладона дар совхозӣ ғаллакории «Данғара» бо иштироки намояндаи ШКХ ҶМШС Тоҷикистон 24 – уми март соли 1929 машварати мутахассисон доир гардид ва таъкид шуд, ки чараёни кор дар шароити хеле душвор ва нарасидани техникаи кишоварзӣ қарор дорад. Аммо, новобаста аз чунин шароити душвор ба нақша гирифта шуд, ки кишти ғалла дар 150, зағир 200, кунҷит 60, арзан 20, юнучқа 20 ва ползӣ 10 гектар ва дар маҷмӯъ дар майдони 460 гектар то 15-уми апрели соли 1929 ба анҷом расонида шавад [150, с. 36].

Бо қарори Шурои Камисарони Халқии ҶМШС Тоҷикистон «Дар бораи нақшаи тасдиқи заминҳои қорам» аз 15-уми августи соли 1929 дар баробари хоҷагиҳои дигари минтақа, совхозии ғаллақори «Данғара» низ вазифадор гардид, ки беш аз 22 ҳазор гектар замини қорамро барои кишти ғалла ба нақша гиран. Маблағгузорӣ ва бо техникаи хоҷагии кишоварзӣ таъмин намудани хоҷагӣ ба зиммаи идораи «Зернотрест» вогузор гардид [150, с. 270].

Деҳаи Қушбулоқ маркази совхоз интиҳоб гардида, соли 1930 комиссияи махсус лоиҳаи сохтмони совхозии «Данғара» - ро тасдиқ намуд. Дар солҳои аввали ибтидои фаъолияти совхозу колхозҳо мушкилоти асосӣ азхудкунии даҳҳо гектар заминҳои бекорхобида маҳсуб меёфт. Баҳри амалигардонии нақшаи мазкур аз худ намудани 35 000 гектар замин, аз ҷумла дар гирду атрофи Данғара - 11000, Олимтой – 7000, Ўртабуз – 13000 ва Бурунтеппа – 4000 гектар ба нақша гирифта шуд [198, с. 87].

Мушкилоти дигар дар ибтидои таъсисёбии ноҳияи Данғара барои аз худ намудани заминҳои паҳновари бекорхобида ин нарасидани қувваи қорӣ буд. Бо ташаббуси роҳбарияти Иттиҳоди Шуравӣ ва ҶШС Тоҷикистон ибтидои солҳои 30 – юм сокинони минтақаи кӯхистони вилояти Кӯлоб, ки дорои шароити пасти зиндагӣ буданд, ихтиёран ба ноҳияҳои Данғара, Восеъ, Фархор, Чубек ва Қизилмазор муҳоҷир карда шуданд. Масалан, мардуми деҳаҳои Хамчашма, Чавгонӣ, Чормағзак, Кавсарон аз ноҳияи Кангурт ба Дашти Данғара муҳоҷир гардида, бо меҳнати вазнин деҳаҳои нав бунёд намуданд.

Бо таъсиси Пойгоҳи мошину тракторҳо ба совхозии нафтаъсиси «Данғара» моҳи январӣ соли 1930 аввалин тракторҳои «Катер-Пиллер» - и амрикоӣ ва «Интернатионал» - и Россия оварда шуданд. Бо сабаби набудани роҳ ин техника тавассути ағбаи Чормағзак, Норак, Гулизиндон бо кӯшиши ронандаҳо Микола Горбун, Саша Алексеев ва Володя Николаев дар муддати даҳ рӯз оварда шуданд. Бо кӯмаки техникаҳои

мазкур баҳори соли 1930 хоҷагӣ тавонист 600 гектар замини ғалла кишт намояд ва аз ҳар гектар ҳосили фаровон ба даст оварад [198, с. 89].

Дар ин солҳо дар совхозии «Данғара» 4000 гектар замини бекорхобидаро аз худ намуда, ғаллаи тирамоҳӣ ва баҳорӣ кишт намуданд. Бо пешрафти замон то овардани комбайнҳои амрикоии «Холт» ва «Мак Кормик» ғалла бо техникаи даравкунандаи «Либерайка» ҷамъоварӣ карда мешуд. Мушкилоти дигар нарасидани мутахассисони соҳибхтисос ба шумор мерафт ва баҳри бартараф намудани он мутахассисон аз дигар ҷумҳуриҳо даъват мешуданд. Аз ҷумла, барои таъмири комбайнҳо мутахассиси ихтироъкор Л. З. Фридлэнский ва 25 нафар донишҷӯёни Донишқадаи кишоварзии Москва ба ҷумҳурӣ, аз ҷумла, ба совхозии «Данғара» даъват шуданд. Дар ин вақт совхозии «Данғара» 6 мошини боркаш, 20 сихмола, 35 трактор, 40 плуг ва 78 присеп дошт [198, с. 91].

Дар пешравии корҳои колхозӣ саҳми як қатор меҳнаткашони пешқадами ноҳия назаррас аст. Аз ҷумла, соли 1935 Убайдуллои Рачаб ҳамчун тракторчии пешқадам ба Пойгоҳи моддӣ - техникӣ (ПМТ) – и Данғара даъват мегардад, ки то соли 1939 тракторчӣ ва инчунин дар соли зикргардида барои тайёр намудани кадрҳои тракторчӣ дар ноҳияи Фархор фаъолият намудааст. Мавсуф аз соли 1940 то соли 1957, яъне то вақти барҳам додани ПМТ ба ҳайси тракторчӣ ва омӯзгор ва аз соли 1957 то 1960 дар колхозии ба номи В. И. Ленин вазифаи бригадири тракторчиёнро ба зимма доштааст. Хизматҳои Шарбати Ҷоншоро низ баҳри рушди хоҷагии кишоварзӣ зикр намудан зарур аст, ки солҳои 1935-1957 дар ПМТ-и ноҳияи Данғара ва то соли 1978 дар колхозии ба номи В. И. Ленин ҳамчун тракторчӣ фаъолият намудааст.

Ҳамин тавр, дар даҳсолаи аввали коллективонаи хоҷагии қишлоқ ҷумҳурӣ, яъне то 1 – уми январии соли 1939 дар ноҳияи Данғара 66 колхоз ва 2872 хоҷагии умумӣ ташкил ёфт, ки аз он 2540 хоҷагии колхозӣ ва 332 хоҷагии яккадаст буданд. Дар асари коллективонии хоҷагии қишлоқро 88, 4 % ташкил меод [146, с. 46]. То 20-уми мартии соли 1939 дар колхозҳои

ноҳия 49 трактори тамғаи СТЗ, 12-У-1, 2-СТЗ ва 11 – НАТИ мавриди истифода қарор доштанд [146, с. 46].

Аз соли 1938 дар ноҳияҳои ғаллакори ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара кишти навҳои гуногуни зироати ғалладона ба роҳ монда шуданд. Дар натиҷа ҳосилнокии ғалла аз 11,5 сентнер соли 1937 дар соли 1939 ба 15 сентнер аз як гектар расид.

Соли 1942 колхозии «Аскари Сурх»-и ноҳияи Данғара аз 830 га замини кишти ғалла ба ҳисоби миёна 11 сентнер ва аз 240 га кишти арзан 11,7 сентнер ҳосил ба даст оварданд [146, с. 160]. Барои боз ҳам бештар ба роҳ мондани парвариши зироати ғалладона зарур доништа шуд, ки дар қатори дигар совхозу колхозҳои ҷумҳурӣ дар ноҳияи Данғара низ сохтмони нави Пойгоҳи мошину тракторҳо ба роҳ монда шавад. Шуъбаи колхозии КМ ҲК (б) ҶШС Тоҷикистон дар баробари ба дигар ташкилотҳои ҳизбии совхозу колхозҳо ва Пойгоҳи мошину тракторҳо инчунин ба ноҳияи Данғара ёрии моддӣ-амалӣ мерасонид.

Ҳанӯз солҳои 1948-1949 Вазорати хоҷагии оби ҶШС Тоҷикистон бо мақсади аз худ намудани заминҳои бекорхобида ва гузаронидани хатҳои шабакаи обёрикунӣ дар тамоми ноҳияҳои хоҷагии кишоварзии ҷумҳурӣ, аз ҷумла Данғара корҳои таҳқиқотӣ ва омӯзиширо оғоз намуд.

5-уми июни соли 1949 қарори Вазорати хоҷагии қишлоқи ИҶШС дар бораи ташкили маркази мошину чорвопарварӣ дар ҶШС Тоҷикистон ба тавсиб расид. Дар заминаи ин маркази мошину чорводорӣ дар Олимтоӣ ноҳияи Данғара таъсис ёфт, ки 40 колхоз, 200 ҳазор бузу гӯсфанд, 17 ҳазор га чарогоҳ ва 6 тракторро дар бар мегирифт [146, с. 313]. Барои пурра ба роҳ мондани фаъолияти маркази мошину чорвопарварӣ дар Олимтоӣ ноҳияи Данғара Вазорати хоҷагии оби ҶШС Тоҷикистон вазифадор гардид, ки дар муддати кӯтоҳ онро бо мошину тракторҳо ва дигар воситаҳои техникӣ аз ҳисоби маблағи чудонамудаи Вазорати хоҷагии қишлоқи ИҶШС барои хоҷагиҳои кишоварзии ҷумҳурӣ дар соли 1949 таъмин намояд [146, с. 364]. Инчунин Вазорати хоҷагии қишлоқи ИҶШС муаззаф гардид, ки дар муддати

кӯтоҳ фаъолияти Маркази мошину чорвопарварии Олимтойро бо мутахаассисони зарурӣ аз ҳисоби нафарони соҳибтаҷрибаи дигар Пойгоҳи мошину тракторҳои ҷумҳурӣ таъмин намояд. Дар баробари он воситаҳои техникии хоҷагиро сари вақт бо қисмҳои эҳтиётӣ, сӯзишворӣ ва биноҳои муваққатии истиқоматӣ таъмин намоянд.

11-уми сентябри соли 1951 аз тарафи Вазорати хоҷагии қишлоқи ИҶШС барои пеш аз мӯҳлат иҷро намудани нақшаи панҷсола оид ба истеҳсоли маҳсулоти чорво як қатор қолхозҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла қолхози «Иттифок» -и Данғара ӯҳдадорихои иловагӣ гирифтанд.

Дар ҳақиқат қолхози «Иттифок» -и Данғара, ки раиси он Қаюм Ёсинов буд, яке аз қолхозҳои пешқадами ноҳия ва вилоят ба ҳисоб мерафт. Қолхози мазкур ҳатто дар миқёси ҷумҳурӣ мавқеи пешсафиро ишғол намуда, дар ҷамъоварии ҳосили ғалладона натиҷаи самаранок ба даст меовард. Соли 1950 қолхоз аз як га 15,5 сентнер гандуми тирамоҳӣ ҳосил гирифт. Соли 1951 ба ҳисоби миёна ҳосилнокии арзан ва ғалла аз 695 га, ки ба як га 16,2 сентнер ва ҳосилнокии шаклҳои дигари ғалладона зиёда ба 15 сентнер рост меояд, ғундошта шуд. Соли 1951 сардори бригадаи ғаллакори қолхози Тухтор Мусоев 100 га замини гандуми тирамоҳӣ ҷамъоварии ҳосилро беш аз 109 пуд расонед. Вазифаи аввалиндараҷаи қолхози «Иттифок» таъмин намудани тамоми қолхозҳои ноҳия бо тухмии аълосифати ғалладона низ буд.

Соли 1951 қолхози «Иттифок» ба «Заготсортзерно» 3051 сентнер тухмии аълосифати ғалладона, равшан ва беш аз як ҳазор сентнер навъи тухмии «Сурхак 56-88» супорид. Қобили зикр аст, ки қолхози мазкур дар истеҳсоли навъҳои гуногуни тухмии селекционӣ, аз ҷумла гандуми «Лютестенс-16», арзани «Ҳоҷа-18», зағири «Ҳисор-474», лубиёи «Тоҷикӣ-10», кунҷити «Тоҷикӣ-35» ва наски «Тоҷикӣ-95» таҷрибаи зиёд дошт. Барои кишти ҷуворимақка 225 га замин ҷудо гардида буд. Соли 1952 барои баланд бардоштани ҳосилнокии замин 1400 тонна пору ва 270 сентнер нуриҳои минералӣ дар масоҳати 400 гектар замини кишти тирамоҳӣ пошида шуд [146, с. 368].

Барои чамъоварии саривактии ҳосил ва шудгор бригадаи Абдурахмон Ғаффоров хеле пешқадам буд. Колхозчиёни пешқадами колхозии мазкур Қодир Алихонов, Довут Каримов, Сафаргул Аноркулова ва дигарон меъёри кориашонро хангоми ғунучинии ҳосил 150-200 % иҷро менамуданд. Комбайнерони колхозии «Иттифок»– и Данғара Александр Авлев бефосила дар ғунучинии ҳосили ғалла меҳнат карда, ҳамарӯза бо комбайни «Сталинетс-6» дар майдони 10-12 гектар ҳосил чамъоварӣ менамуд. Тамоми ҷидду ҷаҳди колхозии «Иттифок» барои чамъоварии ҳосилот то 15 – уми июли соли 1951 равона гардида буд. Дар бригадаи пахтакории Авюр Мамадаминов пошидани нуриҳои минералӣ ва коркарди се қатори пахта идома меёфт.

Қобили тазаккур аст, ки ба истисноии кишварзӣ дар колхозии «Иттифок»- и ноҳияи Данғара чорводорӣ низ хуб ба роҳ монда шуда буд. Аз ҷумла, дар колхоз фермаҳои аспарварӣ, чорвои шохдори калону майда

фаъолият менамуданд, ки ба парвариши беш аз 3500 сар чорво машғул буданд. Тавассути нақша тамоми маҳсулоти истеҳсолшудаи чорво, аз ҷумла даҳ ҳазор сентер гӯшт, ҳазор литр шир, садҳо кг равған ва пашм ба давлат супорида шуд.

Дар маҷмӯъ, соли 1951 даромади пулии колхозии «Иттифок» ба беш аз 550 ҳазор сӯм расид, ки ба як рӯзи корӣ 10, 5 кг ғалла ва беш аз 4 сӯм рост меомад [146, с. 369–370]. Дар самти парвариши асп низ колхозии «Иттифок» сазовори дастовардҳои назаррас буд. Мудирӣ фермаи аспарварӣ Ҷумъа Азимов саршумори аспхоро зиёд намуда, аз 74 байтал-74 тоӣ гирифт [146, с. 384].

Қарори Шурои Вазирони ИҶШС аз 29-уми сентябри соли 1951 ва иҷрои вазифаҳои пешгузоштаи Анҷумани VII Ҳизби коммунисти Тоҷикистон барои беҳтар шудани фаъолияти Пойгоҳи моддӣ- техникаӣ (минбаъд - ПМТ) – ҳо дар совхозу колхозии ноҳияҳои ҷумҳурӣ таккони

чиддӣ дода, имконият дод, ки фаъолияти марказҳои техники ба талаботи рӯз мувофиқ қунонида шуда, пойгоҳҳо вазифаҳои шартномавии ҳудро дар назди колхозҳо сари вақт иҷро намоянд ва кӯмаки ҳамаҷонибаи ҳудро ба хоҷагиҳои кишварзии ноҳияҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла Данғара расонанд. Дар ин заминҳо механикунонии шаклҳои мухталифи корҳои хоҷагии қишлоқ дар артели хоҷагии «Иттифок»-и Данғара тавассути фаъолияти ПМТ – ҳо беҳтар ба роҳ монда шуд [146, с. 395].

Воқеан, муқоиса ва таҳлили фаъолияти ПМТ – ҳо нишон медиҳад, ки иҷрои корҳои саҳроӣ тавассути техника боиси бо сифати баланд иҷро гардидани корҳои хоҷагӣ ва ҳосили баланд гардад. Бо ёрии техника иҷро намудани корҳои саҳроии хоҷагии «Иттифок»-и Данғара имкон дод, ки ҳосилнокии меҳнат дар соли 1951 нисбат ба соли 1940 ҳафт ва нисбат ба соли 1948 се маротиба зиёд гардад.

Аз ҷумла, дастовардҳои хуби ғолибони мусобиқаи сотсиалистӣ комбайнчиёни ПМТ - и Данғара Самбурский, Масленников, Ивлёв, Храмов, Распектаев ва дигарон инро собит менамоянд. Бо ташаббуси меҳнати қаҳрамононаи кишоварзон ҳосили зироати ғалладона ва рағғанӣ аз 3300 гектар замин ҷамъоварӣ гардид. Натиҷаи чунин ташаббускориҳо ба он оварда расонид, ки дар мусобиқаи сотсиалистӣ баробари дигар ноҳияҳои ҷумҳурӣ ПМТ – ҳои ноҳияи Данғара таҳти роҳбарии Чиванов сазовори ҷойи аввал гардида, нақшаи ҷамъоварии ҳосилро 125% иҷро намоянд [146, с. 396].

Меҳнати зарбадор ва дастовардҳои назаррас имкон доданд, ки соли 1956 кишоварзони ҷумҳурӣ нақшаи солонаи супоридани маҳсулоти шир, гӯшт ва пӯсти қароқулиро пеш аз мӯҳлат иҷро намоянд. Дар баробари ноҳияҳои дигари ҷумҳурӣ, колхозу совхозҳои ноҳияи Данғара низ ташаббускориҳои зиёдро нишон дода, дар муддати ҳашт моҳ аз ҳар як сар гови ҷӯшӣ аз 600 то 1000 кг шир ба даст оварданд [146, с. 518].

Соли 1957 колхози ба номи Сталини ноҳияи Данғара аз ҳисоби маблағҳои воридоти бинои нави таълимӣ, клуб, китобхона-қироатхона, амбор ва таваккуфгоҳ барои 10 мошин сохта, ба истифода дод. Дар қорҳои сохтмонӣ бригадаи Насриддин Муҳиддинов ба ифтихори 40-солагии ғалабаи Инқилоби Октябр ташаббус нишон дода, сохтмончиён бо ҳамроҳии Ҷоруб Мирзоев, Файзулло Сайфуллоев, Мухтор Азимов, Аҷик Раҳматуллоев ва нақшаи қорӣ худро дар як рӯз 1,5 - 3 баробар иҷро намуданд [274, с. 3].

Барои самаранок истифода бурдани ҳар як қитъаи замин соли 1957 Шуъбаи заминсозии ноҳияи Данғара таъсис ёфт, ки ҳамон давра инспексияи заминсозии хоҷагии қишлоқ номгузори мешуд ва нахустин сармуҳандиси он Г. Ткачук (1957-1960) буд. Мақсади асосии ташкили шуъбаи мазкур самаранок истифода бурдан, ҳифз, нигоҳдорӣ ва мавриди истифода қарор додани ҳар як қитъаи бекормондаи замин маҳсуб меёфт.

Барои лоиҳагирӣ иншооти обёрикунӣ-ирригатсионии ҷумҳурӣ дар панҷсолаҳои даҳум ва ёздаҳум нақши Институти “Тоҷикгипроводхоз” назаррас аст. Маҳз бо ташаббуси ҳамин муассиса ҳанӯз солҳои 60-ум лоиҳаи обёрикунӣ даштҳои Данғара аз обанбори Норак ба нақша гирифта шуда буд [155, с. 375].

Соли 1957 дар назди колхозҳои ноҳияи Данғара 9 ПМТ ва 10 бригадаи тракторӣ [90, в. 27, 45], бо 47 нафар коргарон фаъолият менамуданд. Дар назди ПМТ - ҳо вазифа гузошта шуда буд, ки соли 1957 беш аз 25410 гектар заминро кишт ва аз ҳамин миқдор масоҳат ҳосилро ҷамъоварӣ намоянд.

Соли 1958 барои рушди соҳаи чорводорӣ ҷумҳурӣ баробари дигар ноҳияҳо дар колхозии «Данғара», парвариши гӯсфанди қароқули махсус ғардонида шуда буд ва дар назди он фермаи парвариши гӯсфанди қароқули ва маҳинпашм фаъолият менамуд дар дигар колхозу совхозҳои ноҳия асосан ба парвариши чорвои шохдори қалони нави шведӣ,

латвиягӣ ва сурхи эстонӣ машуғл буданд. Маҳз бо шарафи меҳнаткашони ноҳия дар шароити ҷомеаи сотсиалистӣ ба мисли Ҳикмат Табаров, Тӯрахон Тошев, Чӯпон Муллоев, Суннатбӣ Обиддинова, Муродгул Идиева, Туғай Ғуломов, Каврак Воҳидов, Мурод, Владимир Ерёмин, Бозор Бобоев, Садаф Давлатова, Парчина Мирмаҳмадова ва дигарон пешравиҳои назарраси иқтисодӣ ба вучуд омаданд [198, с. 82].

Яке аз колхозҳои овозадори ноҳия, ки то соли 1959 ба номи В. И. Ленин ва пас номи “Комсомол”-ро дошту ҳудуди деҳаҳои Корез, Маликова, Иғрони Боло, Данғара ва Сари Чашмаро дар бар мегирифт, соли 1957 соҳиби 956 сарчорвои шохдори калон, 2609 шохдори майда, 112 хук, 353 асп ва 523 парранда буд [92, с. 122].

Соли 1959 дар натиҷаи якҷояшавии колхозҳои ба номи В. И. Ленин ва “Комсомол” он номи Лениро гирифта, деҳаҳои Ғарғара, Ҳусейншайх, Яккатут ва Қизилсой ба ҳайати он ҳамроҳ гардиданд. Ба вазифаи раиси колхоз Ширин Шарифов таъйин гардид, ки то соли 1969 роҳбарии онро бар дӯш дошт. Дар натиҷа колхоз рӯ ба тараққиёт оварда, ҳосили пахтаю ғалла зиёд гардида, соҳаи чорводорӣ низ ба пешравиҳо ноил гардид. Маҳз дар давраи роҳбарии Ш. Шарифов бинои пештараи мактаби №7, клубу анборҳои деҳаҳои Данғара, Ғарғара, ҳаммом, устохонаи таъмирӣ-техникӣ, фермаҳои чорводорӣ деҳоти Саричашма, Ҳусейншайх, Яккатут сохта ба истифода дода шудаанд. Солҳои 1969-1973 колхоз аз тарафи Комил Абдулқодиров ва солҳои 1973-1975 Собирҷон Исмоилов роҳбарӣ мегардид. Солҳои 1975-1981 хоҷагии мазкур аз тарафи Лақаев Мардак идора шуда, саршумори чорво зиёд гардида, ҳосили ғалла ва дигар зироатҳо боз ҳам афзуд.

Дар панҷсолаи ҳаштум (1966-1970) ташаббусҳои колхозии ба номи Ленин бештар ба назар мерасад. Аз ҷумла, соли 1966 ба давлат 943 тонна гандум, 84 тонна арзан, 63 тонна зироати лубиёгӣ, дар маҷмӯъ 1090 тонна маҳсулоти кишоварзӣ фурухт. Чунин нишондиҳанда соли 1970 ба

1070 тонна гандум, 84 тонна арзан, 61 тонна зироати донадор, дар маҷмӯъ 1215 тонна расид, ки истеҳсоли гандум бештар ба назар мерасад [74, с. 32]. Соли 1966 ин колхоз 227 тонна гӯшт, 576 тонна шир, 52 тонна пашм ва соли 1970 беш аз 230 тонна гӯшт, 840 тонна шир, 80 тонна пашм ба давлат фурӯхт [74]. Аз ин нишондиҳандаҳо бар меояд, ки колхоз дар панҷсолаи ҳаштум ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидааст, ва ин аз меҳнати суботкоронаи аъзоёни он шаҳодат медиҳад. Дар колхозии ба номи Ленин истеҳсоли пахта низ бештар ба роҳ монда шуда, аз 261 тонна соли 1966 дар соли 1970 ба 200 тонна расид. Истеҳсоли пилла соли 1966 беш аз 26 ва соли 1970 29 тоннаро ташкил медод. Истеҳсоли ангур соли 1966 ба 5 ва соли 1970 ба 16 тонна расида буд, ки то охири панҷсола ду баробар зиёд гардид [74, с. 35–38]. Соли 1969 колхоз ба давлат 180 тонна пахта, 1220 тонна зироати ғалладона, аз ҷумла 1100 гандум, 90 арзан, 30 лубиёгӣ, 2,95 пилла, 228 тонна гӯшти вазни зиндаи чорвою парранда, 840 тонна шир, 67 сентнер пашм, 0,45 ҳазор дона пӯсти кароқулӣ, 127 ҳазор дона тухм ва илова ба нақша 320 тонна гандум фурӯхт [80, с. 28].

Соли 1973 колхозии ба номи Ленин ба давлат 1723 тонна ғалладона фурӯхт, ки нисбат ба нақша 433 тонна барзиёд буд. Инчунин 1608 тонна гандум истеҳсол намуд, ки нисбат ба нақша 433 тонна зиёд буд. Дар соли 1973 новобаста аз он, ки нақшаи пахтасупорӣ аз тарафи колхозҳои Данғара иҷро нагардид, колхозии ба номи Ленин 210 тонна пахта истеҳсол намуда 10 тонна аз нақша зиёд ҳосил ба даст оварданд [76, с. 2]. Ҳамин сол колхоз 254 тонна вазни зиндаи гӯшти чорвою парранда, ки 23 тонна аз нақша зиёд буд, истеҳсол намудааст.

Соли 1973 ноҳия нақшаи умумии истеҳсоли ширро иҷро накард, аммо колхозии Ленин ба ҷойи 615, беш аз 763 тонна шир ҳосил кард, ки 148 тонна аз нақша зиёд буд. Колхоз ба ҷойи 49 тонна, беш аз 57 тонна

пашм истехсол намуда, беш аз 8 тонна зиёдтар аз нақша ба давлат маҳсулот супорид [76, с. 4].

Рушди колхоз дар солҳои минбаъда низ хеле чашмрас ба назар мерасд. Соли 1974 колхоз ба номи Ленин 277 тонна вазни зиндаи гӯшти чорвою парранда истехсол намуд, ки 39 тонна аз нақша зиёд буд. Инчунин ба қойи 640 тонна 785 тонна шир супорид, ки 145 тонна аз нақша зиёд буд. Истехсоли пашм ба 11,0 тонна расид, ки 1,7 тонна аз нақша зиёд иҷро шуда буд. Колхоз 1,38 ҳазор дона пӯсти қароқулӣ, 178 ҳазор дона тухм истехсол намуд, ки 31 ҳазор берун аз нақша иҷро гардида буд [77, с. 7]. Ин нишододҳо аз он гувоҳӣ медоданд, ки саҳми колхоз ба номи Ленин дар рушди соҳаи кишоварзӣ ва истехсоли маҳсулоти хоҷагии қишлоқ на танҳо дар ноҳия балки дар сатҳи вилоят хеле муссир мебошад.

Минбаъд барои ҳамин солҳои 60-70 – ум колхозҳои дигар фаъолияти колхоз ба номи Лениро дар қори худ ҳамчун намуна истифода намуда, барои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат ва иҷрои нақшаи панҷсолаҳо ҷидду ҷаҳд намуданд. Истехсоли барзиёди маҳсулоти кишоварзӣ боиси он мегардид, ки дар назди колхозҳо аз ҳисоби маблағҳои иловагӣ иншоотҳои нав ва ба талаботи рӯз мувофиқи ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангӣ бунёд мегардид.

Дар панҷсолаҳои минбаъда низ колхозу совхозҳои ноҳияи Данғара ташаббусҳо нишон дода, пешсафии худро дар соҳаи кишоварзӣ чорводорӣ аз даст надоданд ва ба дастовардҳои шоён ноил гардиданд.

Аз солҳои 60-ум дар хоҷагиҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара ба боғу боғдорӣ низ бештар таваҷҷуҳ медоданд ва дар ин раванд қорҳои зиёди ниҳолшинонию тоқпарварӣ ва истифодаи заминҳои бекорхобида ба анҷом расонида шуданд. Дар маҷмӯъ колхозҳои ноҳияи Данғара дар давоми солҳои 1966-1970 ба фонди захиравии ҷумҳурӣ маҳсулоти зиёди кишоварзӣ супорида қариб дар ҳама солҳо нақшаҳои пешбини намударо

ичро намуданд. корҳои зиёд ба анҷом расониданд. Танҳо дар соли 1966 колхозҳои ноҳия ба давлат 5700 тонна зироати ғалладона, аз ҷумла 5000 тонна гандум, 400 тонна арзан, 300 тонна лубиёгӣ ва соли 1970 бошад 6100 тонна зироати ғалладона, аз ҷумла 5400 тонна гандум, 400 тонна арзан, 300 тонна лубиёгӣ фӯрухтанд [74, с. 31].

Хоҷагиҳои номдори ноҳия дар ин вақт колхозҳои ба номи Ленин, Фрунзе, К. Маркс, “Ғалаба”, “XXII - Партсезд”, “Коммунизм”, “Ғайрат” маҳсуб меёфтанд. Ин хоҷагиҳо соли 1966 ба давлат 2200 тонна гӯшт, 4100 тонна шир ва 2590 тонна пашм ва соли 1970 2310 тонна гӯшт, 5420 тонна шир ва 2870 тонна пашм супориданд.

Воқеан, солҳои 1964-1970 давраи болоравӣ ва рушди соҳаи чорводорӣ буд, дар ноҳия ин солҳо шумораи чорвои шохдори калон зиёд гардида, соли 1964 ба 8450 ва соли 1969 ба 8500 сар расид. Саршумори чорвои майда низ зиёд гардида, соли 1970 ба 23 500 сар расид. Дар ноҳия паррандапарварӣ низ ба роҳ монда шуд ва саршумори он соли 1964 ба 11943, соли 1970 ба 14500 сар расонида шуд.

Дар ноҳияи Данғара парвариши дигар намудҳои зироат низ ривоч меёфт. Аз ҷумла, иқлими он барои кишти пахта низ мусоид буд ва ноҳия солҳои 1966-1970 дар маҷмӯъ 2700 тонна пахта ҷамъоварӣ кард.

Пиллапарварӣ дар ноҳия низ хеле рушд ёфта буд ва истеҳсоли он соли 1966 ба 335 ва соли 1970 то ба 360 сентнер расид [74; 77; 90].

Соҳаи сердармади дигари хоҷагии кишоварзии ноҳия боғдорию тоқпарварӣ маҳсуб меёфт ва истеҳсоли ангур дар ноҳия соли 1966 ба 35 ва соли 1970 то ба 70 тонна афзоиш ёфта буд [74, в. 37].

Меҳнаткашони ноҳия қариб дар ҳама самтҳои хоҷагии кишоварзӣ пешсаф буданд ва меҳнати онҳо пайваста аз тарафи ҳукумат ва мақомоти хуб қадр карда мешуд. Аз ҷумла 24-уми октябри соли 1967 бо қарори КМ ҲК ҶШС Тоҷикистон, Президиуми Шурои Олии ҶШС Тоҷикистон, Шурои Вазирони ҶШС Тоҷикистон ва Вазорати хоҷагии қишлоқи ҶШС

Тоҷикистон «Дар бораи мукофотонидан ва супоридани Байрақи сайёр ба ташкилоту корхонаҳо, совхозу колхозҳо, ғолибони мусобиқаи сотсиалистӣ ба муносибати 50-солагии ғалабаи «ИКСО» коллективи совхозҳои «Данғара» ва «Лахш» ғолиб дониста шуданд. Мувофиқи қарори мазкур ба коллективи совхозҳои «Данғара» ва «Лахш» 5250 сӯм мукофоти пулӣ тақдим гардид, ки 1485 сӯми он барои беҳтаршавии вазъи маънавӣ-моддии коргарону хизматчиён ва 3765 сӯм барои мукофотонидани меҳнаткашону коргарон ва мутахассисони фаъоли соҳаи мухталифи касбу кор чудо гардида буд [150, с. 307].

Дастовардҳои соҳаи кишоварзии ноҳия дар солҳои 70-ум низ хеле назрас мебошад. Таҳлили маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки меҳнаткашони ноҳия бештар дар самти парвариши чорво, ғалладона, боғу тоқпарварӣ муваффақиятҳои тоза ба даст оварда ҳосилнокии меҳнатро боз ҳам баланд бардоштаанд. Аз ҷумла, соли 1971 колхозҳои ноҳияи Данғара ба давлат 5515 тонна шир, 43,0 тонна пашм, 5500 пӯсти қароқулӣ, 2052 ҳазор дона тухм, 22 сентнер хӯроки чорво ва 180 сентнер пилла супориданд [75].

Ҳамин сол дар колхозҳои ноҳия 16090 чорвои шохдори қалон, 15 528 моли майда ва 27 000 парранда парвариш карда мешуданд [75, в. 260].

Соли 1972 бошад колхозҳои ноҳияи Данғара 10063 тонна ғалла истеҳсол намуданд, ки нисбат ба нақша 3813 тонна зиёд буд. Аммо ноҳия ин сол нақшаи пахтасупориро иҷро накарда ва ба ҷойи 3100 тонна ба нақша гирифташуда, ҳамагӣ 2833 тонна пахта истеҳсол намуд [76, в. 1–4]. Сабаби онро мутахассион дар пурра риоя нагардидани техникаи кишоварзии пахтапарварӣ арзёбӣ намуданд.

Колхозҳои ноҳия соли 1972 1988 тонна бо вазни зинда гӯшти чорвою парранда истеҳсол намуданд, ки аз нақша 268 тонна зиёд буд. Аммо нақшаи зикргардида истеҳсоли шир дар ин сол иҷро нашуд, ба ҷойи 4650 тонна шир ҳамагӣ 3639 тонна истеҳсол гардид. Нақшаи истеҳсоли пашм

низ дар колхозҳои ноҳия иҷро нашуд ва ба ҷойи 2000 тонна 1650 тонна пашм ба давлат супорида шуд.

Вале баробари иҷрои нақшаи супоридани гӯшт истеҳсоли пусти кароқулӣ дар колхозҳо афзуд, ва ба ҷойи 24000 донаи ба нақша гирифташуда, 26219 ҳазор дона, ё 2219 дона нисбат ба нақша зиёд пӯст супорида шуда буд [76, в. 4].

Пойгоҳи моддӣ-техникии ноҳия ва хоҷагӣҳо низ сол то сол рушд менамуд. Масалан, соли 1972 дар назди ПМТ - ҳои ноҳияи Данғара 25 трактор, 14 техникаи шудгоркунӣ, 17 нармакунанда, 13 комбайни даравкунӣ, 12 мошини боркаш, 2 мошини сабукрав ва 1 автобус мавҷуд буд [75, в. 24]. Бо истифодаи техникаи хоҷагии кишоварзӣ бояд соли 1971 аз масоҳати 7500 ва соли 1972 аз 8900 гектар замин ҳосил ҷамъоварӣ мегардид. Дар натиҷа соли 1971 беш аз 7226 ва соли 1972 зиёда аз 10797 тонна ғалла ҷамъоварӣ гардид [26; 265].

Дар рушди кишоварзӣ ва пешрафти совхозу колхозҳои ноҳия нақши ҷавонон ва ташкилоти комсомолии онҳо хеле назаррас буд. Солҳои 1972-1978 созмони комсомолии ноҳияро Хосият Азизова роҳбарӣ менамуд. Фаъолияти ташкилоти комсомолии колхозии “Съезди XXII партия”, “Селхозтехника” ва ба номи Карл Маркс бештар назаррас буданд. Соли 1973 колхозҳои Данғара мувофиқи нақша бояд 6350 тонна ғалладона ҳосил мегирифтанд, аммо онҳо нисбат ба нақша 3686 тонна зиёд маҳсулот гирифта дар маҷмӯъ ба ҳазинаи умумӣ 10036 тонна ғалла супориданд. Соли 1974 бошад тибқи нақша бояд 6450 тонна ғалладона истеҳсол мегардид, аммо дар маҷмӯъ 9160 тонна, ё 2710 зиёд аз нақша истеҳсол карда шуд. Ҳамин сол колхозҳои ба номи Фрунзе берун аз нақша 317 тонна, Ленин 510 тонна, К. Маркс 400 тонна, «XXII Парт-Съезд» 660, Данғара 514 тонна ғалладона истеҳсол намуданд [77, в. 4]. Истеҳсоли пахта низ сол то сол афзоиш меёфт. Соли 1973 ба ҷои 3000 тонна пахта тибқи нақша 3661 тонна, соли 1974 бошад беш аз 3200 тонна

пахта истеҳсол гардид. Дар истеҳсоли пахта колхозҳои ба номи Ленин, К. Маркс, «XXII Парт-Съезд», Коммунизм пешсаф буданд [77, в. 4]. Соли 1973 истеҳсоли вазни зиндаи ғӯшти чорвою парранда тибқи нақша 1837 тонна буда, аммо илова ба нақша 112 тонна барзиёд истеҳсол гардид. Истеҳсоли шир низ дар колхозҳои ноҳия назаррас буда, ба ғайр аз 4093 тонна ба нақша гирифташуда, 626 тонна барзиёд иҷро шуда буд. Истеҳсоли пашм дар соли 1973 мувофиқи нақша 194.1 тонна ва соли 1974 203,5 тонна истеҳсол гардид, ки 26,5 тонна аз нақша зиёд буд [77, в. 7].

Ҷадвали №1

Истеҳсоли маҳсулоти кишварзии хоҷагиҳои номдори ноҳияи Данғара дар солҳои 1964 - 1974. (Ба хоҷагиҳои номдор дохил мешуданд: Карл Маркс, XXII-Партсъезд, Ленин, Ғалаба, Коммунизм ва Ғайрат)

СОЛҲО	ПАХТА (тонна)	ҒАЛЛА (тонна)	ЧОРВО (сар)	ҶАВ (тонна)	ҒҶШТ (тонн)	ШИР (тонна)	ПАШМ (тонна)	ТУХМ х/д
1964	2600	1658	4768	1334	1000	880	163,5	350
1965	2639	4429	4700	1350	1005	594	108	568
1966	2700	5700	4700	1300	2200	550	2590	560
1967	2700	6300	4700	1265	2230	4400	2640	580
1968	3151	6300	4700	1280	1307	4650	2720	574
1969	3150	6100	4750	1498	1280	4990	2760	600
1970	3150	6100	4780	3479	1364	5420	2870	709
1971	3130	4681	4500	2890	1453	5515	2000	933
1972	3180	4750	4580	3095	1490	3936	2000	982
1973	3190	4860	5000	3189	1492	4093	1770	1003
1974	3200	4970	4870	3232	1499	3798	2035	1048

Таҳлили маълумоти сарчашмаҳо ва маводи омӯрӣ нишон медиҳад, ки дар солҳои 60-70 – уми асри гузашта хоҷагии кишоварзии ноҳия дар натиҷаи меҳнати зарбдори сокинони он соҳиби дастовардҳо ва пешрафти назаррас гардидааст. Дар натиҷаи ташкили хоҷагиҳои

коллективона, гузаронидани корҳои обёрӣ, махсусан нақби Данғара, азхудкунии заминҳои бекорхобида, муҳоҷират намудани аҳолии минтақаи кӯҳистон, саросар ҷалб намудани аҳоли ба меҳнати дастаҷамъона ва, албатта механикунонии раванди истеҳсолот собиқ Дашти Данғара ба минтақаи пешрафти кишоварзии ҷумҳурӣ табдил ёфт.

Азхудкунии даштҳои Данғара на танҳо боиси рушди зироати ғалладона ва соҳаи пахтакорӣ дар ноҳия гардид, балки ба пайдоиш ва пешрафти дигар соҳаҳои хоҷагии қишлоқ, ба мисли боғпарварӣ, пиллапарварӣ, ангурпарварӣ, меваҳои ситрусӣ ва чорводорӣ ҳам мусоидат намуд [224, с. 23].

Дар панҷсолаи даҳуми рушди ҷомеаи шуравӣ (1976-1980) идома додани вусъати шабакаҳои обёрикунӣ ва азхудкунии заминҳои навл, тараққиёти соҳаҳои гуногуни кишоварзӣ, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли ва некуахлоқии он, корҳои зиёди дигари фарҳангӣ ба нақша гирифта шуданд.

Соли 1978 майдони умумии заминҳои қорами ноҳия 30381 гектарро ташкил меод, ки аз он 1377 гектар обӣ буданд. Аз ин миқдор 20903 заминҳои кишти ғалла, асосан гандуму ҷав, 1116 пахта, 6734 хӯроки чорво, 672 себзор ва 229 гектарро тоқзор ташкил меод. Дар соли 1978 ноҳия ба давлат 11416 тонна ғалладона, аз қабилӣ ҷав, гандум ва зироатҳои лубиёгӣ, 152 тонна себ, 18 тонна меваи донақдор, 140 тонна маҳсулоти полезӣ, 2208 тонна гӯшт, 5828 тонна шир, 216 тонна пашм, 29 429 дона пӯсти қароқулӣ, 153 ҳазор дона тухм, 243 сентнер пилла ва 19 сентнер асал супорид [198, с. 84]. Ҳамин ғӯсфандпарварони совхозии қароқулпарварии “Данғара” мусобиқаи сотсиалистиро вусъат дода, маъракаи наслгириро бомуваффақият анҷом дода, аз ҳар сад сар меш 130 сар барра гирифтанд ва нақшаро барзиёд иҷро намуданд. Чорводорон 26 449 дона пӯсти аълосифати қароқулӣ тайёр карда, 10732 барраи хушзотро барои такрористеҳсолкунӣ нигоҳ доштанд [308, с. 1]. Коргарони фермаҳои №3, мудираш Қарабой Кӯганов ва №2 мудираш Ёрбобо Бутаев бошад аз ҳар сад сар меш 136-136,1 барра ба даст

оварданд ва ғолиби мусобиқа эълон гардиданд. Бо назардошти комёбиҳои беназири чорводорон ва ҷӯпонҳои пешқадами совхоз, вакилони Анҷумани XXV ҲКИШ Тӯраҳон Тошев, Раҷабқул Қулов ва вакили Анҷумани XXII ҶШС Тоҷикистон Холбой Сармисоқов наслгириро аз ҳар сад сар меш ба 150-213 сар барра расониданд [308, с. 1]. Чунин барзиёд иҷро гардидани нақшаҳои наслгирӣ дар фермаҳои зикргардида, аз меҳнати софдилонаи коргарони совхозҳо шаҳодат медиҳад, ки тамоми нерӯи хешро баҳри иҷро намудани нақшаҳои солона ва мусобиқаҳои сотсиалистӣ сарф намуданд.

Баробари азхудкунии заминҳои нав ва кишти ғалладона яке аз вазифаҳои муҳим саривақт ҷамъоварӣ намудани ғалла ва ҳифзи он аз ҳамагуна ҳаводис, махсусан оташгирии он маҳсуб меёфт. Чунин ҳодисаҳо дар шароити иқлими гарм ва, махсусан дар заминҳои кишти лалмии ғалла бештар ба амал меомаданд. Масалан, моҳи июни соли 1976 дар атрофи деҳаи Булғени Болои ноҳия сӯхтори ғаллазор ба вуқӯъ омад, ки дар хомӯш намудани он ва наҷоти ҳосили ғалла механизатори Иттиҳодияи ноҳиявии “Тоҷикселхозтехника” Талбак Лолаев ва ронандаи автобазаи махсуси рақами 2-и Иттиҳодияи ҷумҳуриявии “Тоҷикселхозтехника” Холмурод Муҳиддинов корнамоӣ нишон доданд. Талбак Лолаев аз ҷароҳатҳои вазнин ҳангоми хомӯш намудани майдони оташгирифта, 1-уми июли соли 1976 вафот намуд. Доир ба ин корнамоии Талбак Лолаев матбуоти даврии ҷумҳурӣ ва иттифоқӣ хабару гузоришҳои ниҳоят зиёд нашр намуданд ва шоирону нависандагон дар васфи ӯ шеърҳо дoston ва дигар асарҳои бадеӣ офариданд.

Соли 1979 дар ноҳияи Данғара 4 колхоз ва марказҳояшон, аз ҷумла ба номи В. И. Ленин - Данғара, «Съезди XXII партия» - Ҷартеппа, «Коммунизм» - Қӯшбулоқ ва «Ғайрат» - Гулистон ғайриҷамъоварӣ намуданд. Дар баробари онҳо совхозҳои махсусгардонидаи ба номи Фрунзе – Оқсу, совхозии боғу тоқпарварии «Себистон», совхозии қароқулпарварии «Данғара», бӯрдоқпарварии Булғени Пойин ва ба номи К. Маркс – Алиҷон низ дар самти худ пешсаф буданд. Дар соли мазкур майдони

умумии замини кораи ноҳия 30381 га, соли 1978, аз ҷумла обӣ 1377 га, кишти ғалла, асосан гандуму чав 20 903 га, пахта 1116 га, зироати хӯроки чорво 6734 га, себзор 672 га ва токзор 229 гектарро ташкил меод [217, с. 658–659]. Соли 1979 саршумори гов 26,3 ҳазор сар, ки аз он 6,3 ҳазор модагов, бузу гӯсфанд 47,7 ҳазор аз он 63,8 ҳазор сар гӯсфандони кароқулӣ, 3,4 ҳазор сар хук, 2,2 ҳазор сар асп, 24,8 ҳазор сар парранда парвариш меёфт [198, с. 84]. Чорводорони фермаи ширию молии совхоз ба номи Фрунзеи ҷамоати Оксу (мудираш З. Исоев) ба муваффақияти калон ноил гардида, ба давлат 950 сентнер шир супорида, супориши чормоҳаро 15 рӯз пеш аз мӯҳлат иҷро намуданд. Говҷӯшҳои соҳибтаҷриба А. Ҷамолова, М. Бӯриева, Н. Назирова ва дигарон аз ҳар сар модагов 350-400 килограммӣ шир гирифта дар пешравии хоҷагии кишоварзӣ саҳми намоён гузоштанд [353, с. 3]. Натиҷаи чунин меҳнати зарбдорона ба он оварда расонид, ки дар фермаи мазкур ҳар рӯз бештар аз 1400 килограмм шир истеҳсол мегардид.

Меҳнаткашони ноҳияи Данғара барои татбиқи қарорҳои пленуми июлӣ ва ноябрии соли 1978 КМ ҲКИШ ва Шурои Вазирони ИҶШС “Дар бораи тадбирҳои иловагии соли 1979 таъмин намудани ҷамъоварии ҳосил, тайёр кардани маҳсулоти хоҷагии кишоварзӣ, хӯроки чорво ва дар солҳои 1979-1980 бомуваффақият анҷом додани зимистонгузаронии чорво” ва иҷрои ӯҳдадориҳои сотсиалистии нақшаи панҷсола зарбдорона меҳнат мекарданд. Механизаторону мутахассисони совхоз ба номи “Данғара” ба тамоми механизаторони ноҳия муроҷиатнома фиристонданд, ки ҳосили ба арақи ҷабин парвариш кардаи деҳқонро дар муддати кӯтоҳ ва беталаф ҷамъоварӣ намоянд. Баҳри амалигардонии ин 14 комбайни ҳосилгундориро аз таъмир бароварда, барои ҷамъоварии ҳосил омода намуданд. Дар ин ҷода саҳми механизаторони пешқадам Ҳ. Насриддинов, Қ. Ҳақназаров ва И. Фатҳуллоев бештар ба назар расида, майдони 270-313 гектар ғаллазорро дар муддати кӯтоҳ бо ҳосилнокии 18-22 сентнерӣ ҷамъоварӣ намуданд. Бо назардошти қабул намудани муроҷиатнома аз тарафи

механизаторони совхози “Данғара” дар тамоми ноҳия ӯҳдадор шуданд, ки 3905 гектар ғаллазорро дар муддати 20 рӯзи корӣ бо ҳосилнокии 20-22 сентнерӣ беталаф ҷамъоварӣ намоянд [290, с. 1].

Барои бомуваффақият ҷамъоварӣ намудани ҳосил коллективи коргарону муҳандисони техникий муассисаи нақлиёти автомобилии №22 қарорҳои мақомоти ҳизбию давлатиро устуворона татбиқ намуда, дар панҷсолаи даҳум (1976-1980) 2 автоколонна, 2 қитъа, 8 бригада ва 135 нафар ронандагону коргарон ӯҳдадорихояшонро пеш аз муҳлат иҷро намуданд.

Соли 1980 коллективи фермаи ширию молии Оқсуи совхозӣ ба номи Фрунзе ташаббуси механизаторонро ҷонибдорӣ намуда аз ҳар як модагов 1437 литр шир ҷӯшида, аз сад сар гов 83 сар гӯсола гирифтанд. Дар натиҷа супориши солонаи истеҳсоли гӯшт 103 % ва шир 109,3 % иҷро гардид [255, с. 1].

Дар соли 1980 фаъолияти чорводорони фермаи ширию молии Паркамчиро бояд зикр намуд, ки дар соли 1980 ба давлат 236 сентнер шир фурухтанд, ки нисбат ба соли 1979 - 65 сентнер зиёд буд. Дар ин қомеъиҳо саҳми говҷӯшзанон Ҳ. Гулова, С. Ҳикматова ва М. Каримова назаррас буд, ки аз ҳар 17-18 сар модагов 140-163 килограммӣ шир ҷӯшиданд [307, с. 3].

Солҳои 1976-1980 хоҷагии “Коммунизм” (роҳбараш Амон Мутиев) ба пешравиҳои назаррас ноил гардида, соҳиби беш аз 5 000 чорво, аз ҷумла 900 сар модагов, 40 ҳазор гӯсфанд ва 400 сар асп гардида буд. Ҳосилнокии маҳсулоти чорводорӣ зиёд буда, дар давоми сол аз як модагов то 3200 килограмм шир ва аз як мурғ то 150 дона тухм гирифта мешуд. Майдони кишти зироат ба 5000 гектар расида, ҳосилнокии ғалладона аз ҳар гектар майдони кишт 18-22 сентнерро ташкил медод. Инчунин гандуми мексикойии “Сетта-Серроз”, ки аз тарафи Амон Мутиев барои таҷриба дар заминҳои лалмӣ оварда буд, ҳосилнокии он ба ҳар як гектар то 20-25 сентнерӣ рост меомад [139; 296]. Қайд намудан лозим аст, ки дар баробари обшор гардидани даштҳои ташналаби

Данғара, танҳо дар худуди як совхозӣ лалмикори “Коммунизм” бо ташаббуси Амон Мутиев чор совхозӣ пахтакор таъсис ёфт.

Солҳои 1978-1980 фаъолияти ташкилотҳои комсомолии ноҳия дар пешрафти хоҷагиҳои кишоварзӣ нақши мусоид гузоштанд. Фаъолияти звеноҳои оилавӣ бо роҳбарии аъзои комсомол Садаф Давлатова дар колхозӣ “Ғайрат”, бригадаҳои ҷавонони совхозӣ “Данғара” таҳти сардории Холбой Сармисоқов дар соҳаи пахтакорӣ сазовори таҳсин буданд.

Дар охири солҳои 70 – ум ва ибтидои 80-ум тасмим гирифта шуд, ки 75,8 ҳазор гектар заминҳои нав аз худ карда шуда, дар заминаи он 24 совхоз ва хоҷагиҳои шахсӣ ташкил карда шаванд. Хусусияти асосии азхудкунии заминҳои нав дар он зоҳир мегардид, ки аз таҷрибаи таърих истифода бурда, кишти он на танҳо ба пахтакорӣ, яъне якказироат равона шавад, балки соҳаҳои дигари кишоварзӣ низ ба роҳ монда шаванд. Бо чунин сабаб кишти пахтаро дар 31 ҳазор гектар замин ба нақша гирифта, дар 40 ҳазор га замин тоқпарварӣ, 3 ҳазор гектар сабзавот ва хӯроки чорво парвариш мешуданд. Ба ҳисоби миёна тахминан бояд аз даштҳои Данғара дар як сол 64 ҳазор тонна пахта, 358 ҳазор тонна ангур, 77 ҳазор тонна мевачот ва 15 ҳазор тонна сабзавот ҳосил ҷамъоварӣ мегардид [319, с.11]. Азхудкунии даштҳои Данғара, ки дар се навбат иҷро гардид, яке аз иншооти вазнину ояндасозӣ ҷумхурӣ дар солҳои 70-80-уми асри XX маҳсуб меёфт [224, с. 43].

Соли 1984 совхозӣ «Данғара» номи совхоз - заводи зотпарварии «Данғара» - ро гирифта, барои ғӯсфандпарварӣ махсус гардонида шуд.

Дар ин солҳо шумораи аҳолии ноҳия ва нуқтаҳои аҳолинишини он низ ба маротиб афзуд. Соли 1984 дар 75 маркази аҳолинишини ноҳия 59, 4 ҳазор нафар аҳоли сукунат дошт ва масоҳати умумии худуди ноҳия 2000 километри мураббаъро ташкил медод. 4 ноябри соли 1986 аввалин маротиба тавассути нақбҳои ёрирасон оби дарёи Вахш ба даштҳои фароҳи Данғара ҷорӣ гардид [198, с. 139]. Дар заминаи он моҳи ноябри соли 1986 бо дастури Вазорати мелиоратсия ва хоҷагии оби ҶШС

Тоҷикистон Идораи шабакаи обёрикунӣ дар маркази ноҳияи Данғара таъсис ёфт.

Моҳи июни соли 1986 Кумитаи ҳизбии ноҳияи Данғара, Кумитаи иҷроияи Шурои вакилони халқӣ, кумитаи комсомолӣ ва иттифоқи касабаи коркунони маҷмааи агросаноатӣ мусобиқаи сотсиалистии байни хоҷагихоро оид ба тайёр намудани хӯроки чорво ва баланд бардоштани сифати он ҷамъбааст намуда, совхозӣ ба номи Карл Марксро ғолиб донишанд. Зеро совхозӣ ба номи Карл Маркс ба андозаи 53 фоизи нақша хошоки дурушт ва 65 фоиз хӯроки ширадор тайёр намудааст. Дар баробари он совхозҳои ба номи Ленин, “Коммунизм” ва “Ғайрат” дар зиёд намудани хӯроки чорво саҳмгузор буданд [349, с. 1].

Колхозӣ ба номи Карл Маркс соли 1987 ба аҳоли 23,1 тонна ангур, маркази минтақавии таҷрибавӣ ва совхозӣ ба номи Ленин беш аз 23-45 тонна сабзабот фурӯхтаанд, ки ба ҳар як сари аҳоли 03,-0,7 кило рост меояд. Соли 1987 дар маҷмӯъ ба аҳолии ноҳия 2741 тонна ғалла, 44 тонна маҳсулоти полезӣ, 47,1 тонна ангур, 83 тонна сабзабот фурӯхта аст, ки барои таъмини сокинон нокифоя арзёбӣ мегардад [304, с. 3]. Дар ин самт ақибмонии бархе аз совхозҳо муайян мегардад, ки совхозӣ ба номи Дзержинский, «Себистон» ва «Коммунизм» аз ҷумлаи онҳост, ки ба аҳоли ягон кило ангур нафурӯхтаанд. Бо чунин маъно 14-уми августи соли 1987 таҳти рақами №252 қарор «Оид ба нокифоя будани таъмини аҳоли бо маҳсулоти озуқаворӣ» қабул гардид. Дар қарори мазкур инчунин таъкид гардида буд, ки хоҷагиҳо имконияти маҳаллиро истифода намуда, мардумро бештар бо маҳсулоти хушсифат таъмин намоянд.

Ғаллакорони колхозӣ ба номи Ленин қарорҳои КМ ҲКИШ ва Шурои Вазирони ИҶШС-ро “Дар бораи тадбирҳои иловагии тайёри дидан ва иҷро кардани қарорҳои баҳории саҳроӣ дар соли 1980” [268, с. 3] сармашқи қори худ қарда, дар амал татбиқ намудани онро дар тезонидани киштуқори баҳорӣ меҳисобиданд. Моҳи декабри соли 1980

хоҷагӣ ба совхоз мубаддал гардида, соҳиби техникаи гуногуни киштукор ва мошину таҷҳизоти нав гардид.

Совхозии ба номи В. И. Ленин солҳои 1981-1983 аз тарафи Камол Воҳидов ва солҳои 1983-1987 Сайфулло Қурбонов идора гардида, саҳми онҳо дар пешрафту тараққиёт ва баланд бардоштани сатҳи зисту зиндагонии мардум назаррас мебошад [97]. Дар рушди совхозии ба номи В. И. Ленин нақши Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов, ки солҳои тӯлонӣ дар вазифаҳои мухталифи ҷамъиятӣ ва роҳбари хоҷагӣ кор кардааст, хеле муассир мебошад. Фаъолияти Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов дар хоҷагии ба номи В. И. Ленин солҳои 1976-1979 дар вазифаи Котиби идораи колхоз, солҳои 1979-1982 - раиси Иттифоқи касабавӣ совхоз ва солҳои 1985-1987 - котиби Кумитаи ҳизби коммунистии хоҷагӣ баҳри пешрафти он софдилона хизмат намудааст.

Совхозии ба номи В. И. Ленин барои иҷрои нақшаи мусобиқаи сотсиалистӣ ва тайёр намудани хӯроки чорво ва вазифаҳои минбаъда барои хуб гузаронидани зимистони соли 1985-1986 бо Ифтихорномаи фахрӣ мукофотонида шудааст.

24-уми июни соли 1987 Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов ба вазифаи масъулиятноки Директори совхозии ба номи В. И. Ленин таъин гардида, то соли 1992 сарбаландона баҳри пешравии иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии хоҷагии мазкур адои вазифаи намудааст. Вақте, ки Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов ба вазифаи масъулиятноки роҳбарии совхозии калону серсоҳаи ба номи В. И. Ленин таъин гардид, Иттиҳоди Шуравӣ рӯ ба завол оварда, нооромӣҳо ба амал омаданд, ки Тоҷикистон аз он истисно набуд. Вале Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов ба ҳайси роҳбари кордон ва ботачриба тавонист, хоҷагиро аз вартаи пастравию парокандашавӣ эмин нигоҳ дорад. Ҳосилнокии ғалладонаю пахта баланд гардида, истеҳсоли маҳсулоти чорво зиёд шуда, майдони боғу токзор васеъ гардид. Солҳои роҳбарии совхозии ба номи В. И. Ленин аз тарафи Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов дар деҳоти Корезу Хусейншайх тавассути маблағгузориҳои хоҷагии мазкур мактабҳои нав сохта шуда,

роҳҳои байни деҳаҳои Данғара, Саричашма, Ғарғара ва Яккатут мумфарш шуданд. Зиеда аз 800 гектар замини хоҷагӣ обёрӣ шуда, пахтакорӣ аз нав ба роҳ монда шуда, масоҳати майдони боғзор ба 300 гектар расонида шуд. Дар он мавриди ҳассос маҳз меҳнати босубот, мардонагӣ шучоатмандии Эмомалӣ Шарифович Раҳмоновро ба назар гирифта, халқ ӯро ба ҳайси вакили Шурои Олии ҷумҳурӣ интихоб намуданд [97].

Дар баробари муваффақиятҳо роҳбарияти совхозӣ ба номи В. И. Ленин баҳри баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволӣ ва ҳаётии маишӣ меҳнаткашон чораҳо меандешид. Маҳз бо ташаббуси роҳбари хоҷагӣ Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов баъди ғунучини маҳсулоти хоҷагии кишоварзӣ, 30 нафар коргарон тирамоҳи соли 1988 бо роҳхати сайёҳӣ ба шаҳрҳои бостонӣ таърихии Бухоро, Самарқанд ва Панҷакент сафарбар гардиданд.

Ҳамзамон метавон қайд кард, ки хоҷагӣ аз рӯи нишондодҳои истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар миқёси ҷумҳурӣ мавқеи намоёнро ишғол карда, аз ҷиҳати маблағ, техника, тухмию сӯзишворӣ, масолеҳи бинокорӣ ва ҳӯроки чорво хеле рушд ёфта буд. Дар совхоз 56 мошини боркаши тамғаи мухталиф мавриди истифода қарор дошт ва се таъмиргар фаъолияти иқтисодии техникаи воситаҳои нақлиётро ба зимма доштанд.

Соли 1988 меҳнаткашони совхозӣ ба номи В. И. Ленин баҳри иҷрои нақшаҳо ба муваффақиятҳои назаррас ноил гардидаанд. Супоришҳои ба давлат фурӯхтани зироати ғалладона, гӯшт, шир, тухм, пашм, мева ва маҳсулоти ползӣ самаранок иҷро гардиданд. Барои иҷрои муваффақонаи нақшаҳо саҳми бригадаҳои № 1, 4 ва фермаҳои № 3, 4 ва 5 мусбат арзёбӣ мегардад. Дар баробари чунин муваффақиятҳо ҳанӯз аз соли 1987 маъмурият, кумитаҳои ҳизбӣ, иттифоқи касаба ва комсомолии совхоз барои масъалаи тақмили ихтисоси коркунони муҳандисӣ-техникӣ, механизаторон, беҳтар намудани шароити меҳнатӣ-истироҳатии коргарон чорабиниҳои тарбиявӣ илмӣ байни менаткашон баргузор

менабуданд. Дар натиҷаи чунин ғамхорӣ ва чораандешиҳо меҳнаткашони совхозӣ ба номи В. И. Ленин ӯҳдадорихоӣ зиёдеро бар дӯш гирифтанд. Аз ҷумла, барои баланд бардоштани маданияти зироаткорӣ, риоя намудани қойдаҳои агротехникӣ, истифода бурдани нуриҳои минералӣ, ҷорӣ намудани таҷрибаи пешқадами кишоварзӣ, самаранок истифода бурдани вақти корӣ ӯҳдадор шуданд, ки дар мӯҳлати 25-30 рӯзи корӣ, тавассути бригадаи пудратӣ ҳосили 3633 гектар ғаллазорро ҷамъоварӣ намуда, 6227 тонна ғалла истеҳсол карда, аз он 1700 тоннаро ба давлат фурӯшанд. Дар соҳаи ҷорвои ҷамъиятӣ бошад, тасмим гирифтанд, ки 8200 тонна хӯроки дурушт, аз ҷумла 1590 тонна беда, 2410 тонна сенаж, 4200 тонна коҳ, 4543 тонна хӯрокҳои сершира, 3855 тонна силос, 588 тонна орди серғизои алаф барои ҷорво тайёр намоянд [97].

Маҳз таҷрибаи пешқадами меҳнаткашони совхозӣ ба номи В. И. Ленин намунаи барои дигар хоҷагиҳои кишоварзии ноҳия гардида, то 1-уми июни соли 1988 нақшаи нимсолаи ба давлат фурӯхтани маҳсулоти ҷорво ва парранда иҷро гардид. Аз ҷумла иҷрои нақшаи шир дар колхозӣ бӯрдоқипарварӣ-109%, “КЗОС” - 107%, ба номи К. Маркс-101%, В. И. Ленин-100%, Дзержинский -83%, Фрунзе-81%, «Съезди XXII партия»-99%, «Ғайрат»-91%, «Коммунизм»-92%, заводи зотпарварии «Данғара»-90%, «Себистон»-82% ва дар ноҳия 90% иҷро гардид. Истеҳсоли гӯшт дар колхозӣ «Ғайрат»-88%, ба номи К. Маркс-37%, В. И. Ленин-78%, Дзержинский -25%, Фрунзе-23%, «Съезди XXII партия»-56%, СЗК-72%, “КЗОС”-39%, заводи зотпарварии «Данғара»-75%, «Себистон»-26%, «Коммунизм»-19%, бӯрдоқипарварӣ-51% ва дар ноҳия 48% иҷро гардид. Истеҳсоли тухм бошад дар колхозӣ ба номи Ленин-109%, Дзержинский-73%, Фрунзе-42%, заводи зотпарварии «Данғара»-86%, «Съезди XXII партия»-69%, «Коммунизм»-69% ва ноҳия 78% иҷро гардид [285].

16-уми июни соли 1988 қарори Шурои вакилони халқии ноҳия хоҷагиҳоро вазифадор намуданд, ки барои фурӯхтани маҳсулоти кишоварзӣ ба аҳоли то моҳи август сохтмони дӯконҳоро ба анҷом расонанд [304, с. 3]. Ҳамзамон мувофиқи имконият ба хоҷагиҳо супориш дода шуд, ки бештар ба кишти сабзавоту картошка машғул шаванд, аммо иҷроиши қарори мазкур танҳо аз тарафи совхозии ба номи Карл Маркс амалӣ гардида, хоҷагиҳои боқимонда онро иҷро карда натавонистанд.

Соли 1988 совхозии ба номи Фрунзеи ноҳияи Данғара ҳосили фаровон гирифта, 660 тонна ангур ҷамъоварӣ намуд, ки аз он 649 тонна ба фонди иттифок фиристода шуд [233].

Бояд таъкид намуд, ки дар баробари пешравиҳо дар фаъолияти хоҷагиҳои кишоварзии ноҳия камбудиву нуқсонҳои низ ҷой доштанд, ки он боиси паст гардидани сифат ва кам шудани ҳаҷми маҳсулот мегардиданд. Аз ҷумла, совхозҳои ба номи В. И. Ленин, «Съезди XXII партия» ва «Коммунизм», ки асосан ба тухмипарварӣ махсус гардонидани шуда буданд ва соҳиби қитъаҳои махсус барои кишти тухмӣ низ буданд, бо сабабҳои гуногун на ҳама вақт супоришҳоро саривақт иҷро менамуданд. Масалан, соли 1988 ин хоҷагиҳо бояд аз навъҳои гандуми «Наврӯз», «Ватан», «Сетте-Ҷерроз-66», ҷави «Продуктив», «Нур», «Ченад-345», зағири «Ҳисор-474», нахӯди «Вир-32» бояд зиёда аз 5000 тонна тухмӣ омода менамуданд. Аммо танҳо совхозии «Коммунизм» ва заводи зотпарварии «Данғара» 300 тонна тухмӣ истеҳсол намуданд, дар дигар хоҷагиҳо иҷрои ин нақша ба назар намерасид.

Зарур ба таъкид аст, ки соли 1988 деҳқонони ноҳия дар соҳаи пахаткорӣ муваффақиятҳои назаррасро соҳиб гардиданд, онҳо ба давлат 6331,6 тонна пахта супориданд, ки ин дар муқоиса нисбат ба соли 1987 - 3912,3 тонна зиёд буд. Чунин қомеъӣ ба шарофати меҳнати содиқонаи деҳқонон, самарабахш истифода бурдани замин, об, нуриҳои минералӣ,

техника ва ниҳоят таҷрибаи пешқадамонаи зарбдорони меҳнати состиалистӣ ба даст омада буд [254, с. 1].

Ин дастоварди киварзони ноҳияро роҳбарони мақомоти ҳизбию давлатии вилоят ва ноҳия таъкид намуда, пахтакорони ноҳияро ба муносибати фатҳи марҳалаи аввал ва ба давлат фурӯхтани 6332 тонна «тиллои сафед», ки 2000 тоннаи он тавассути мошинҳо чамбоварӣ гардида буд, табрик намуданд. Бригадаҳои Достӣ Қаюмов аз совхозии «Създи XXII партия», Сочиди Худойбердиева аз совхозии ба номи Ленин, Ҷавҳарбӣ Ясинова аз маркази таҷрибавии тухмипарварӣ, ки бо ҳисоби миёна ба андозаи 3,6-5% нақшаи пахтасупориро барзиёд иҷро карданд ва меҳнати шарафмандонаи механик-ронандагон С. Кароматов, К. Алимхонов, Х. Иброҳимов, И. Сарахонов дар ҳисоботи солони ба таври алоҳида таъкид гардид. Бояд зикр намуд, ки меҳнаткашони ноҳия дар миқёси ҷумҳурӣ аввалин шуда, аз иҷрои нақшаи солони пахтасупорӣ гузориш доданд [333, с. 1].

Аз соли 1989 совхозии “Коммунизм” кишти пахтаро дар заминҳои обёришуда ба роҳ монда, дар аввал 1130 гектар ва то охир 2147 гектарро мавриди истифода қарор дод. Зироати ғалладона ва лубиё дар 774 гектар, ки аз он 307 га барои гандум ва 195 гектар барои лубиёгӣ ҷудо гардида буд. Илова бар ин дар 42 га зағир, 34 га картошка, 166 га сабзавоту ползӣ кишт карданд [139; 296].

Яке аз масъалаи асосии рушди хоҷагии кишоварзии ноҳияи Данғара азхудкунии заминҳои бекорхобида ва бо қувваи корӣ таъмин намудани он буд. Баҳри амалигардонии нақшаи мазкур ҳанӯз аз солҳои 60-70-ум сиёсати муҳочиркунӣ ба роҳ монда шуда буд. Аз нӯҳ деҳаи ноҳияи Данғара ба водии Вахш ва дигар минтақаҳои пахтакори ҷумҳурӣ аҳолии маҳаллӣ муҳочир карда шуданд. Умуман, дар солҳои 50-ум аз ноҳияҳои сараҳолии Қизил-Мазор, Фархор, Сари Хосор, Кангурт, Данғара ва Муъминобод ба мавзеҳои нави дохили вилоят наздикии 1,7 ҳазор

хоҷагиҳо муҳочир гардиданд [127, с. 204]. Аммо дар солҳои 80-ум бо сабаби сохтмони иншооти обёрикунӣ ва аз худкунии заминҳои нав аз водии Вахш, вилояти Кӯлоб, ноҳияи Комсомолобод ба ноҳияи Данғара аҳоли кӯчонида шуд, ки ин боиси зиёд гардидани қувваи корӣ дар ин минтақа гардид.

Хулоса, кишоварзӣ ҳамчун яке аз соҳаҳои асосии хоҷагии халқи ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ниҳоят рушд ёфта, ноҳия ба яке аз минтақаҳои асосии хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ табдил ёфт. Таҳлили маълумоти мавҷуда нишон медиҳад, ки раванди дигаргуниҳои соҳаи кишоварзӣ ба як чандмарҳала метавон тақсим намуд. Марҳалаи аввал аз барқароршавии Ҳокимияти Шуравӣ ва ташкили ноҳия то ибтидои солҳои 50-уми асри XX-ро фаро мегирад. Ин давраи ташкили аввалин хоҷагиҳои шуравӣ, масоҳати аграрӣ, коллективонии хоҷагии қишлоқ, таъсиси аввалин колхозу совхозҳо дар ноҳия мебошад. Марҳалаи дуюм солҳои 50 - уми нимаи аввали солҳои 80-ум асри гузаштаро дар бар мегирад. Ин давра рушди кишоварзӣ ва ба минтақаи пешрафти хоҷагии қишлоқи ҷумҳурӣ табдил ёфтани он мебошад. Дар ин марҳала кишоварзони ноҳия ба дастовардҳо ва ташаббуси меҳнати зарбадори худ дар баланд бардоштан ҳосилнокии меҳнат, азхудкунии заминҳои нав, обёрии сунъии минтақа, махсусан ба ифтиҳоқ додани нақби обёрии Данғара, ташкили хоҷагиҳои нав пайваста дар сафи пеш буданд ва борҳо ғолиби мусобиқаи сотсиалистӣ дар Иттиҳодияи Шуравӣ ва ҷумҳурӣ гардиданд.

Марҳалаи сеюм ба давраи бозсозии горбачёвӣ, канда шудани робитаҳои иқтисодӣ ва нишонаҳои таназзули соҳа ва бухрон дучор гардидани он рост меояд.

Бозсозӣ, барҳам хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ ва ба гирдоби ҷанги шаҳрвандии солҳои 90-ум кашида шудани ҷумҳурӣ, дар баробари хисороти зиёди моддию маънавӣ, инчунин ба соҳаи кишоварзӣ бетаъсир

намонд. Қисми зиёди намудҳои техника, чорвои ҷамъиятӣ ва маҳсулоти кишоварзии ноҳия ғорат шуда, беш аз 21 483 гектар замини қорам дар миқёси ҷумҳурий аз қор баромада, хисороти зиёде ба кишоварзон расид ва боиси паст гардидани сатҳи зиндагонии аҳоли гардид.

2.2. Маориф ва ҳаёти фарҳангии ноҳия

Халқи тоҷик дорои маданияти бойи таърихӣ қадима бошад ҳам, вале дар ибтидои асри XX бо сабаби парокандагии сиёсӣ, набудани иртиботи ягонаи фарҳангӣ дар ҳолати ногувори маънавию маданӣ қарор дошт. Дар арафаи Инқилоби октябр ва барқароршавии Ҳокимияти Шуро, ташкилёбии ҶШС Тоҷикистон сатҳи фарҳангии тоҷикон, бахусус низоми маориф, илм, ҳунар ва иҷтимоӣ дар пояи ниҳоят сусти тараққиёти худ ҷой доштанд. Дар натиҷаи амалигардонии нақшаҳои тараққиёти ҷомеаи сотсиалистӣ, яъне саноатикунонӣ ва коллективонии хоҷагии қишлоқ ҳаёти иқтисодии ҷумҳурий беҳтар гардида, барои инкишофи фарҳанг замина ва имконияти мусоид фароҳам овард. Маҳви бесаводӣ, инкишофи маорифи халқ яке аз самтҳои асосии инқилоби маданӣ буд. Аз рӯзҳои аввали ғалабаи Инқилоби Октябр азнавсозии мактабҳо ва тамоми сохтори маорифи халқ шуруъ гардид. Гарчанде дигаргунсозии фарҳангӣ ва сохтани мактабҳои нави шуравӣ, махсусан ба забони тоҷикӣ дар қаламрави имрӯзаи Тоҷикистон нисбат ба дигар минтақаҳо дертар, танҳо пас аз ташкилёбии Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон вусъати тоза пайдо намуд [197, с. 64]. Моҳи декабри соли 1924 Комиссариати маорифи халқи ҶМШС Тоҷикистон ташкил дода шуда буд, ки вай бевосита ба ташкили низоми нави маориф ва сохтмони мактабҳои нави шуруъ намуд. Тибқи гузориши Комиссариати халқии маорифи ҷумҳурий аз 11 феввали соли 1925 дар ҳудуди Бухорои Шарқӣ ҳамагӣ 4 мактаб интернат, 3 мактаби ибтидоӣ бо

152 хонанда вучуд доштанд [196, с. 192]. Аз ин рӯ, вазифаи муҳимтарини комиссариати маориф сохтмони мактабҳои нави шуравӣ буд. Вазифаи дигари Комиссариати халқии маориф ин маҳви бесаводӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ буд. Ба андешаи М. Эркаев оғози маҳви бесаводӣ ва сохтмони мактабҳо дар ин самт дар қисмати ҷанубии Тоҷикистон, яъне ҳудуди собиқ Бухорои Шарқӣ ба охири соли 1922 –аввали соли 1923 рост меояд [152, с.22]. Аммо, аз маълумоти сарчашмаҳои таърихӣ бармеояд, ки дар ин самт низ фаъолияти густурда пас аз ташкилёбии ҶМШС Тоҷикистон ба роҳ монда шуд. Соли таҳсили 1925/ 26 дар ҳудуди ҷумҳурӣ 42 мактаби маҳви бесаводӣ бо 600 нафар хонанда амал мекард [196, с. 222]. Бояд қайд намуд, ки дар ибтидо ва баъд низ дигаргуниҳои маданӣ ва махсусан, мактабу маориф ва маҳви бесаводӣ бо дастгирии ҳокимияти марказӣ ва дигар ҷумҳуриҳои шуравӣ татбиқи худро меёфт. Маҳз дар натиҷаи ҳамин ёрии байниҳамдигарӣ ба ҶМШС Тоҷикистон қоғаз, китобҳои дарсӣ, васоити таълимию методӣ, асбоби хониш ворид шуда, бо дархости ҳукумати Тоҷикистон мутахассисони соҳаи фарҳанг, маориф ва илм ба қор меомаданд ва ё дар марказҳои калони илмӣ, мактабҳои олии ин шаҳрҳои марказӣ фиристодагони Тоҷикистон соҳиби касб ва таҳсилот мешуданд.

Чунин раванди тасмимгирифтаи ҳукумати ҶМШС Тоҷикистон ва ҶШС Тоҷикистон ва амалигардонии он дар баробари минтақаҳои дигари ҷумҳурӣ ба ноҳияи Данғара низ дахл дошт. Дар ибтидои солҳои 30-юм дар ноҳияи Данғара ҷамъияти «Нест бод бесаводӣ!» таъсис ёфт, ки нақши он дар сохтмони мактабҳои шакли нав, маҳви бесаводӣ хеле назаррас мебошад. Занону духтарон бо тарғиботу ташвиқоти созмони ҷавонон маърақаҳои фаранҷипартоиро дастгирӣ намуда, ба ҳаёти нави ҷамъиятӣ қадам мегузоштанд.

Дар татбиқи инқилоби маданӣ, маҳви бесаводӣ, сохтмони мактабҳои нав ва гузаронидани дигар маърақаҳои иҷтимоию фарҳангӣ

дар навоҳии ҷанубии ҷумҳурӣ нақши намояндагони ноҳияҳои шимолии ҷумҳурӣ низ хеле муассир мебошад. Масалан, 10-уми майи соли 1936 ташкилоти комсомолии Ёротеппа бо мақсади саводнокгардонии омма ва маҳви бесаводӣ 40 нафар комсомолони босаводно ба ҷануби Тоҷикистон сафарбар намуд, ки 30 нафари онҳо ба Данғараву Ховалинг фиристода шуданд [148, с. 172].

Барои пешравии соҳаи маорифи ноҳия душворӣ ва монеаҳои зиёд ҷой доштанд, пеш аз ҳама дар мактабҳои ҷумҳурӣ шумораи зарурии хонандагон ва омӯзгорон намерасиданд Вале новобаста аз мушкилоти ҷойдошта дар ҳудуди ноҳия солҳои 1924-1925 аввалин мактабҳои нав кушода шуданд. Аз ҷумла, соли 1923 дар деҳаи Пушинг, соли 1924 дар деҳаи Оқсу (ҳоло Сафобахш), 1927 дар Сангтӯда, 1929 дар Ғичовак ва Хушманзар, соли 1930 дар Паркамчӣ, 1931 дар Ғарғара ва соли 1932 дар ҳуди Данғара нахустин мактабҳои нав ба кор даромаданд [216, с. 244].

Дар баробари мубориза ба муқобили маҳви бесаводӣ, инчунин дар солҳои сохтмони ҷомеаи сотсиалистӣ барои рушди иҷтимоӣ ва ҳифзи саломатии аҳолии ҷораҳои зарурӣ андешида мешуд. То 1-уми март соли 1935 барои ҳифзи саломатии аҳолии ҷумҳурӣ як қатор мутахассисони касбии тиббии соҳиби маълумоти олӣ ва миёна сафарбар гардиданд. Аз ҷумла, ба ноҳияи Данғара 2 духтури соҳиби маълумоти олӣ, 3 миёна, 1 фелдшер ва 4 ҳамшираи шафқат сафарбар гардиданд, ки ба табобати аҳоли машуғул буданд [148, с. 288].

20-уми март соли 1935 бо сабаби авҷ гирифтани бемории вараҷа ШКХ ҚШС Тоҷикистон таҳти №401 қарор «Дар бораи мубориза бар зидди вараҷа»-ро қабул намуд, ки тибқи он 550 ҳазор сӯм барои бартараф ва табобати беморон ҷудо гардид ва ба ноҳияи Данғара 20 ҳазор сӯм ҷудо карда шуд [148, с. 289].

Фаъолияти мунтаззами кормандони муассисаҳои тиббии ҷумҳурӣ дар зери таваҷҷӯҳи Ҳукумати Шуравӣ ва ҚШС Тоҷикистон ҷой дошт.

Баҳри ҳавасамандгардонӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагониву ҳаёти маишӣ кормандони тиббӣ тадбирҳои зарурӣ андешида мешуданд. Бо чунин мақсад 3-юми апрели соли 1936 таҳти № 466 қарори ШКХ ва КМ ҲК ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи баланд бардоштани музди меҳнати кормандони тиб» ба тавсиб расид, ки мувофиқи он маоши кормандони соҳа аз 10 то 30 % баланд гардид [148, с. 293].

Мушкилоти соҳаи маориф дар миқёси ҷумҳурӣ тадриҷан бо ҷаҳду талоши мақомоти давлатию ҳизбӣ, аҳоли, муассисаю ташкилотҳо ҳалли худро пайдо менамуд. Махсусан, бо афзудани маблағгузори соҳа сохтмони биноҳои нави таълимӣ дар шаҳру ноҳияҳо ба роҳ монда шуд. Танҳо дар давоми панҷсолаи дуюм аз ҳисоби маблағҳо бучавӣ дар ҷумҳурӣ 250 мактаби нав барои 42460 хонанда ва аз ҳисоби маблағҳои аҳоли соли 1935 160 мактаб сохта шуд [152, с. 42]. Мувофиқи санадҳои бойгонӣ дар давоми солҳои 1928- 1937 дар ҳудуди ҷумҳурӣ дар маҷмӯъ 4057 бинои мактаб ва дар байни солҳои 1938-1940 80 бино бо 19200 ҷойи нишаст сохта шудааст [196, с. 255]. Вусъати сохтмони биноҳои мактабӣ ва ташкили мактабҳои нави шуравӣ дар ноҳияи Данғара низ ба назар мерасид. Дар давоми солҳои 30- юм қариб дар ҳама деҳаҳои ноҳия мактабҳои нав кушода шуданд. Бо мақсади таъмини мактабҳо бо омӯзгорон 2 декабри соли 1930 дар Кангурт курсҳои занонаи омӯзгорӣ барои 30 нафар таъсис ёфт.

Тибқи қарори Шурои Комиссарони Халқии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ҷойгиркунонии муассисаҳои таълимӣ дар шаҳр ва ноҳияҳои ҷумҳурӣ» аз 17-уми апрели соли 1941, соли таҳсили 1940-1941 дар ҳудуди ноҳияи Данғара 39 мактаби ибтидоӣ ва 12 мактаби ноপুরраи миёна фаъолият доштанд [149, с. 137].

23-юми июли соли 1940 қарори ШКХ ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани институти муаллимтайёркуни дар шаҳри Кӯлоб» ба тавсиб расид. 3-юми августи соли 1940 ин қарор аз тарафи Шурои

вакилону меҳнаткашони вилояти Хатлон дастгирӣ ёфт. Дар соли таҳсили 1940-1941 60 нафар ба институти муаллимтайёркунии шаҳри Кӯлоб фаро гирифта шуд, ки 5 нафари онҳо аз ноҳияи Данғара буд. Ҳамзамон дар назди институти муаллимтайёркунии шаҳри Кӯлоб курсҳои тайёри барои 60 нафар кушода шуд, ки дар он низ аз ноҳияи Данғара 5 нафар шунаванда таҳсил мекард [149, с. 231].

Саршавии Ҷанги Бузургӣ Ватанӣ ба сохтмони босуръати низоми мактабу маорифи ҷумҳурӣ ва, аз ҷумла ноҳияи Данғара низ таъсири ҷиддӣ расонид. Дар ин солҳо суръати сохтмони биноҳои таълимӣ, фарогирии хонандагон ба мактаб хеле коҳиш ёфт. Дар баробари он ҷалби хонандагон, махсусан синфҳои болоӣ ба корҳои саҳроӣ ва сафарбаршудани омӯзгорон ба ҷанг хеле афзоиш ёфт. Танҳо дар давоми соли таҳсили 1942\1943 дар миқёси ҷумҳурӣ 40,5 ҳазор ё 15,1% кӯдакони синну соли мактабӣ аз таҳсил берун монда буданд [168, с. 59]. Зиеда аз 5000 омӯзгорони мактабҳои ҷумҳурӣ ихтиёран ва ё бо даъвати мақомоти ҳизбию давлатӣ ба ҷанг ё корҳои наздифронтӣ сафарбар шуданд [213, с. 86–87]. Вобаста ба мушкилоти ба миён омада шумораи хонандагони мактабҳои ҷумҳурӣ аз соли таҳсили 1942/43 тадричан рӯ ба камшавӣ овард. Соли таҳсили 1944/1945 бояд тибқи нақша ба мактабҳои вилояти Кӯлоб 45298 хонанда ҷалб мегардиданд, аммо ин нақша дар ҳадди 34386 нафар хонанда иҷро шуд. Тибқи ҳамин санад дар вилояти Кӯлоб ҳамагӣ 6 мактаби миёна амал мекард [196, с. 282–283]. Болоравии вазъи иқтисодию иҷтимоӣ, амалишавии нақшаи барқарорсозии баъдиҷангии хоҷагии халқ ба беҳтаршавии вазъи мактабу маорифи ҷумҳурӣ ва, аз ҷумла ноҳияи Данғара оварданд. Дар солҳои 50 –ум шумораи мактабҳо, хонандагони онҳо, сифати таълиму тадрис дар ноҳия рӯ ба беҳбудӣ овард. Аз ҳисоботи солонаи маорифи ноҳия рушди маорифи ноҳияро метавон мушоҳида намуд.

Дар солҳои 50-ум яке аз масъалаҳои асосие, ки боиси нигаронии мақомоти маориф мегардид, ин ба таҳсил пурра ҷалб нагардидани духтарон буд. Масъалаи мазкур дар мактабҳои гуногуни ноҳияи Данғара низ ташвишовар ба назар мерасид. Дар нимсолаи аввали соли таҳсили 1955 – 1956 дар мактаби № 9 «Иттифок» 223 нафар хонанда таҳсил менамуданд, ки то охири нимсола 214 нафар боқӣ монд, ки аз он ҳамагӣ 96 нафарро духтарон ташкил медоданд [67, в. 102].

Ҳамин сол дар мактаби ҳафтсолаи ба номи Пушкин 372 нафар хонанда таҳсил менамуд, ки то охири нимсола 347 нафар боқӣ монд, ва аз он 143 нафарро духтарон ташкил медоданд [67, в. 103]. Дар мактаби ҳафтсолаи ба номи Димитриев 171 нафар хонанда таҳсил менамуд, ки аз он ҳамагӣ 20 нафарро духтарон ташкил медоданд [67, в. 104], ки ин нишондиҳандаи ниҳоят пасти ҷалби духтарон ба таҳсил мебошад.

Ҳалли ин масъала дар мактаби ҳафтсолаи ба номи Фрунзе, мактаби ҳафтсолаи ба номи Киров дар нимсолаи аввали соли таҳсили 1955 – 1956 боз ҳам ташвишовартар буд [67, в. 113].

Вазъият дар мактаби ҳафтсолаи ба номи Лермонтов низ боиси нигаронӣ буд, аз як тараф камтар ҷалб гардидани духтарон бошад, тарафи дигар то охири нимсола тарк намудани таҳсил аз тарафи теъдоди зиёди хонандагон ба назар мерасад. Аз ҷумла, дар нимсолаи аввали соли таҳсили 1955 – 1956 дар мактаби зикршуда 194 нафар хонанда таҳсил менамуданд, ки то охири нимсола 179 нафар боқӣ монд, ки аз он 81 нафарро духтарон ташкил медоданд [67, в. 119].

Дар соли таҳсили 1955 – 1956 дар мактаби миёнаи №1 ба номи Ленини ноҳияи Данғара 125 нафар дар синфи 5-7 - ум таҳсил менамуданд ва 272 нафар синфи 7-умро хатм намудаанд [68, в. 7]. Умуман дар соли таҳсили 1955 – 1956 ба синфҳои 1-10 – ум муассисаи зикршуда 483 хонандагони синну соли гуногун фаро гирифта шуданд, ки аз он 170 нафарро духтарон ташкил медоданд [69, в. 25].

Соли таҳсили 1955 – 1956 дар мактаби мактаби миёнаи ба номи Сталини деҳаи Кангурти ноҳияи Данғара, ки ханӯз соли 1933 таъсис ёфта буд, ба синфҳои 1-10 – ум 333 хонандагони синну соли гуногун фаро гирифта шуданд, ки аз он 82 нафарро духтарон ташкил медоданд [73, в. 25], ки ҷалби духтарон ба муассисаи мазкур хело ташвишовар буд. Дар китобхонаи мактаби мазкур ҳамагӣ 1429 китоб мавҷуд буд, ки аз он 900 бо забони тоҷикӣ, 5 ўзбекӣ ва 524 русӣ буданд [73, в. 41], ки то андозае аз шароити мусоид ва забони таълимӣ гувоҳӣ медиҳад.

Мактаби миёнаи ба номи А.М.Горкии деҳаи Сангтӯда ханӯз соли 1938 барои 150 нафар хонанда сохта шудааст [70, в. 1]. Соли таҳсили 1955 – 1956 дар мактаби мазкур аз синфи 1 то 7 – ум 100 нафар хонанда таҳсил менамуданд, ки аз он 85 нафар духтарон буданд [70, в. 25]. Дар мактаби мазкур теъдоди духтарони ба таҳсил ҷалб гардида, нисбат ба муассисаҳои дигари таълимии ноҳия бештар ба назар мерасад.

Мактаби миёнаи №1 ба номи Пушкини ноҳияи Данғара соли 1933 барои 270 хонанда сохта шуда, соли таҳсили 1955 – 1956 дар он 227 нафар таҳсил мекарданд, ки аз он 145 нафар духтарон буданд [69, в. 1, 25].

Дар маҷмӯъ соли таҳсили 1957-1958 ба муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонии ноҳияи Данғара ба таври умум 82,5 % теъдоди умумии хонандагони синну соли мактабӣ ҷалб гардида буданд [339].

Соли таҳсили 1957-1958 мушкилии асосӣ дар он зоҳир мегардид, ки бо сабаби пурра аз худ накардани барномаи таълимӣ қисми хонандагон такроран дар синф мемонданд, ки чунин вазъият қариб дар тамоми мактабҳои ноҳияи Данғара ба назар мерасид. Аз ҷумла, дар мактаби ба номи К. Маркс 58 нафар таҳсил менамуданд, ки аз он 48 нафар ба синфи дигар гузашта, 10 нафар дар синфашон монданд [339]. Дар муассисаи ҳафтсолаи рақами 22 ба номи «Коммунизм» шумораи хонандагони синфи 1- 7 ҳамагӣ 72 хонандаро ташкил медод, ки то охири соли таҳсил

68 нафар ба синфи дигар гузаронида шуда, 4 нафар дар синфаш монд [66, в. 131].

Ҳамзамон соли таҳсили 1957-1958 дар мактаби рақами 24 - и ба номи «40- солагии Октябр» аз синфи 1 то 7 – ум 75 нафар хонанда таҳсил менамуданд, ки то охири соли таҳсил 73 нафар боқӣ монда, аз он 64 нафар ба синфҳои дигар гузашта, 13 нафар дар синфашон монданд [66, в. 132].

Дар мактаби рақами 2 ба номи М. Ломоносов 78 хонанда таҳсил менамуд, ки 75 ба синфи дигар гузашта, 3 нафар дар синф монданд [66, в. 133].

Дар мактаби ҳафтсолаи ба номи Ворошилов 90 хонанда таҳсил менамуд, ки 80 нафар ба синфи дигар гузашта, 10 нафар дар синф монданд. Боиси таъкид аст, ки дар мактаб 350 китоби дарсӣ, ки аз он 290 бо забони тоҷикӣ, 25 узбекӣ, 35 русӣ ва 320 барои хониши беруназсинфӣ мавҷуд буд [66, в. 134-135].

Дар мактаби ҳафтсолаи ба номи Калинин, ки 195 хонанда дошт. 168 ба синфи дигар гузашта, 27 нафар дар синф монданд. Дар мактаб 1125 китоби дарсӣ, ки аз он 843 бо забони тоҷикӣ, 88 ўзбекӣ, 294 русӣ ва 294 барои хониши берун азсинфӣ мавҷуд буд [66, в. 135-136].

Масъалаи дигар дар соли таҳсили 1957-1958 бо китоби дарсӣ таъмин намудани мактабҳои ноҳияи Данғара ба ҳисоб мерафт. Дар ин ҷода қайд метавон намуд, ки то андозае мактабҳои ноҳия бо китоби дарсии забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва ўзбекӣ таъмин буданд. Масалан, дар мактаби ба номи К. Маркс 120 китоби дарсӣ, 60 бо забони тоҷикӣ ва 60 русӣ, 60 барои хониши беруназсинфӣ мавҷуд буд.

Теъдоди китоби дарсии мактаби ҳафтсолаи рақами 22 ба номи «Коммунизм» маҷмуан 796 ададро ташкил медод, ки аз он 484 бо забони тоҷикӣ, 87 ўзбекӣ, 225 русӣ ва 540 барои хониши берун аз синфӣ мавриди мутолиаи хонандагон қарор доштанд.

Дар мактаби рақами 24-и ба номи «40- солагии Октябр» аз 200 китоби дарсӣ 100 бо забони тоҷикӣ, 50 узбекӣ, 50 русӣ ва 200 барои хониши беруназсинфӣ дастраси хонандагон буданд [66, в. 132].

Масъалаи дигаре, ки барои рушди соҳаи маорифи ҷумҳурӣ ва ноҳия монеаҳо эҷод менамуд, зиёд будани нуқтаҳои хурди аҳолинишин буд, ки барои ташкили муассисаҳои таълимӣ бо сабаби кам будани шумораи хонандагон мушкилот ба миён меовард. Соли таҳсили 1956-1957 дар 758 марказҳои аҳолинишини ҷумҳурӣ аз 1 то 10 ва дар 700 нуқта аз 11 то 20 оила зиндагӣ мекарданд. Танҳо дар ноҳияи Данғара чунин нуқтаҳои хурди аҳолинишин 40 ададро ташкил медоданд, ки пурра бо мактаб ва омӯзгорону китоби дарсӣ таъмин намудани онҳо ғайриимкон буд [148, с. 131].

Ҳамин тариқ, аз муваффақият ва камбудии соҳаи маорифи ноҳияи Данғара дар солҳои 50-ум ба хулосае омадан мумкин аст, ки то андозае раванди ҷалби хонандагон ба мактабҳо, хусусан духтарон камтар ба назар расад ҳам, вале дар маҷмӯъ аз рушди низоми маориф дар ноҳия шаҳодат медиҳад.

Дар баробари дастовардҳои соҳаи маориф дар самтҳои дигари соҳаи фарҳангии ноҳияи Данғара маҳз дар даврони Шуравӣ ривочу раванқ ёфтанд. Махсусан, нақши матбуоти даврӣ, чойхонаҳои сурх ва клубу китобхонаҳо дар баланд бардоштани сатҳи маърифатнокӣ ва тарбияи ҷавонон назаррас мебошанд.

Воситаи асосии муаррифгари ҳаёти ҳамаҷузайи ҷомеа ин матбуоти даврӣ мебошад. Бо чунин мақсад, ханӯз соли 1935 нахустин рӯзномаи ноҳиявии «Зарбдори Данғара» аввал бо ҳуруфи лотинӣ ва аз соли 1941 бо алифбои кириллӣ ба таъҷиб мерасид. Муҳаррири аввалини рӯзнома Ҳайдаров буд. Дар ин солҳо ба ғайр аз рӯзномаи ноҳиявӣ дар матбааи ноҳия инчунин барои коргарони совхозии ғаллакори «Данғара» ва ПМТ – ҳо рӯзномаи алоҳида бо теъдоди ҳазор нусха интишор мегардид [198, 80].

Матбааи ноҳия ҳанӯз соли 1930 таъсис ёфта, дар аввал филиали матбааҳои ноҳияи Орҷоникидзеобод (Ваҳдат) ва шаҳри Кӯлоб буд. Танҳо баъди соҳибистиклолии ҷумҳурӣ аз 21 феввали соли 1992 бо фармони Вазорати фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон мактабҳои алоҳида дар тобеи вазорати зикршуда ташкил гардид.

Рӯзномаи «Зарбдори Данғара», аз 1 – уми январи соли 1957 таҳти унвони «Бо роҳи Ленин», аз моҳи июли соли 1962 «Навобод» ва аз соли 1991 инҷониб ба «Симои Данғара» табдили ном карда, интишор мегардад. Мудирони аввалини матбаа Собиров, Б. Ҷорубов, Исмоилқулов, И. Иброҳимов ва Ш. Раҷабов буданд.

Бояд қайд намуд, ки барои ҳифзи арзишҳои таърихӣ ҳар як халқу миллат нақши бойгонӣро бузург аст. Баъди таъсисёбии ноҳияи Данғара низ барои ба ҳифзи арзишҳои таърихӣ зарурати таъсиси бойгонӣ ба амал омад. Бо мақсади ҳифз намудани ҳуҷҷатҳои ташкилоту муассисаҳо, аҳоли ва хоҷагиҳои ноҳия моҳи март соли 1948 Бойгонии давлатии назди кумитаи иҷроияи ноҳияи Данғара таъсис ёфт, ки Н. Н. Қуинова аввалин мудир он таъйин гардид. 12 – уми сентябри соли 1975 дар асоси қарори Шурои вакилони халқи ноҳия ба ҷойи бойгонии давлатӣ, бойгонии таҷрибавии байниноҳиявӣ худтаъминкунӣ оид ба ҳуҷҷатҳо таъсис дода шуд [198, с. 135–230]. Минбаъд давра ба давра бойгонии ноҳия мукамал гардида, теъдоди зиёди ҳуҷҷатҳоро дар бар мегирад, ки барои таҳқиқи таърихи ноҳия шароит ва заминаи мусоид ба вучуд меоварад.

Дар давраи аввали таъсисёбии ноҳия зарурат ба ташкили муассисаҳои маданӣ - равшаннамоӣ ба вучуд омад. Хонаи маданияти ноҳияи Данғара соли 1935 ташкил ёфта, дорои 244 ҷойи нишаст буд [291, с. 6]. Дар муассисаи мазкур толори намоиш, китобхонаи марказии ноҳия, гурӯҳи ҳаваскорони мусиқиву драммавӣ ва маҳфилҳои рақсу сурудро дар бар мегирифт. Дар хонаи маданият собиқадорони фаъоли санъату

муסיқӣ ба мисли Ҷорӯбалӣ Алиев, Табаралӣ Авазов, Донахон Нодирхонов, Қудрат Саъдуллоев, Маннон Шеров, Ҳамид Давлатов, Қурбонгул Шерова, Сафаргул Шерова, Ситора Шерова, Гулнисо Қаҳорова, Фотима Сатторова, Зӯҳро Сатторова ва дигарон хунарнамоӣ менамуданд [159, с. 9]. Ҳамзамон дар кори зиёд гардонидани шумораи муассисаҳои маданӣ- равшаннамоӣ камбудихо низ ҷой доштанд. Нақшаи пешбиншудаи васеъ намудани фаъолияти муассисаҳои мазкур, дар ноҳия иҷро нашуд. Аз ҷумла, 2 китобхонаи деҳотӣ ва 3 клуб ба истифода дода нашуданд [246, с. 46].

Соли 1939 дар деҳаҳои Булӯни Пойин ва Сангтӯда 2 клуби колхозӣ ба фаъолият оғоз намуданд. Баъдан солҳои ҷанг дар ноҳия клубҳои сайёр ва ғӯшаҳои сурх таъсис ёфтаанд, ки онҳо тобеи хонаи маданият набуданд. Соли 1949 кинотеатрҳои ноҳиявӣ ва совхозии «Наврӯз» ба шӯъбаи фарҳанг тобеъ гардиданд.

Баҳри ғанӣ гардонидани ҷаҳонбинии маънавии аҳоли, соли 1935 дар назди хонаи маданият китобхонаи ноҳиявӣ бо фонди 1200 нусха китоб ташкил ёфт, ки то соли 1940 дар хизмати аҳоли қарор дошт. Бо ташаббуси мақомоти ҳизбии ноҳия ба хотири пурра саводноқшавии омма то соли 1960 миқдори китобхонаҳои ноҳия ба 44 адад расонида шуд. Азбаски фарҳанги китобхонии аҳолии ноҳия мавқеи ҳудро пайдо намуда буд, соҳаи мазкур дар зери назорати ҳукумат қарор дошт. Дар натиҷа 9 адад китобхонаҳои ноҳия, бахусус аз деҳаҳои Оксу, Ғичовак, Ҷартеппа, Саргазон, Ғарғара, Кангурт, Балҷувон, Тутқавул ва Сангтӯда тобеи Вазорати фарҳанг буданд. Фонди умумии китобҳои онҳо ба 54 364 нусха ва шумораи хонандагон аз 1102 ба 2687 нафар расида буд, ки аз баланд гардидани фарҳанги китобхонии аҳолии ноҳия шаҳодат медиҳад [198, с. 229]. Аммо камбудии соҳаи зикршуда дар он зоҳир мегардид, ки аксарияти мудирони китобхонаҳо соҳиби маълумоти миёнаи нопурра буданд.

Ҳаёти фарҳангии ноҳия низ сол ба сол рушд меёфт, соли 1961 дар ноҳия 5 муассисаи фарҳангии тобеи Вазорати фарҳанг, 2 клуби тобеи иттифоқи касаба ва 8 клуби тобеи колхозҳо бо 14 нафар кормандон фаъолият менамуданд. Аз соли 1960 то соли 1970 миқдор клубҳои ноҳия то ба 21 адад расиданд.

Барои рушди соҳаи алоқа соли 1961 дар маркази ноҳияи Данғара Пойгоҳи автоматӣ - телефонии тамғаи ДШ-49, ки дорои 300 рақам буд, васл карда шуд. Дар давраи роҳбарии Ҳайдар Ҳочаев соли 1970 дар пойгоҳи мазкур 200 рақами дигар зиёд гардид.

Соли 1962 мактаб-интернати №1 таъсис ёфта, ба он 105 нафар тарбиягирандагони синфҳои 5-7 ҷалб шуданд ва 12 нафар омӯзгорону мураббихо ба таълиму тарбияи онҳо машғул буданд. Барои тарбиягирандагон тамоми шароитҳои моддӣ-маишӣ ва маънавӣ муҳайё гардида буд.

Аз маълумоти оморӣ бар меояд, ки то соли 1970 шумораи китобхонаҳои ноҳия ба 18 ададу бо 1881 нусха китоб ва соли 1980 ба 26 ададу бо 203 200 нусха китоб расид. Минбаъд теъдоди китобхонаҳои ноҳия ва фонди китобҳои онҳо боз ҳам афзуд. Дар арафаи пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ соли 1990 шумораи ниҳоии китобхонаҳо ба 28 адад ва фонди онҳо ба 211329 нусха расида буд [198, с. 226–230].

Беҳтарин дастоварди фарҳангии ноҳия дар асоси қарори Шурои вакилони халқӣ моҳи августи соли 1974 кушода шудани мактаби мусиқии №1 дар шаҳри Данғара мебошад. Дар мактаби мусиқии №1 ба 50 нафар хонанда 4 омӯзгори соҳавӣ дарс меғуфт ва роҳбарияти муассисаро Р. Давлатмахмадов бар ӯҳда дошт.

Теъдоди муассисаҳои фарҳангии ноҳия сол то сол афзуда, дар соли 1976 3 маҷмааи маданӣ-варзишӣ, 5 хонаи маданият, 8 клуб, 6 клуби сайёр ва як мактаби мусиқии бачагонро ташкил меод. Ҳамин сол клубҳои деҳаҳои Калкот ва Ҷарбулоқ сохта, мавриди истифода қарор дода шуд

ва ансамбли тарона ва рақси «Садбарг»- и назди хонаи маданияти ноҳия ташкил ёфт.

Соли 1982 дар назди хоҷагии «Ғайрат» ансамбли тарона ва рақсии «Субҳи Сангтӯда» ба фаъолият оғоз намуд, ки овозхонону ҳунармандони соҳибистеъдоди ноҳияро фаро гирифта буд. Ба замми он ҳамин сол мактаби мусиқии бачагонаи №2 дар шаҳраки Себистон мавриди ифтитҳо қарор гирифт, ки дар он 5 омӯзгор ба таълими 60 нафар хонанда машғул буданд.

То саршавии ҷанг дар ҳудуди ноҳия як маркази телефонӣ, як матбааи хурд, як беморхонаи дорои 25 кат, 4 нуқтаи савдо, 17 мактаб, ки аз он 4 ҳафтсола ва 13 ибтидоӣ, як клуб барои 150 нафар, як ПМТ ва 6 хонаи истиқоматии коммуналӣ амал менамуданд.

Соли 1977 Омӯзишгоҳи касбӣ-техникии ноҳияи Данғара таъсис ёфт, ки дар муддати камтар аз ҳафт сол барои хоҷагии халқ 733 нафар мутахассисони гуногуниҳтисосро тайёр намуд.

Соли 1978 барои ташаккули ҷаҳонбинии дунявии ҷавонони ноҳияи Данғара 44 маҳфилҳои зинаҳои поёнӣ ва миёна амал мекарданд, ки дар қори онҳо 792 нафар комсомолону ҷавонон ширкат варзида, савияи дониши назариявӣ - сиёсии ҳудро баланд мебардоштанд. Ба онҳо 44 нафар таблиғотчиёни маълумотноку соҳибтаҷриба, ки 20 нафарашон аъзои ҳизби коммунистӣ буданд, машғулият мегузарониданд [247, с. 4].

Дар соли таҳсили 1978-1979 дар ноҳияи Данғара 18 мактаби миёна, 36 мактаби 8-сола, 18 мактаби ибтидоӣ ва омӯзишгоҳи касбияу техникаи фаъолият менамуданд [217, с. 659].

Ҳамин солҳо дар ноҳия 22 китобхона, 11 клуб, 5 хонаи маданият, 1 кинотеатр ва 17 дастгоҳи кинонамоишдихӣ дар хизмати сокинон қарор доштанд [289, с. 1]. Фаъолияти китобхонаҳо дар вусъат додани қорҳои оммавӣ-фарҳангӣ хеле назаррас мебошад, аз ҷумла, китобхонаи қитъаи Оксуи ҷамоати деҳоти Себистон, клуби деҳаи Булёни Пойини совхозии байнихоҷагии чорвофарбеҳкунӣ муассисаҳои беҳтарини маданияти ноҳия маҳсуб меёфтанд. Дар муассисаҳои номбурда тамоми чорабиниҳо

тавассути нақша мунтазам баргузор гардида, дахҳо ҷавонон дар маҳфилҳои гуногуни сиёсӣ хизбӣ ширкат меварзиданд. Аз тарафи дигар қайд намудан зарур аст, ки фаъолияти на ҳамаи муассисаҳои маданӣ ҳамеша ба талабот ҷавобгӯӣ буданд. Дар клубу китобхонаҳо бояд муваффақиятҳои хоҷагии халқ, расму лавҳаҳои пешқадамони меҳнати сотсиалистӣ ва нақшаву ўҳдадориҳо ба намоиш гузошта мешуданд. Вале чунин ҳолат на дар ҳама муассисаҳои фарҳангӣ ба назар мерасид. Аз ҷумла, фаъолияти китобхонаҳои Саргазону Қушбулоқи колхозии «Коммунизм», Булғии Болои колхозии «Съезди XXII партия», клубҳои китъаҳои Гумсуи совхозии ба номи Фрунзе, Карл Маркс ва Калкоти совхозии «Себистон» ба талабот пурра ҷавобгӯӣ набуданд [289, с. 1].

Дар маҷмӯъ, соли 1980 ба аҳолии ноҳия 23 клуб, 6 хонаи маданият, 23 китобхона ва ансамбли рақсӣ тарона ва дигар муассисаҳои фарҳангӣ хизмат мерасониданд. Дар аксарияти клубу хонаҳои маданият маҳфилҳои эҷодӣ амал менамуданд. Шумораи чунин маҳфилҳо сол то сол афзун гардида, соли 1980 39 ададро ташкил медод, ки беш аз 1400 нафар ҳаваскоронро фаро гирифта буд. Дар муқоиса нисбат ба соли 1979 ансамбли тарона ва рақсии хонаи маданият беш аз 12 концерт ба меҳнаткашон нишон дод [282, с. 2]. Ҳамзамон, соли 1980 «Даҳаи рақс ва суруд дар ҷароғоҳҳои тобистонаи ҷорво», «Ҳафтаи бачагон ва мусиқӣ», «Даҳаи китоб ва хонанда», «Як моҳи ташвиқоти адабиёти сиёсӣ ҷамъиятӣ» ва дигар ҷорабинҳои фарҳангӣ, маърифатӣ баргузор гардиданд.

Соли 1981 оид ба ҷамъбасти натиҷаи фаъолияти муассисаҳои маданӣ-маърифатӣ дар заминаи қарори КМ ҲКИШ «Дар бораи минбаъд ҳам беҳтар намудани кори идеологӣ ва сиёсӣ тарбиявӣ» машварат доир гардид. Дар машварат натиҷаи фаъолияти муассисаҳои маданӣ –равшаннамоии ноҳия қаноатбахш арзёбӣ гардида, зарурати боз ҳам вусъат додани кор дар ин китъа ташкил ёфт.

Соҳаи маорифи ноҳия низ дар солҳои 80-ум рушд ёфта, соли 1984 дар 20 мактаби миёна, 20 ҳаштсола ва 16 ибтидоии ноҳия 913 омӯзгорон, ки 684 нафари он дорои маълумоти олии буданд, ба таълиму тарбияи 17 100 нафар хонандагон машғул буданд. Инчунин дар чор муассисаи томактабӣ 414 нафар хонанда ба тарбия фаро гирифта шудабуд.

Соли 1984 дар ноҳия 59,4 ҳазор аҳолии ҳаёт ба сар мебуданд. Ҳамин сол дар ҳудуди ноҳия як узели алоқа, 13 шӯъбаи алоқа, шӯъбаҳои телефону телеграф, агентии «Союзпечат», 69 нуқтаи савдо, 45 нуқтаи хӯроки умумӣ, 46 нуқтаи хизмати маишӣ, як матбаа, 39 муассисаи тиббӣ, 56 мактаб, 5 ясли-боғча, 23 дастгоҳи кинонамоишдихӣ, 59 муассисаи маданият маърифатӣ, кассаи марказии бонкӣ ва 9 кассаи қитъавии амонатӣ барои баланд бардоштани сатҳи зиндагонии мардум ғайрият менамуданд.

Баҳри беҳдошти сатҳи зиндагонии мардум дар 24 клуб, 6 хонаи маданият, 2 маҷмааи маданӣ, 27 китобхона, 23 нуқтаи кинонамоишдихӣ ва беш аз 116 нафар мутахассисон дар хизмати аҳолии қарор доштанд. Ҳифзи иҷтимоии аҳолии ҷумҳурӣ ва вилоятҳо баъди ташкилҳои ҶШС Тоҷикистон ҳанӯз аз ибтидои солҳои 30-юм дар маркази диққати мақомоти давлатӣ қарор дошт. 15 декабри соли 1930 барои беҳтар гардонидани вазъи иҷтимоии аҳолии сохтмони шаҳрак дар назди совхозии Данғар ба нақша гирифта шуда, 5 хона барои хизматчиён, 3 хобгоҳ барои 25 нафар ва беморхона бо 25 кат сохта, то охири соли 1931 ба истифода дода шуд. Дар соли 1931 тибқи нақша бояд 5 бинои дуошёна ва 3 хобгоҳ барои кормандони соҳаи маориф, фарҳанг ва ҳаҷагии халқ сохта ба истифода мешуд [150, с. 36].

Барои ҳифзи иҷтимоии аҳолии ноҳия 1 маркази саломатӣ, 3 касалхона иборат аз 355 кат, 22 бунгоҳи тиббӣ, 1 таваллудхона, 1 амбулатория бо 38 нафар духтурони маълумоти олидор ва 200 кормандони соҳиби маълумоти миёнаи тиббӣ қору ғайрият менамуданд [217]. Ин нишондодро ба маълумоти омории солҳои 80-ум қиёс намуда, ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки нисбат ба баланд

бардоштани сатҳи зиндагонӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии ноҳия чораандешиҳои зиёде ба роҳ монда шуданд. Соли 1984 дар шаҳраки Данғара 15,3 ҳазор ва дар деҳоти он 44,1 ҳазор нафар аҳоли зиндагӣ мекарданд. Аз маълумоти омори маълум мегардад, ки соли 1984 аҳолии Данғара дар соҳаҳои мухталифи хоҷагии халқ, аз ҷумла 5567 нафар дар хоҷагии қишлоқ, 2059 нафар дар сохтмон, 84 нафар дар алоқа, 155 нафар дар саноат, 579 нафар дар нақлиёт ва 724 нафар дар корҳои хизматрасонӣ шугъл меварзиданд.

Ҳамин сол дар ноҳия 365 нафар духтур ва корманди миёнаи тиббӣ дар ду маркази саломатӣ, 3 табобатхона, 24 бунгоҳи тиббӣ, 4 амбулатория ва 4 дорухона машғули фаъолият буданд.

Моҳи апрели соли 1990 бо мақсади таъмин намудани аҳолии ноҳия бо мутахассисони соҳаи тиб омӯзишгоҳи тибии шаҳри Данғара таъсис ёфт, ки аввалин роҳбари он Аҳмад Ҳотамов буд. Омӯзишгоҳ аз ду шӯъба – кори ҳамширагӣ ва момодоягӣ иборат буд, ки 50 омӯзгор ба 240 нафар донишҷӯ дошт. Ифтиттоҳи омӯзишгоҳи тиббӣ боиси боз бештар тайёр гардидани мутахассисони соҳаи тиб дар ноҳия гардид.

Ҳамин тавр, таҳлили раванди рушди фарҳангу маориф ба хулосае меорад, ки ноҳияи Данғара дар давраи шуравӣ дар ин самтҳо пешравии зиёде бо ташкили теъдоди муассисаҳои фарҳангӣ, тандурустӣ, маориф ва маданияти ноҳия ба як маркази пешрафтаи ҷумхури табдил ёфта, аҳолии ноҳия афзун гардида, аз дастовардҳои фарҳангӣ бархурдор мегардиданд.

Боиси таассуф аст, ки нооромии сиёсии солҳои 90 -ум оғози ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон (1992-1997) баробари таъсири ҷиддӣ расонидани ба вазъи сиёсӣ, иҷтимоию-иқтисоди ҷумхури, инчунин ба ҳаёти фарҳангӣ, низоми фаъолияти муассисаҳои соҳаи маориф, раванди таълиму тарбия ҳифзи иҷтимоӣ тандурустии аҳолиро ҳалалдор сохт. Муташанниҷ шудани ҳаёти сиёсӣ – иқтисодӣ боиси хароб гардидани бинои мактабҳо, норасоии асбоби хониш, китобҳои дарсӣ гардида,

ҳамзамон боиси якбора коста гардидани низоми маориф, сифати таълиму тарбия ва паст шудани маоши омӯзгорон оварда расонид.

Умуман, дар хулосаи боби аввал метавон чамъбаст намуд, ки ноҳияи Данғара ҳамчун воҳиди алоҳидаи маъмурӣ пас аз барпошавии Ҳокимияти Шуравӣ ташкил ёфта, дар солҳои мавҷудияти тартиботи шуравӣ ба як минтақаи пешрафтаи аграрию саноатии ҷумҳурӣ табдил ёфтааст. Новобаста аз камбудихо ва норасоихо дар замони шуравӣ ҷой дошта, дар ин давра ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоии ноҳия қомилан симои худро таъғир дод. Ин пеш аз ҳама дар сохтмони хоҷагиҳои калони кишоварзӣ, низоми пешрафтаи обёрӣ, азхудкунии заминҳои зиёди бекорхобида, сохтмони роҳҳо, ташаккули низоми нави таълиму тадрис, сохтмони биноҳои муассисаҳои таълимӣ, рушди марказҳои ғуноғуни иҷтимоию тандурустӣ ва фарҳангӣ зоҳир мегардад. Рушд ва пешрафти ноҳия аз ибтидои ташкилёби то ниммаи дуюми солҳои 80-уми асри гузашта ба як низоми муайян мушоҳида мегардад.

БОБИ 3. ДАНҒАРА ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ (СОЛҲОИ 1991 -2021)

3.1. Ба ноҳияи саноатӣ табдил ёфтани Данғара

Рушди саноат яке аз роҳҳои асосии таъмини пешрафт ва таҳкими иқтисодии ҷумҳурии соҳибистиклоли Тоҷикистон мебошад. Бояд қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои манбаъҳои зиёди ашёи хоми табиӣ, канданиҳои ғоиданоки зеризаминӣ ва захираву имкониятҳои мусоид барои рушди саноат мебошад. Аз тарафи дигар, саноат бояд ба яке аз соҳаҳои асосии сердармади Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил ёфта, рушди бемайлони он аз сохтмон ва бунёди муассисаҳои нави саноатӣ вобаста аст.

Масъалаи саноаткунонии Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиклол ҳадафи чоруми стратегияи Ҳукумати ҷумҳурӣ буда, ҳадафи он беҳтаршавии сатҳи неқӯаҳволӣ, бо ҷойи кор таъмин намудани аҳоли ва рушди босуръати кишвар мебошад. Бо чунин маъно дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст, ки бо назардошти аҳаммияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ, саноаткунонии босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шавад [22, с. 14]. Баҳри амалигардони рушди босуръати саноаткунонӣ бунёди корхонаҳо, истифодаи ашёи хом ва қувваи корӣ зарур аст. Ноҳияи Данғара вобаста ба имконият ва пойгоҳи истеҳсолии худ баҳри пешравии раванди саноаткунонӣ ва таъмини амнияти иқтисодии ҷумҳурӣ ниҳоят мусоид мебошад.

Барои ҳамин мақсад дар замони истиклол ба ноҳияи Данғара ҳамчун минтақаи саноатии дорои имконияти васеъ дар партави сиёсати Ҳукумати ҷумҳурӣ ва Сарвари давлат бештар таваҷҷӯҳ зоҳир гардид. Дар ин самт пеш аз ҳама эълон шудани Минтақаи озоди иқтисодии Данғара иқдоми саривақтӣ ва созанда буд.

Сарвати табиӣ ноҳия низ хеле фаровон мебошад. Аз ҷумла, дар ноҳия захираи зиёди намаксанг, мергел, оҳаксанг, кангломерат,

регсангҳо, гачҳои даврии бўр ва малеогон, обҳои зеризаминӣ мавҷуданд [216, 239]. Имконияти ноҳия дар коркарди саноати маҳсулоти кишоварзӣ, пеш аз ҳама ғалладона, пахта, гиёҳҳои шифобахш, коркарди мева низ хеле васеъ мебошад.

Бо мақсади истифодаи комили иқтисодии ноҳия дар самти саноатикунонӣ дар замони соҳибистиклолӣ чораву тадбирҳои зиёд андешида шуданд. Пеш аз ҳама бо назардошти рушди босуръати саноати ҷумҳурӣ зарурати пайваст намудани минтақаҳои ҷумҳурӣ, аз ҷумла ноҳияи Данғара ба низоми ягонаи дохилиҷумҳуриявии барқӣ ба миён омад.

Аз ин рӯ, соли 1991 хатти барқи 110 кВт – дузанҷираи Л-ЛК-1,2 «Лолазор - Коргар» бо дарозии 9,46 км, хатти барқи 35 кВт «Л-КЛ» - «Коргар - Промузел» бо дарозии 1,8 км сохта шудаанд.

Баҳри пешбурди соҳаи мазкур соли 1997 трансформатори дуҷуми зеристгоҳи Лолазор 220/110/10 кВт бо тавоноии 63000 кВт мавриди истифода қарор дода шуд. Соли 2005 дарозии хатҳои барқии ноҳия аз 6-10 кВт ба 465,2 км ва 0,4 кВт ба 530 км, теъдоди трансформаторҳои барқтаксимкунанда ба 223 адад, тавоноии умумӣ ба 43700 кВт расида, аз рушди соҳаи мазкур ва истиқлолияти энергетикӣ ноҳияи Данғара шаҳодат медиҳад.

Бо сабаби рушд ёфтани нерӯи барқ ва сохта ба истифода дода шудани нерӯгоҳҳо боиси рушди бемайлони соҳаи саноати ноҳия гардид. Тавассути чунин тадбири чораҷӯйӣ якчанд корхонаҳои саноатӣ дар ноҳияи Данғара ба истифода дода шудаанд, ки аз як тараф бо маҳсулоти хушсифати ватанӣ таъмин намудани шаҳрвандон боис шуда бошад, аз тарафи дигар сабаби пайдо шудани ҷойҳои нави корӣ ва аз сатҳи камбизоатӣ баровардани аҳолии ноҳия мусоидат менамояд.

Дар ноҳияи Данғара дар охири давраи шуравӣ ва аввали замони соҳибистиклолӣ 25 корхонаҳои саноатӣ мавҷуд буд, ки асосан 6 адади он фаъол буданд. Махсусан, корхонаҳои нонпазӣ, шароббарорӣ, корхонаи қаноддӣ, спиртзабод, корхонаи истеҳсоли маҳсулоти ширӣ, корхонаи

воҳиди об таъминкунӣ, муассисаи назорати роҳ, ки ханӯз дар замони шуравӣ сохта шуда буданд, бо иқтидори пурраи худ фаъолият мекарданд.

Дигаргуниҳои ҷиддӣ ва рушди бонизоми саноат дар ноҳия дар замони соҳибистиклолӣ ба роҳ монда шуд. Бо сабаби рушди ангурпарварӣ дар хоҷагиҳои кишоварзии ноҳия, зарурат ба коркарди он пайдо шуд, ки дар натиҷа 30 – юми март соли 1994 сохтмони корхонаи шароббарории «Сулаймон» оғоз ёфт. 5 – уми сентябри соли 1994 ин корхона мавриди истифода қарор гирифт ва 571 тонна ангур коркард шуда, 13 нафар бо ҷойи нави корӣ таъмин гардиданд [198, с. 213].

Корхонаи мазкур аз 1 – уми июли соли 1998 инҷониб, номи Корхонаи масъулиятш маҳдуди «Сулаймон» - ро гирифта, дар ихтиёри он беш аз 100 гектар тоқзор буда, иқтидори коркарди он дар як сол ба 300 тонна ангур рост меояд, ки аз он нӯшокиҳои гуногун тайёр мегардад.

Барои таъмин намудани аҳоли бо маҳсулоти ватанӣ 13 – уми март соли 1996 Ҷамъияти саҳҳомии шакли пӯшидаи «Тоҷ Ал» дар идораи нотариалии шаҳри Данғара ба қайд гирифта шуд. Сохтмони корхона бо ташаббуси сармоягузори ватанӣ Абуалӣ Исмамов ва Бахтиёр Худойназаров соли 1997 оғоз ёфта, 7 – уми сентябри соли 1998 мавриди истифода қарор гирифт. Ин муассиса ба истеҳсоли спирти этил ва шароби тамғаи «Сино» машғул буда, айнаи ҳол корхона бо номи «Сино» маъмул аст.

Соли 1998 корхонаи дӯзандагии Данғара ба маблағи беш аз 150 миллион рубл маҳсулот тайёр намуда, дастраси мардум гардонид. Инчунин барои таъмини аҳолии ноҳия ширкати «Адолат» ба миқдори 5228 метри мураббаъ қолинҳои мошинбоф ва 90,2 метр дастбоф тайёр намуда, пешниҳоди сокинон гардонид [139, с. 171].

Соли 1998 истеҳсоли маҳсулоти истеъмолии мардум 700 миллиону 200 ҳазор сумро ташкил мекард, ки чунин нишондод соли 2000-ум ба 1 миллиарду сесад миллион сӯм расида буд, ки 1,9 маротиба зиёд буд. Дар ноҳия коркарди пӯст ва истеҳсоли маҳсулоти аз пӯст тайёршуда, ба роҳ

гузошта шудааст. Бо мақсади бештар ва беҳтар тайёр намудани маҳсулот соли 1998 дар заводи пӯсти ноҳия 32 ҳазор пӯст коркард шуда ва дар соли 2000 теъдоди он ба 40 ҳазор расида, дӯхтани 20 ҳазор пӯстин пешбинӣ шудааст. Ёдовар мешавем, ки ҳанӯз соли 1997 аз ҷумҳурӣ 468 ҳазор пӯсти гов ва ба маблағи 47 ҳазор доллар пӯсти барраи қароқӯлӣ ба содирот бароварда шуданд, ки бархе аз онҳо маҳсулоти заводи пӯсти ноҳия буданд.

Тараққиёти минтақаи ноҳияҳо, пеш аз ҳама ба ташаббус ва фаъолияти мақомоти иҷроияи маҳаллӣ зич иртибот дорад. Дар ин ҷода тамоми сарчашмаҳои маблағи асосӣ, ки аз шаклҳои мухталифи истеҳсолоти ноҳия ба даст омадаанд, шаҳодат медиҳанд. Гарчанде соли 1997 истеҳсоли тамоми шаклҳои маҳсулоти истеъмолгардида 5,9 миллиард сӯмро ташкил медод, чунин нишондиҳанда соли 1998 ба 18,7 ва соли 1999 ба 29,4 миллиард сӯм расида буд, ки аз мустаҳкамшавии заминаи моддию техникаи ва хоҷагидорӣ ноҳия гувоҳӣ медиҳад [139, с. 171].

Дар солҳои 1994-1998 ба сохтмони манзили ноҳия таваҷҷӯҳи ҳосе зоҳир мегардад. Дар ин солҳо ба миқдори 17,5 ҳазор метри мураббаъ манзилҳои истиқоматӣ бунёд гардиданд. Чунин тадбир боиси он гардид, ки имконияти бо манзили истиқоматӣ таъмин намудани аҳоли аз 4,5 метри мураббаъи соли 1992 дар соли 1998 ба 9,2 метри мураббаъ боло рафт. Дар баробари он солҳои 1994-1999 барои 1150 хонанда чор мактаб ва як дорухонаи дорои 1500 шиша доруҳои шифобахш рост меомад [139, с. 275].

Дар асоси фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз моҳи майи соли 1999 «Дар бораи хусусикунонии амволи давлатӣ» идораи таъмиру сохтмони ноҳияи Данғара хусусӣ гардонида шуда, ба «Корхонаи хусусии истеҳсоли «Коргар» табдили ном кард.

13 – уми июли соли 2000 – ум бо ташаббуси директори генералии Чамъияти саҳҳомии «Кухандиз» - и шаҳри Душанбе К. Абдиев филиали корхонаи мазкур дар ноҳияи Данғара мавриди ифтиттоҳ қарор гирифт, ки пойафзолҳои гуногуни занонаву мардона истехсол менамуд [198, с. 548].

Бояд қайд намуд, ки дар замони истиқлол ба рушди иқтисодиёти ҷумҳурии таваҷҷӯҳи бештар зоҳир гардида, баҳри дар амал тадбиқ намудани он, бархе аз ноҳияҳое, ки дар пешбурди иқтисодиёт мавқеи калидиро ишғол менамуданд, ба Минтақаи Озоди Иқтисодӣ мубаддал гардонида шуданд, ки Данғара низ аз мисоли чунин ноҳияҳост. «Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақае, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005 таҳти №191 тасдиқ шудааст», таҳия гардид, ки асосҳои ташкилӣ, ҳуқуқию иқтисодии фаъолияти шакли истехсолию инноватсионии Минтақаи Озоди Иқтисодии «Данғара» -ро муайян менамояд [216, с. 237–239].

Чӣ тавре, аз низомномаи Минтақаи Озоди Иқтисодии Данғара маълум мегардад, мақсади асосии он таъмини рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути ҷалби сармоягузорию ватанию хориҷӣ, ҷорӣ намудани усулҳои муосири идоракунии ва таъмини устувори вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақа махсуб меёбад. Сабаби асосии ба Минтақаи озоди иқтисодӣ табдил додани ноҳияи Данғара дар он зухур меёбад, ки дар атрофи он шаҳрсозӣ рушд ёфта, зербинои муосири муҳандисию нақлиётӣ, телекоммуникатсионӣ ва истехсолӣ ба роҳ монда шавад, то ин ки аҳолии минтақа ва ҷумҳурии бо ҷойҳои нави корӣ таъмин бошанд, ки натиҷаи он ба беҳтар гардидани сатҳи зиндагонии аҳоли ва дигар масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ мусоидат менамояд.

Вазифаҳои асосии Минтақаи озоди иқтисодии Данғара дар он ифода меёбад, ки сармоягузориҳои ватаниву хориҷиро баҳри сохтмони корхонаҳои нави саноатӣ, ки дар шаклҳои мухталифи моликият амал намоянд, ҷалб намояд ва дар заминаи онҳо бучети мустақили худро таъсис медиҳад. Баҳри пешравии иқтисодиёт дар Минтақаи озоди иқтисодӣ технологияи муосирро бо таҷрибаву усулҳои беҳтарину нави хоҷагидорӣ хориҷӣ ҷорӣ намояд, ки натиҷаи он боиси пайдо шудани навоарӣ ва ихтироот мегардад. Чунин таҷрибаи пешқадами муосир метавонад, ҳароҷоти истеҳсолотро коҳиш дода, захираҳои табиӣ ва маҳаллиро пурраву мақсаднок истифода намуда, дар натиҷа сифати маҳсулоти он ба рақобати содирот ва таъмини бозори дохилӣ ҷавобгӯӣ мегардад. Баҳри амалигардонии чунин талабот, бунёд ва ободониву созандагии Минтақаи озоди иқтисодии Данғара идома ёфта, дар ҳудуди он ташкил намудани зербинои истеҳсолии дар сатҳи меёрҳои байналмилалӣ, аз қабилӣ алоқа, нақлиёт, коммуникатсия барои ташаккули бучети мустақили он мусоидат менамояд.

Ба минтақаи озоди иқтисодӣ табдил додани ноҳияи Данғара талаботи аввалиндарачаро нисбат ба рушди энергетика афзун намуд. Зеро рушди ҳаматарафаи минтақаи озод ва саноатӣ ба таъмини пайвастаи нерӯи барқ зич иртибот дорад. Бо мақсади рушди соҳаи мазкур, ки яке аз заминаҳои асосии саноат маҳсуб меёбад, 16 –уми ноябри соли 2004 бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бо Ҳукумати Федератсияи Россия созишнома оид ба сохтмони НБО –и Сангтӯда-1 ба имзо расид, ки дар асоси он 21 – уми апрели соли 2005 сохтмони он ибтидо ёфт. Аз тарафи Ҳукумати Федератсияи Россия барои сохтмони НБО – и Сангтӯда-1 зиёда аз 250 миллион доллари америкой ҷудо гардида буд [215, с. 39].

Минбаъд чунин ташаббуси созандагӣ баҳри саноаткунонии ноҳия авҷ гирифта, 20-уми феввали соли 2006 бо иштирок ва кӯшиши

бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, вазири энергетикаи Ҷумҳурии Ислонии Эрон Саид Парвизи Фаттоҳ, вазири энергетика ва оби Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон Алҳоч Мухаммад Исмоилхон ба бунёди НОБ-и “Сангтӯда-2” ифтитоҳ бахшида шуд. Барои сохтмони он пеш аз ҳама 180 миллион доллар аз тарафи Эрон чудо гардида, дар маҷмӯъ аз ҷонибҳои муштарак 220 миллион долари амрикоӣ барои сохтмони неруғоҳ пешниҳод гардида буд [135, с. 41]. Дар асоси шартномаи дуҷониба тасмим гирифта шуд, ки баъди мавриди истифода қарор гирифтани неруғоҳ даромади пулии он давоми 12,5 сол ба Эрон пардохт карда мешавд [17, с. 13].

Барои босуръат идома ёфтани сохтмони иншоот 15-уми декабри соли 2006 бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва намояндагони Федератсияи Россия маҷрои дарёи Вахш баста шуда, сохтмони неруғоҳ оғоз гардид. Иқтидори НБО – и Сангтӯда-1 бояд ба 650 мВт ва солона ба 2,7 млрд кВт соат расонида шавад. Бо чунин ташаббускориҳо чарҳаи якуми иқтидори НБО – и Сангтӯда-1 аз 20-уми январи 2008 мавриди истифода қарор гирифт [206, с. 26].

21 – уми феввали 2007 дар Вашингтон шартномаи сетарафа бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон байни ташкилотҳои байналмилалӣ иқтисодӣ (АБР, ВБ, ИБР, МФК) ва РАО “ЕЭС России” оид ба саҳмияи маблағгузори 24% ба тавсиб расид. Дар навбати худ Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ташкилотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Бонки қарздорӣ байналмилалӣ пешниҳод намуд, ки барои ҷумҳурӣ баҳри идомаи босуръати саҳмияи россиягии “Сангтӯда-1” маблағ чудо намояд. Дар натиҷа бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурӣ фонди ҷамъияти саҳомӣ аз 25% ба 40 % расид [313].

Бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ва Президенти Федератсияи Россия Дмитрий Медведев 31-уми июли соли 2009 чарҳаи ҷоруми НОБ – и Сангтӯда-1 бо иқтидори 670 мВт мавриди

истифода қарор гирифт [206, с. 26], ки сабаби зиёд гардидани нерӯи барқ ва ҷойҳои нави корӣ дар ноҳия гардид. Минбаъд бо сабаби сохтмони иншоотҳои нави саноатӣ, сиёсати муҳоҷиркунӣ дар ҷумҳурӣ идома ёфта, аз якҷанд нуқтаҳои аҳолинишини Роғун ва Норақ 192 оила ба ноҳияи Данғара кӯчонида шуданд [338].

Бояд қайд намуд, ки барои рушди саноати ҳар як кишвар нақлиёт ва сохтмони роҳ нақши калидӣ доранд. Аз ин ҷиҳат баҳри саноаткунории ноҳияи Данғара зарурати таъмир ва сохтмони роҳҳои нав ба вучуд омад. Баҳри амалигардонии нақшаи мазкур таъмир ва азнавсозии роҳи мошингарди Душанбе-Қўрғонтеппа-Данғара-Қўлоб мавриди назар қарор гирифт, ки тибқи он 80 км роҳ таъмир гардида, кўпруки дарёи Вахш тавассути Қизилқалъа сохта шуд. Барои сохтмони лоиҳаи мазкур 26,8 миллион доллари амрикоӣ ҷудо гардид, ки аз он 20 миллион қарзи Бонки Рушди Осиёгӣ, 4 миллион қарзи фонди ОПЕК ва 2,8 миллион аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад [189, с. 419]. Қарзҳои Бонки Рушди Осиёгӣ ва фонди ОПЕК аз 7 то 28-уми августи соли 2001 дастрас гардид, ки барои азнавсозии беш аз 50 км роҳи мошингарди Душанбе – Қўрғонтеппа ва Данғара - Қўлоб, таъмири 150 км роҳҳои вайроншудаи байни деҳаҳо ва харидории техникаву таҷҳизоти роҳсозӣ харҷ гардид. Дар сохтмони роҳ 164 нафар мутахассисон ва коргарон, аз ҷумла 40 нафар шахрвандони хориҷӣ ва 124 нафар сокинони маҳаллӣ иштирок намуданд [189, с. 419].

Барои идомаи сохтмон 19-уми март соли 2002 шартнома ба ширкати итолиявӣ “Тодини Конструсиоли Женерали” ба тавсиб расид, ки мувофиқи он сохтмон аз 22-юми январ ибтидо ёфта, дар муддати 29 моҳ ба итмом расад. То соли 2005 қарзҳои асосии сохтмон ба анҷом расида, аз 26,8 миллион маблағи ҷудогардида то 1-уми январи соли 2006 беш аз 22 330 37 ҳазор мавриди истифода қарор гирифт [155, с. 532]. Дар баробари сохтмон инчунин дар вилояти Хатлон тавассути лоиҳаи мазкур

95,4 км роҳҳо асфалтпӯш гардиданд, ки аз он 49,5 км роҳҳои ноҳияи Данғара буданд.

Ибтидои азнавсозии шоҳроҳи Душанбе – Ваҳдат - Данғара 30-юми августи соли 2009 бо ифтитоҳи нақби “Озодӣ” (Шаршар) рост омад. Азнавсозии роҳи мошингарди Душанбе-Данғара соли 2013 ба итмом расид, ки барои сохтмони он беш аз 230 миллион сомонӣ харч гардид [209, с. 27–28].

Қайд намудан зарур аст, ки азнавсозии роҳи мошингарди Душанбе-Данғара ду марҳаларо дар бар мегирифт. Барои иҷроиши ҳар ду марҳала ба сохтмони нақби Чормағзак 900 миллион сомонӣ ҷудо гардид. Дар натиҷа аз маблағҳои ҷудошуда беш аз 270 миллион сомонӣ барои кандани қабати болопӯши замин, гузоштани қубурҳои обгузари зеризаминӣ, девори ҳимоявӣ, мумфарш кардани баъзе қитъаҳои роҳ ва кандани қисми нақби Чормағзак харч гардиданд.

Марҳалаи дуюм, хотима ва истифодаи сохтмони роҳи Данғара-Қурбоншаҳид-Кӯлоб бояд 2-юми сентябри соли 1999 маҳсуб меёбад [166, с. 52–53].

Пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ сабаби сохта нашудани роҳи оҳани 149 километраи Қӯрғонтеппа - Кӯлоб гардид, ки мувофиқи нақша истиғоҳҳои Сангтӯда, Данғара, Фархор, Восеъ ва Кӯлобро дар бар мегирифт. Сохтмони роҳ мебоист, бо истифода аз буҷети умумииттифоқӣ солҳои 1991-1996 ба анҷом мерасид. Аммо, Ҳукумати ҷумҳурӣ ба тамоми бӯҳронҳои вазнини сиёсӣ ва иқтисодӣ нигоҳ накарда, соли 1993 қарор дар бораи сохтмони роҳи оҳани Қӯрғонтеппа-Кӯлобро қабул намуд.

Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 7-уми сентябри соли 1998 навбати якуми роҳи оҳани Қӯрғонтеппа - Кӯлоб, тавассути самти Қӯрғонтеппа – Сангтӯда - Данғара ифтитоҳ гардид.

Маҳз бо кӯшишу талоши Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон

дар муддати кӯтоҳ 1-уми сентябри соли 1999 навбати дуёми роҳи оҳан тавассути истгоҳҳои Данғара-Олимтой-Қурбоншаҳид - Кӯлоб ба истифода дода шуд.

Ҳамории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Бонки рушди осеғӣ инчунин имкон дод, ки аз ҳисоби қарзҳои он 6000 гектар заминҳои Данғара аз рӯйи лоиҳаи секитягӣ азхуд карда шавад. Барои амалигардонии лоиҳаи мазкур 22-юми октябри соли 2002 шартнома байни пудратчии генералии корхонаи маҳаллии СП АГЕ – ТЕКАР дар мӯҳлати 24 моҳ ба тавсиб расида, ки 23 – юми октябр аллакай ба кор сар кард. Лоиҳа бо муваффақият амалӣ гардида, дар марҳалаи аввал 2500 гектар замин мавриди истифода қарор гирифтанд. Аз чунин нишондод 65% барои кишти пахта, 12% ғалладона ва 23% барои сабзавот ва хӯроки чорво чудо гардид. Барои дар амал тадбиқ намудани лоиҳаи мазкур 9,1 миллион доллари ИМА харҷ гардидааст, ки аз он 8,140 миллион қарзи Бонки рушди исломӣ ва 960 000 аз ҳисоби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чудо гардид. Барои таҷҳизот ва воситаҳои техникӣ-иқтисодии лоиҳа 320 ҳазор доллари ИМА истифода гардид, ки аз он 280 ҳазор аз тарафи Бонки рушди исломи ва 40 ҳазор аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон чудо шудааст. Дар маҷмӯъ, барои азхудкунии заминҳои ноҳия қорҳои зиёд ба анҷом расонида шуданд. Аз ҷумла, 2500 гектар заминҳои киштбоб аз худ шуда, 2980 гектар ҳамвор гардида, инчунин қорҳои 6,3 км шабақаҳои коллекторӣ-заҳбурканӣ, 2-6,7 км сохтмони каналҳо ва 32,2 км азнавтаъмиркунии шабақаҳои обгузари вайроншуда ба анҷом расонида шуданд [192, с. 2].

Бо мақсади омӯзиш ва коркарди захираҳои табиӣ, баҳусус сангҳои қиматбаҳо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон зери унвони “Барномаи рушди истеҳсоли маҳсулоти заргарӣ ва сангҳои қиматбаҳо дар солҳои 2009-2015” таҳти рақами 255 аз 2 - юми апрели соли 2009 ба тавсиб расид. Баҳри бештар ба роҳ мондан ва рушди соҳаи заргарӣ дар шаҳрҳои Кӯлоб, Қӯрғонтеппа ва Данғара зарурати сохтмони комбинатҳои ҷавохирот ба вуҷуд омад. Маҳз дар ноҳияи Данғара бо

мақсади аз худ намудани захираҳои табиӣ ва таъсис додани ҷойҳои нави корӣ комбинати коркарди ҷавохироти “Данғара” сохта шуд, ки соли 2011 ба миқдори 81,0 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуд [331, с. 5].

Дар ноҳияи Данғара соли 2010-ум як қатор бинову иншоотҳои нав, аз ҷумла ҷойхонаи миллии Хуррамшаҳр, заводи ғиштбарорӣ, шӯъбаҳои “Ориёнбонк”, Боғи фарҳангӣ, манзили истиқомати 5 ошона барои омӯзгорони донишгоҳ, бинои шӯъбаи “Тоҷиксуғурта”, майдони варзишӣ ва бунгоҳи тиббӣ дар ҷамоати деҳоти Лолазор мавриди ифтиттоҳ қарор гирифтанд, ки ин боиси беҳтар гардидани сатҳи зиндагонии аҳоли гардид. Соли 2011 дар ноҳия мактаби Президентӣ барои 640 хонанда ва бинои “Тоҷиксодиротбонк” ба истифода дода шуданд. Боиси таъкид аст, ки баҳри беҳтаршавии сатҳи зиндагонӣ ва бартараф кардани бархе аз душвориву монеаҳои ҷойдошта, соли 2012 хати оби деҳаи Ғарғара мавриди истифода қарор гирифт ва азнавсозии хати оби нӯшокии деҳаҳои Шаҳбур, Хуррамзамин ва Булғени Пойин ба анҷом расид. Дар баробари он бинои маъмурии “Нозироти андоз”, “Корхонаи маводи шустушӯӣ”, корхонаи коркарди сангу шағалу ва истеҳсоли бетон, сеҳи истеҳсоли коркарди меваи хушк дар деҳаи Гулафшони ҷамоати Оксу сохта ба истифода дода шуданд.

23-юми март соли 2014 бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Минтақаи озоди иқтисодии Данғара корхонаи маҳлули зарфшӯии “Тоҷи Осиё” мавриди ифтиттоҳ қарор гирифт, ки бо мабалғи 1,4 миллион доллари америкӣ аз тарафи соҳибкорони хусусии Эрон сохта шудааст. Қайд намудан лозим аст, ки иқтидори корхона дар давраи аввал 400 тонна маҳсулот дар як сол буда, 15 нафар бо ҷойи кор таъмин гардиданд.

Инчунин 23-юми март соли 2014 дар Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” барои рушди соҳаи газу нефти кишвар саҳифаи нав оғоз гардид. Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои

миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ва саҳмгузории муштаракӣ ширкатҳои Тоҷикистону Чин ба сохтмони корхонаи коркарди нафт сангӣ ибтидо гузошта шуд. Корхона бояд дар масоҳати 80 гектар майдон бунёд шуда, иқтидори истеҳсоли солонаш беш аз 1 миллиону 200 ҳазор тонна нафти хомро дар бар мегирифт. Дар сурати ба кор даровардани ду навбати аввали корхона ва нуқтаҳои ёрирасон, беш аз 3500 нафар ба ҷойи кори доимӣ таъмин мешаванд. 19-уми декабри соли 2014 бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ноҳия сохтмони маҷмааи бузурги корхонаи ресандагӣ оғоз гардид, ки моҳи октябри соли 2015 мавриди ифтиттоҳ қарор гирифт. То моҳи октябри соли 2015 корхонаҳои саноатии ноҳия ба маблағи 94 миллиону 496 ҳазору 400 сомонӣ маҳсулот истеҳсол намудаанд, ки дар муқоиса нисбат ба соли 2014 27 миллиону 112 ҳазору 400 сомонӣ барзиёд мебошад [253, с. 1]. Боиси таъкид аст, ки дар натиҷаи зиёд шудани теъдоди корхонаҳои саноатӣ, сатҳи бекорӣ коҳиш ёфта, дараҷаи некуаҳволии аҳоли бештар гардида, боиси баланд гардидани сатҳи зиндагии мардуми ноҳия мегардад.

Соли 2014 сохтмони корхонаи азими муштаракӣ Тоҷикистону Чин ҶСП “Ҷунтай - Данғара – Син – Силу - Текстил” оғоз гардид, ки аз чор марҳалаи истеҳсоли, яъне ресандагӣ, бофандагӣ, рангуборкунӣ ва дӯзандагӣ иборат аст. Иқтидори истеҳсолии корхонаи мазкур коркарди 52 ҳазор тонна нахи пахта дар як сол буда, 150 млн. метри мураббаъ матои пахтагин истеҳсол менамояд. Ба ифтихори 25 – солагии Истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2016 марҳалаи аввали корхонаи “Ҷунтай – Данғара – Син – Силу - Текстил” мавриди истифода қарор гирифт ва зиёда аз 15 ҳазор тонна нахи пахта коркарда шуда, 600 нафар ба ҷойи кори доимӣ таъмин гардиданд [257].

Соли 2015 дар ноҳия бо ташаббуси Сарвари давлат сохтмони корхонаи сементбарорӣ, бо маблағгузории соҳибкорони ватаниву чинӣ дар ҳаҷми як миллиард сомонӣ оғоз гардид, ки иқтидори солонии он 1,6 миллион тоннаро ташкил дода, тавассути нақша соли 2016 ба истифода

дода мешуд. Дар сохтмони корхона 150 нафар шахрвандони ватанӣ ҷалб шуда, баъди пурра ба ҷаъолият оғоз намудани он 800 нафар мутахассисону коргарони маҳаллӣ бо ҷойи кори доимӣ таъмин мегарданд. Дар баробари он корхонаи кафелбарорӣ низ ба маблағгузори хориҷӣ, бо маблағи 100 миллион сомонӣ бунёд мегардад, ки солҳои 2016-2017 мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифта, беш аз 70 нафар намояндагони маҳаллӣ ба ҷойи кори доимӣ таъмин мешаванд [330, с. 2].

Соли 2015 дар ноҳия ба нархҳои муқоисавӣ бо назардошти ҳаҷми маҳсулоти саноатӣ ба 404 миллиону 591 ҳазору 900 сомонӣ расида буд, ки нисбати соли 1991 - 391 миллиону 32 ҳазору 900 сомонӣ барзиёд мебошад [257]. Чунин нишондиҳандаҳо аз зиёд будани истеҳсолоти маҳсулоти саноатии ноҳия дар замони истиқлолият шаҳодат медиҳад.

Дар соли 2015 Ҷамъияти саҳҳомии кушодаи “Шабакаҳои барқ” – и Данғара ҷамъовари маблағи нерӯи барқро 9 миллиону 142 ҳазору 110 сомонӣ иҷро намуданд, ки 81,6 фоизи нақшаро ташкил дода, дар муқоиса ба соли 2014 880 ҳазору 551 сомонӣ барзиёд мебошад [257].

Дар хусуси рушди ободию созандагии ноҳия қайд намудан ҷои астам, ки танҳо соли 2015 сохтмоничиён ба маблағи 250 миллиону 865 ҳазору 800 сомонӣ корҳои созандагиву васлкуниро ба анҷом расониданд, ки нисбат ба соли 2014 56 миллиону 918 ҳазор сомонӣ барзиёд мебошад. Дар ноҳия ба маблағи 124 миллиону 652 ҳазору 200 сомонӣ танҳо биноҳои иншоот сохта шудааст [332].

Дар маҷмӯъ бо ҷалби сармояи хориҷиву ватанӣ барои ҷаъолияти Минтақаи озоди иқтисодии “Данғара” 44 миллион сомонӣ маблағ ҷудо гардида, наздики 400 ҷойи нави корӣ таъсис ёфт [330]. Рушди минбаъдаи иқтисодиёти ноҳия аз самаранок истифода гардидани сарватҳои табиӣ ва вусъат додани истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ, бо мақсади қонеъ гардонидани талаботи аҳоли вобастагӣ дошт.

Барои таъмини ҳаёти моддии сокинони ноҳия аз тарафи соҳибкорони маҳаллӣ “Сехи қаннодӣ” ба маблағи 400 ҳазор сомонӣ, сехи

дӯзандагӣ, марказҳои савдо, корхонаи истеҳсоли регу шағал ва марказҳои таъмиру шустушӯи нақлиёт амал менамоянд.

Соли 2015 дар асоси маълумоти оморӣ сохтмончиёни ноҳия ба маблағи 250 865 800 сомонӣ корҳои сохтмониву васлкуниро ба анҷом расониданд [309], ки аз рушд ва натиҷагирӣ бемайлони соҳаи мазкур дар замони истиқлолият гувоҳӣ медиҳад.

Соли 2016 дар Минтақаи озоди иқтисодии ноҳияи Данғара 8 корхонаи саноатӣ ба миқдори 15 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуд, ки дар миқёси вилоят 0,5 фоизи ҳаҷми маҳсулоти умумии саноатиро ташкил медод.

Ноҳияи Данғара дар замони истиқлол сазовори дастовардҳои зиёди саноатӣ иқтисодӣ гардид, ки ҳанӯз соли 2017, яъне баҳшида ба 85 – солагии ноҳия корхонаҳои зиёди саноатӣ ва иншоотҳои нави замонавӣ сохта, мавриди истифода қарор дода шуданд. Соли 2017 дар ноҳия ҚСП Чунтай Син - Силу текстил, ҚСКМС Данғара, Дарё-2015, корхонаҳои хиштбарории Данғара, ҚДММ “Меҳровари Худобахш”, ҚДММ “Грин-Голд”, ҚДММ “Миср-2001”, ҚДММ “Девид-бетон”, ҚДММ “Ауфен”, ҚДММ “Ориён-Сорво”, ҚДММ “Точпласт”, ҚДММ “Каёнуш-дӯзандагӣ”, ҚДММ “Тоҷи Осиё”, ҚДММ “Ю и Сервис”, ҚММ “Паси Гаҷ”, ҚММ “Сино”, ҚММ “Чунтай - Данғара”, ҚСШП “Хушобак”, корхонаи хизматрасонии “Сулаймон”, корхонаи чарми “Ал-Асад” ва дигар иншооти ҳаётан муҳим мавриди истифодаи аҳоли қарор доштанд [257]. Инчунин дар минтақаи озоди иқтисодии Данғара сохтмони “Корхонаи коркарди нафт”, “Конструксияҳои металлӣ” ва “Корхонаи коркарди намак” бо ҷалби сармоягузори хориҷӣ идома дорад.

Дар Минтақаи озоди иқтисодии Данғара яке аз корхонаҳои калонтарини минтақа ҚДММ “Ауфен” фаъолият менамояд, ки муассиси он соҳибкори чинӣ Руан Бан Дзюн маҳсуб меёбад, ки дар сохтмон ва ифтиттоҳи он беш аз 18 миллион доллари америкӣ харҷ намудааст. Дар чор хати технологӣ-инноватсионӣ он сола 100-120 ҳазор тонна, ё ин ки 1,2 миллион метри мураббаъ конструксияи филизии ҷавобгӯ ба

талаботи стандартҳои байналмилалӣ истехсол карда мешавад [337, с. 1–2]. Зарурати истехсоли конструкцияҳои филизӣ барои сохтмони иншооти мухталифи истехсолӣ, биноҳои бисёррошёнаи истиқоматӣ, купрӯкҳои оҳанин, фурӯдгоҳҳо истифода мегардад, зеро ҳамасола 90 фоизи чунин маҳсулотҳо аз хориҷи кишвар ворид мешаванд. Бо ҳидоят ва дастури Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба пешвози 25-солагии истиқлолияти давлатӣ дар ҷаҳонравии ҷумҳурии корҳои зиёди созандагӣ ба анҷом расиданд. Бахшида ба ин ҷашни бузурги таърихӣ бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ноҳияи Данғара бузургтарин корхонаи истехсолӣ – Маҷмааи нассочии Ҷамъияти саҳҳомии “Ҷунтай – Данғара – Син - Силу текстил”, ки сохтмони он моҳи декабри соли 2014 ибтидо гирифта буд, ба анҷом расид. 31-уми августи соли 2016 марҳалаи нахустини он мавриди истифода қарор гирифт, ки зиёда аз 15 ҳазор тонна нахи пахта коркард шуда, 600 нафар ба ҷойи кори доимӣ таъмин гардиданд [352, с. 4]. Бояд қайд намуд, ки иқтисодии коркарди корхона бояд 52 ҳазор тонна пахтаро дар як сол ташкил дода, 150 млн метри мураббаъ матои пахтагин истехсол намояд [355, с. 2].

Соли 2016 баҳри баланд бардоштани вазъи иқтисодии аҳолии ноҳия як қатор корхонаҳои хурду бузурги дигари саноатӣ аз қабili сеҳи коркарди меваи хушк, кооперативи тичоратии “Ҷашмаи Нуқра” дар деҳаи Гулафшон, нуқтаҳои фурӯши сузишвории ҷамъоати деҳоти Оқсу ва Себистон мавриди истифода қарор гирифтанд [309].

Ҳамзамон соли 2016 бахшида ба 25 – солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон сохтмонҳои маҷмааи варзишӣ дар маркази ноҳия, Донишгоҳи давлатии Данғара барои 4000 донишҷӯ, бинои 9 ошёнаи хобгоҳ барои донишҷӯён, идораи санитарияу эпидемиологӣ, бинои шӯғли аҳоли, коргоҳи нассочӣ ва пахта дар деҳаи Корез, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумии №74 дар деҳаи Дӯстии

ҷамоати Оксу ва синфхонаҳои иловагӣ мактаби №14 деҳаи Гулистон ифттиҳот ёфтанд [299]. Аз ҳисоботи нӯҳмоҳаи раиси ноҳияи Данғара бар меояд, ки соли 2016 корхонаҳои саноатӣ дар якҷоягӣ бо бахши хусусӣ ба маблағи 364 миллиону 892 ҳазор сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуданд, ки нисбат ба соли 2015 87 миллиону 301 ҳазору 800 сомонӣ ё 124,8 %- ро ташкил мекард. Дар ноҳия аз ҳисоби корхонаҳои хурду калони саноатӣ 348,0 тонна рағани растанӣ, 1617,0 тонна нон ва дигар маҳсулоти нонӣ, 1995,0 млн кв соат қувваи барқ, 806,0 тонна нахи пахта ва 448,4 тонна гӯшт истеҳсол гардидааст. Дар ҳамин давра дар ноҳия ба маблағи 162 миллиону 679 ҳазор 700 сомонӣ биною иншоотҳои нав сохта ба истифода дода шуданд [120].

Ҳамзамон барои шаклҳои дигари хизматрасониҳо бинои нави хизматрасонии комплексӣ дар Пушинг, биноҳои шугли аҳоли, раёсати молия, нозироти андоз, комиссариати ҳарбӣ, шӯъбаи корҳои дохилӣ дар деҳаи Себистон, шӯъбаи Амонатбонк дар Себистон, чойхонаи фароғатии “Хуррамшаҳр”, бинои ҶСШК Шабакаҳои барқи Данғара, зеристгоҳи барқии “Лолазор”, бозори кишоварзии Каёнуш, бозори хитории “Пир-Ғулом”, се адад варзишгоҳи хурд дар маркази шаҳрак ва дигар иншоотҳои саноатӣ сохтмонӣ сохта шуданд [334].

Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 20-уми январи соли 2009 таҳти рақами №47 «Дар бораи аз минтақаи зери обмонии НБО-и Роғун кӯчонидани аҳолии шаҳри Роғун ва ноҳияи Нуробод» ба ноҳияи Данғара аз 256 оилаи бояд кӯчонида мешуданд. Аммо, то соли 2017 ҳамагӣ 222 хоҷагӣ муҳоҷир шуданд, 34 оила наомаданд ва 8 оила сохтмони манзили истиқоматиашонро оғоз накарданд [86].

Соли 2017 корхонаҳои саноатии ноҳия дар ҳамбастагӣ бо бахшҳои хусусӣ ба маблағи 1 миллиарду 43 миллиону 521 ҳазору 100 сомонӣ маҳсулоти саноатӣ истеҳсол намуда, ҳаҷми истеҳсолро нисбат ба соли гузашта 481 миллиону 945 ҳазору 100 сомонӣ зиёд ва суръати афзоишро 185,8 % таъмин намудаанд [86].

13-уми октябри соли 2017 дар партави сиёсати хирадмандонаи Сарвари давлат дар ноҳия чорабиниҳои сатҳи баланд – Анҷумани байналмилалӣ иқтисодии “Данғара-2017” баргузор гардид, ки дар кори он Вазири рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон А. Ҳикматуллозода, Сафири дафтари барномаи САҲА дар Тоҷикистон Туула Юрёля, намояндаи доимии СММ Пратибха Мехта, роҳбари агентии байналмилалӣ оид ба рушд, роҳбари манфиати соҳибкорӣ Чин Чен Ян Ман, намояндаи доимии Олмон оид ба ҳамоҳангсозии рушд дар ҚТ, муовини раиси вилояти Хатлон Р. Раҷабов, намояндаи кумитаи давлатии сармоягузорӣ С. Қурбонов, 250 нафар вакилон ва 400 устодону донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии Данғара ширкат варзиданд [238, с. 1–2]. Мақсади баргузориҳои чунин ҳамоиши байналмилалӣ тибқи барнома доир ба рафти корҳо ва татбиқи як қатор лоиҳаҳои сармоягузорӣ, инчунин омӯзиши шароити истеҳсолии маҳсулоти саноатии Минтақаи озодаи иқтисодии ноҳияи Данғара буд.

Хулоса, бо шарофати соҳибистиклол гардидани ҷумҳурӣ дар 25- сол корхонаҳои зиёди саноатӣ сохта, мавриди истифода қарор гирифтанд. Аз ҷумла, соли 2010 теъдоди корхонаҳои саноатии ноҳия 16, ташкилоти сохтмонӣ 24 ва муассисаҳои нақлиётӣ 2 адад [121, с. 5], соли 2013 корхонаҳои саноатии 19, ташкилотҳои сохтмонӣ 18 ва муассисаҳои нақлиётӣ 2 ададро ташкил меод [102, с. 6]. 1 – уми январи соли 2016 теъдоди чунин корхонаҳо ба 23, ташкилотҳои сохтмонӣ ба 18 ва муассисаҳои нақлиётӣ ба як адад расида буданд. Соли 2018 корхонаҳои саноатии ноҳия якҷоя бо бахшҳои хусусӣ ба маблағи 1 миллиарду 363 миллиону 403 ҳазор сомонӣ маҳсулот истеҳсол намуд, ки нисбат ба соли 2017 320 миллиону 544 ҳазору 400 сомонӣ зиёд буд. Қайд метавон кард, ки соли 2018 дар ҳудуди ноҳия 5 корхонаи саноативу коргоҳҳо бо теъдоди 143 ҷойҳои нави корӣ мавриди истифода қарор гирифтанд. Дар маҷмӯъ аз 35 корхонаҳои саноатии дар ноҳия мавҷудбуда, 6 адад бо сабабҳои молиявӣ сармоягузорӣ муваққатан аз фаъолият боз монданд [340, с. 2].

Соли 2019 корхонаҳои саноатии ноҳияи Данғара ба миқдори 1 миллиарду 507 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол намудаанд. Боиси таъкид аст, ки соли 2019 дар ноҳия 3 корхона ва коргоҳи нави саноатӣ мавриди истифода қарор гирифта, барои ҳифзи иҷтимоии аҳоли 23 нафар бо ҷои нави корӣ таъмин гардид. Ҳамзамон барои рушди бемайлони ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодии ноҳия 138 иншоот, аз ҷумла як беморхона, 7 бунгоҳи тиббӣ, 10 маркази саломатӣ, 2 таваллудхона, 15 мактаб, 1 боғча ва дигар иншооти хизматрасонӣ мавриди ифтитоҳ қарор гирифтанд [256]. Бо ташаббус ва дастури Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри ҳифзи иҷтимоии аҳолии ноҳия аз ҳисоби мақомоти иҷроия ва соҳибкорони ватанӣ 266700 сомонӣ ба оилаҳои камбизоат ва ҷағмои бепарасторон кӯмак расонида шуд [256]. Боиси таъкид аст, ки соли 2019 бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон корхонаи коркарди маҳсулотҳои ширӣ дар шакли Ҷамъияти дорои масъулиятш маҳдуди “Шири Данғара”, ки соҳтмони он ҳанӯз моҳи августи соли 2018 оғоз ёфта буд, бо ҷалби 18 нафар қувваи кори доимӣ мавриди истифода қарор гирифт [267, с. 1].

Мақомоти ҳокимияти иҷроияи ноҳияи Данғара мунтазам пайгири ташаббусҳои сиёсати хирадмандонаи Сарвари давлат буда, дар соҳаҳои мухталиф баҳри амалигардонии он тадбирҳои зарурӣ меандешад. Ҳамзамон баробари пешравии вазъи иқтисодии ноҳия баҳри баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии сокинони ноҳия кӯшиш ба харҷ дода, дар бобати ба ҷойи кори доимӣ таъмин намудани сокинони ноҳия талош меварзанд. Аз ҷумла, соли 2018 дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31-уми октябри соли 2014 таҳти №690 барномаи миллӣ оид ба “Барҳамдиҳии шаклҳои бадтарини меҳнати кӯдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020” шӯъбаи агентии меҳнат ва шӯғли аҳолии ноҳия тадбирҳои зарурӣ андешида, 30 нафар писарону духтаронро ба курсҳои кӯтоҳмуддати омӯзиши асосҳои кор бо компютер

ва дӯзандагӣ фаро гирифтанд, ки баъди хатми он соҳиби шаҳодатномаи касбӣ шуда, ба фаъолияти меҳнатӣ ҷалб гардиданд [335, с. 4].

12 – уми июли соли 2019 бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон роҳҳои дохилии деҳаи Шаршар ба масофаи 4 километр азнавсозӣ шуда, инчунин роҳи навбунёди Шаршар – Себистон - Кӯли Суфиёнро, ки дар маҷмӯъ 25 километрро ташкил медиҳад, ба истифода дода шуд [302, с. 1–3].

Воқеан, чунин иқдоми наҷиб дар мунтазам ба роҳ мондани алоқа ва бартараф намудани мушкилот дар тамоми фаслҳои сол мусоидат намуда, баҳри амалӣ намудани яке аз масъалаи асосии дар зери таваҷҷӯҳи Ҳукумати ҷумҳурӣ ва сарвари давлат қарор дошта, яъне баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ саҳми назаррас мегузорад. Дар ин ҷода сарвари давлат таъкид менамояд, ки бунёди роҳ ва сохтмони иншооти дигар дар арафаи 30-солагии Истиклолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва доираи “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” шаҳодати ҳиммати баланди меҳнатдӯстиву заҳматофарии ватандӯстонаи сокинони ноҳияи Данғара мебошад [302, с. 1–3]. Аз тарафи дигар чунин иқдомот аз пайравии сиёсати Ҳукумати ҷумҳурӣ дар ободониву созандагии сокинони ноҳия гувоҳӣ медиҳад.

12-уми сентябри соли 2019 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар доираи сафари корӣ ба вилояти Хатлон бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагонии мардум корхонаи коркарди ширро мавриди истифода қарор дод. Ҳамзамон бо ташаббуси Сарвари давлат маркази хизматрасонии “Умед” ифтиттоҳ гардид, ки иншооти мазкур се ошёнро дар бар гирифта, аз ҳаммом, сартарошхона, кошонаи хусн, тарабхона, ошхона, корхонаи дузандагӣ ва мағоза иборат аст [318, с. 2].

Дар ноҳия то 1-уми январӣ соли 2020, беш аз 37 корхонаи саноатӣ, 33 ташкилот сохтмонӣ ва 2 муассисаи нақлиётӣ фаъолият мекарданд [103, с. 6], ки ин аз рушди бемайлонии соҳаи саноату сохтмони ноҳия гувоҳӣ медиҳад. Бо гузориши муовини аввали раиси ноҳия Ҷ.

Шарифзода дар раванди татбиқи ҳадафи чоруми саноаткунонӣ Минтақаи озоди иқтисодии Данғара 24 корхонаи истеҳсоли – саноатӣ ба қайд гирифта шудааст, ки аллакай 15 адади он фаъолият намуда, корхонаҳои дигар дар арафаи анҷомёбӣ қарор доранд [341, с. 2].

Ҳамин тавр, тавассути сиёсати созандаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иқтисодиёти ҷумҳурӣ ва, аз ҷумла ноҳияи Данғара ба рушди босуръат ноил гардида, дар ду даҳсолаи охир соҳиби дастовардҳои назаррас шуд.

Хулоса, баъди соҳибистиклол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути сиёсати хирадмандонаи Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон дар кишвар таҳияи барномаи дигаргунсозии иқтисодӣ оғоз ёфт, ки онҳо дар ҳалли чор ҳадафи стратегӣ баромадан аз бунбасти коммуникатсионӣ, истиқлолияти энергетикӣ, таъминоти озуқаворӣ ва саноатикунонӯ зоҳир мегардад [186, с. 119].

Ҷадвали №2

Маълумотномаи оморӣ маҳсулоти саноатии ноҳияи

Данғара дар солҳои 1998-2021

Солҳо	Истеҳсоли навъҳои асосии маҳсулоти саноатӣ, нахи пахта (тонна)
1998	258
1999	1386
2000	1224
2001	793
2002	1336
2003	1342
2004	1973
2005	2036
2006	867
2007	1958
2008	1437
2009	818
2010	635
2011	720

2012	650
2013	576
2014	448
2015	2739,7
2016	2856,5
2017	7441,3
2018	3899,2
2019	7139,5
2020	5278,7
2021	6724,500

3.2. Дастовардҳои кишоварзӣ дар замони истиқлол

Солҳои 90 – уми асри XX дар ҳаёти кишоварзии ҷумҳурӣ низ дигаргуниҳои кулӣ ба вуҷуд омаданд, ки боиси костагардии соҳаи мазкур гардиданд. Сабаби асосии он пош хӯрдани Иттиҳоди Шуравӣ ва канда шудани робитаҳои иқтисодӣ бо дигар ҷумҳуриҳои собиқ иттифоқӣ буд. Бо вуҷуди ин дар ибтидои замони истиқлол маҳсулоти кишоварзии ҷумҳурӣ дигар коркард намешуд ва корхонаҳои саноатӣ бо сабабҳои гуногун аз кор баромада буданд.

Дар замони истиқлол гузаштан ба иқтисодиёти бозоргонӣ зарурати қабули қонунҳои навро ба миён овард, ки соҳаи кишоварзӣ аз он истисно набуд. Аз ҷумла, соҳаи кишоварзӣ, ки баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ба бесару сомониҳо дучор гардида буд, тақозои шароити имконияти замони нав зарурат ба қабул ва амалишавии чунин қонунҳоро ба миён овард.

Ҳанӯз соли 1989 дар давраи сиёсати бозсозӣ қонун “Дар бораи ширкатҳо” ва тавассути масъалагузории пленуми мартии КМ ҲКИШ аз соли 1990 “Дар бораи иҷора” қабул гардиданд [182, с. 87], ки боиси ба вуҷуд овардани усули нави корӣ дар соҳаи хоҷагии кишоварзӣ гардиданд.

Дар ин хусус аввалин санаде, ки соҳаи кишоварзии ҷумҳуриро ба танзим овард, қонун “Дар бораи ислоҳоти замин” махсус меёбад, ки 5 – уми март соли 1992 қабул гардид ва баъдан баҳри тараққиёти минбаъда бо тағйироту иловаҳо таҳти №1005 аз 21-уми июли соли 1994, №134 аз 4-уми ноябри соли 1995 ва №421 аз 15-уми майи соли 1997 ба тавсиб расидаанд [182, с. 129].

Дар баробари қонунҳои амалкунанда моҳи июни соли 1996 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи азнавсозии корхонаҳои хоҷагии қишлоқ” қабул гардид, ки дар асоси он колхоз ва совхозҳои зараррасон барҳам дода шуда, дар заминаи он хоҷагиҳои шахсии фермерӣ ва деҳқонӣ таъсис дода шуданд [187, с. 28].

Дар қонунҳои ба тавсибрасида қайд мегардад, ки замин воситаи асосии истеҳсолоти хоҷагии кишоварзӣ мебошад, ки рушди бемайлони вазъи хоҷагидорӣ аз самаранок истифода бурдани он зич алоқаманд аст. Баҳри ба даст овардани мақсади дилхоҳ шаклҳои асосии истифодабарии заминро ба шароити замони муосир мутобиқ бояд намуд, ки натиҷаи назаррас пайдо гардад. Дар ин ҷода тавассути сиёсати худтаъминкунӣ ва худмаблағгузории иқтисоди бозоргонӣ заминро низ дар асоси қонунҳои қабулгардида самаранок истифода намуд, ки пурра аз худ шуда ва сатҳи бекорӣ низ дар деҳот коҳиш ёбад. Аз ҷумла, баҳри амалигардонии сиёсати худтаъминкунӣ, соли 1998 дар хоҷагиҳои кишоварзии ноҳияи Данғара ба ҳисоби миёна 7200 нафар ба кори саҳро банд буданд.

Барои рушди соҳаи кишоварзии ноҳия дар замони истиқлол афзудани масоҳати заминҳои нав азхудшуда бештар мусоидат. Давоми солҳои 2001-2016 дар ноҳияи Данғара бо ҷалби сармоягузорӣ тавассути лоиҳаи “Обёрии заминҳои водии Данғара” дар ду марҳала 4248,5 гектар замин обёрӣ ва аз худ карда шудааст. Марҳалаи аввал солҳои 2001-2006-ро дар бар гирифта, 2500 гектар замин аз худ карда шуд [357, с. 4].

Марҳалаи дуюми лоиҳаи обёрии заминҳои водии Данғара соли 2008 оғоз ёфта, 31 – уми март соли 2016 ба анҷом расид, ки тибқи он 1750 гектар замин обёри гардид.

Бояд кайд намуд, ки дар марҳалаи сеюми татбиқи лоиҳа дар соли 2017 381,4 ҳазор ва аз ибтидои марҳила 2849,2 ҳазор доллари ИМА аз худ карда шудааст. Тавассути амалигардонии марҳалаи сеюм аз худ намудани 1750 гектар заминҳои нав ба нақша гирифта шуд. Инчунин тавассути Барномаҳои беҳтар намудани вазъи мелиоративии заминҳои обёришавандаи кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005-2009 ва 2010-2014 дар ноҳияи Данғара низ ба маблағи 756 000 сомонӣ корҳои мелиоративӣ гузаронида шуда, ҳолати номӯътадили 739 гектар замин беҳтар гардид [357, с. 4].

Бо мақсади рушди соҳаи кишоварзӣ ва аз худ намудани заминҳои нав марҳалаи сеюми истифодабарии канали “Водии Данғара-3” дар доираи сафари кории Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки лоиҳаи сохтмони он моҳи майи соли 2013 ибтидо ёфта буд, 12-уми майи соли 2017 ба анҷом расид. Маблағгузориҳои лоиҳаи “Обёрии заминҳои водии Данғара” беш аз 33 млн доллари ИМА-ро ташкил медиҳад, ки аз он 4,1 миллион саҳми Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, 15,8 миллион доллар қарзи Бонки исломии рушд ва 13,8 миллион доллар аз ҳисоби фонди Кувейт мебошад [271, с. 4].

Тавассути маблағгузориҳои лоиҳаи “Обёрии заминҳои водии Данғара” 1700 гектар заминҳои нав аз худ шуда, дар масоҳати 900 гектар пахта, 300 гектар ғалладона, 100 гектар сабзавот кишт карда шуда, 300 гектар барои бунёди боғ ва 100 гектар барои омода кардани хӯроки чорво ба истифода дода шудаанд [269, с. 8]. Инчунин дар амалигардонии лоиҳаи мазкур зиёда аз 5000 ҷойи нави корӣ пайдо гардид. Мақсад аз татбиқи лоиҳаи бунёди сохтмони чунин иншооти муҳимми обёрикунӣ баланд бардоштани дараҷаи истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ, зиёд намудани масоҳати заминҳои нав ва беҳтар намудани сатҳи некуаҳволии сокинони ноҳия ва дигар минтақаҳои гирду атрофи он мебошад. Бо мақсади беҳтар намудани сифати тухмӣ соли 2008 қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи тухмипарварӣ” ва соли 2009 “Барномаи рушди соҳаи

тухмипарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2014” қабул гардид [211, с. 151–152].

Маҳз барои амалигардонии он дар ноҳияи Данғара бо меҳнати заҳматталаби хочагиҳои деҳқонӣ кооперативҳои истеҳсолӣ ва тичоратии “Мӯҳсинҷон”, “Равшан”, “Имомназар”, “Абдулло командир”, “Дӯстӣ”, “Навобод”, “Ғайрат”, “Муҳаммад”, “Сомонҷон” ва “Мавҷи сомон” кишти пунбадонро аз ҳисоби тухмиҳои хушсифати навҳои “Тоҷикистон”, “Флора”, “Ирам”, “Дӯстӣ”, “Хатлон-2014” ва “Суғд” дар ҳаҷми 100 фоизӣ ба анҷом расониданд [295, с. 1].

Чорводорӣ соҳаи сердаромади ноҳия маҳсуб ёфта, барои рушди босуръати он комплексҳои калони чорводорӣ, фабрикаҳои паррандапарварӣ ва корхонаҳои истеҳсоли хӯроки чорво фаъолият менамоянд.

Барои боз ҳам вусъат ёфтани соҳаи боғу тоқпарварӣ ҳанӯз 27-уми августи соли 2009 аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон фармон “Дар бораи тадбирҳои иловагӣ доир ба рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои солҳои 2010-2014” ба тавсиб расид, ки тибқи он бояд дар майдони 50 ҳазор гектар боғу тоқзори нав бунёд гардад, ки ноҳияи Данғара аз он истисно набуд. Бо чунин чораандешиҳо солҳои 2008-2012 бо харҷи беш аз 3,1 миллион сомонӣ дар майдонҳои 333 гектари ноҳияҳои Мастҷоҳ, Панҷакент, Данғара, Бохтар, Ховалинг, Восеъ, Муъминобод ва Дарвоз боғу тоқзорҳои нав бунёд гардидаанд.

Соли 2012 дар истеҳсоли ғалладона ноҳияи Данғара мавқеи аввалро дар вилояти Хатлон ишғол карда, беш аз 100 000 тонна ғалла истеҳсол намуд [327, с. 147–156]. Дар замони истиқлолият ба кишти зироати ғалладона тавачҷуҳи бештар зоҳир гардида, майдони кишти ғалла дар ҳамаи шаклҳои хочагидорӣ ба 33 086 гектар расид. Истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии ноҳия афзун гардида, аз 107 миллиону 746 ҳазор сомонии соли 1992, дар соли 2015 ба 720 миллиону 660 ҳазор сомонӣ расонида шуд, ки қариб ҳафт маротиба зиёд мебошад [293, с. 3].

Соли 2015 Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҳангоми сафари корӣ ба ноҳияи Данғара аз хоҷагии деҳқонии “Муҳсинҷон” دیدан карда, ба таҷрибаи самараноки он ошно гардид. Роҳбари хоҷагии деҳқонии “Муҳсинҷон” Валиҷон Раҳимов ибраз дошт, ки хоҷагӣ дорои 230 гектар замини обӣ буда, ба пахтакорӣ, ғаллакорӣ ва парвариши сабзавоту полезии барвақтӣ шуғл меварзанд. Аъзоёни хоҷагӣ дар 1,5 гектар картошка, 5 гектар пиёз, 11 гектар полезии барвақтӣ, 80 гектар пахта ва 80 гектар ғалла кишт карда, тасмим гирифтаанд, ки ба ҳисоби миёна аз ҳар як гектар 50 сентнерӣ ҳосил ба даст дароваранд. Инчунин аъзоёни хоҷагӣ изҳор доштанд, ки нисбат ба соли 2014 танҳо майдони пиёзи барвақтӣ 1700 гектар зиёд кишт шудааст [356, с. 1].

Соли 2015 дар майдони 39 089 гектар кишт карда шуда, аз он 32 391 гектарро зироати ғалладона ва лубиёгӣ ташкил медиҳад.

Соли 2015 дастовардҳои маҳсулоти хоҷагии кишоварзӣ ба пешравиҳо ноил гардида, дар ноҳия истехсоли ғалла 99343,8 тонна, пахта 6446 тонна, 4089,6 ҳазор дона тухм, 8,3 тонна пилла, 56,5 тонна асал, 27 260,3 тонна сабзавот, 6433 тонна картошка, 26 037 тонна ползӣ, 9524 тонна мевачот, 9740 тонна ангур ва 7,8 тонна моҳӣ истехсол гардидааст [332].

Дар баробари он ба занбӯрпарварӣ диққат дода шуда, оилаҳои занбӯри асал аз 600 ба 3766 адад расонида шуд [257, с. 1].

Бояд зикр аст, ки дар ноҳия чорводорӣ низ рушд ёфта, дар муқоиса нисбат ба соли 1991 саршумори чорвои шохдори калон 63326, аз ҷумла модагов 27 133 сар, шохдори майда беш аз 363 770 сар, 77380 сар парранда ва асп ба 5481 сар расида буд [332]. Ҳамзамон қайд бояд намуд, ки бо назардошти зиёд гардидани саршумори чорво истехсоли маҳсулоти он низ афзуд. Аз ҷумла, ки соли 2015 дар ноҳия 10470,5 тонна гӯшт, 17 807 тонна шир ва 520 тонна пашм истехсол гардидааст [257, с. 1].

Дар замони истиқлолият майдони кишт ва истехсоли маҳсулоти кишоварзии ноҳия пайваستا дар афзоиш буд. Баҳри пешравии соҳаи

мазкур кори аввалиндараҷае, ки ба сомон расидааст, зиёд намудани масоҳати майдони боғу ток мебошад. Аз ҷумла, дар муқоиса ба солҳои аввали соҳибистиклолӣ, ки соли 1991 майдони боғу тоқзорҳо 3044 гектарро ташкил медод, чунин нишондод соли 2015 ба 3671 боғҳо ва 2161 гектар тоқзор, соли 2016 ба 7544 гектар расида буд, ки дар натиҷа истеҳсоли меваю ангур зиёд гардид [293, с. 3].

12-уми ноябри соли 2015 бо назардошти иқлими мусоид барои рушди боғу тоқпарварӣ раиси ноҳияи Данғара “Дар бораи қарори раиси вилояти Хатлон аз 11-уми сентябри соли 2015 оид ба “Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020” таҳия намуда, баҳри ривоҷи он чораҳои зарурӣ андешид. Зеро иқлими мусоиди ноҳия имконият медиҳад, ки майдони боғу тоқзорҳо аз ҳисоби ниҳолҳои серҳосил зиёд гардад.

Дар ноҳия боғу тоқпарварӣ хеле хуб ба роҳ монда шуда, таърихи қадимӣ дорад. Навъҳои гуногуни ангур аз қабилӣ «чилағӣ», «тоифӣ», «нимранг», «ҳусайнӣ», «ҷавз» бо таҷрибаву қардонии боғбонҳои асил парвариш меёбанд. Истеҳсоли меваю ангур қарчанде соли 1992 ба 33180 тонна расида буд, соли 2015 ба 19264 тонна расид, ки сабаби қоҳиш ёфтани чунин нишондиҳанда истеҳсоли қамудҳои гуногуни маҳсулоти қишварзӣ дар ноҳия мебошад.

Маҳз дар доираи Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020 қайд қамудан лозим аст, ки дар ноҳияи Данғара бунёди беш аз 150 гектар боғ мувофиқи қарномаи қарнома ба нақша қирифта шуда буд. Соли 2016-2017 зиёда аз 75 гектар боғҳои интенсивӣ ва соли 2018 154 гектар боғу тоқзори қав бунёд гардидаанд. Қоҳагии боғдорӣ “Қомонқон” қавустин шуда, ба бунёди боғҳои интенсивӣ оғоз қамуд [351, с. 3]. Соли 2016 майдони боғу тоқпарварӣ ноҳия 5988 гектарро ташкил медод, ки аз он 3797 гектар боғ ва 2191 гектар тоқзор мебошад. Дар қаробари зиёд шудани майдони боғу тоқзор истеҳсоли меваю ангур афзуда, қарчанде соли 2015 истеҳсоли мева 5576 ва ангур 6291 тоннаро ташкил медод,

аммо дар муқоиса соли 2016 истеҳсоли мева ба 10743 тонна ва ангур 6308 тонна расид [119]. Соли 2016 масоҳати умумии майдони кишт дар тамоми шаклҳои хоҷагидорӣ 25 366 гектарро ташкил медод ва замини пахтазор ба 3030 гектар расонида шуда.

Таҷрибаи меҳнаткашони ноҳия дар ғаллакорӣ низ бою ғанӣ буда, аз ин ҷиҳат дар соли 2016 ҳосилнокии ҳар як гектар киштзор 35,2 сентнерро ташкил медод. Киштзори ғалла дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидорӣ 21 585 гектарро ташкил медод, ки аз он 18 430 гектар гандум, 2755 гектар чав ва 400 гектарро лубиё дар бар мегирад [345, с. 3]. Қайд метавон кард, ки дар маҷмӯъ ҳосилнокии умумии зироатҳо 75201,9 тоннаро ташкил медиҳад, ки баҳри таъмини амнияти озуқаворӣ аҳолии ноҳия мусоидат менамояд.

Моҳи октябри соли 2016 аз ҳисоботи нӯҳмоҳаи раиси ноҳияи Данғара маълум гардид, ки ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ 611 миллиону 628 ҳазору 700 сомони ро ташкил дода, нисбат ба соли 2015 беш 114,1 фоизро дар бар мегирад. Дар майдони 39 733 гектар кишт карда шуда, ки аз он 33 144 гектарро ғалладона ва лубиё ташкил медиҳад. Дар маҷмӯъ 20 971 тонна сабзавот, 6707 тонна гӯшт, 14 624 тонна шир ва 3350,4 ҳазор дона тухм истеҳсол гардидааст [120].

Боғу тоқпарварӣ низ аз соҳаҳои афзалиятноки хоҷагии халқи ноҳия махсуб ёфта, қайд гардидааст, ки майдони боғҳо 3670 ва тоқзор 2160 гектарро ташкил медиҳанд. Инчунин то моҳи октябри соли 2016 беш аз 156 гектар боғҳои нав бунёд гардида, 53 гектар боғи кӯҳна ва 35 гектар тоқзори кӯҳна аз нав барқарор шудааст.

Дар ҳисоботи мазкур инкишофи соҳаи чорводорӣ мусбат арзёбӣ гардида, қайд шудааст, ки дар ноҳия 50 459 сар чорвои шохдори калон, аз ҷумла 26 999 модагов, 381 485 сар бузу гӯсфанд, 80 089 сар парранда ва 5549 сар асп парвариш меёбанд.

Тибқи ҳамин ҳисоботи соли 2016 дар корхонаи истеҳсолии зотпарварии Данғара 16 069 сар чорвои шохдори майда ва 86 асп парвариш меёфтанд. Дар давраи ҳисоботӣ 4000 сар барра ва 25 сар той

гирифта шуда, истеҳсоли гӯшт 216 сентнерро ташкил медод. Ҳамзамон заминҳои корхона 19 147 гектарро ташкил дода, 15 747 гектарро чарогоҳ ва 382 гектарро заминҳои кишт ташкил медод, шумораи кормандони он 70 нафар буд [120].

Соли 2016 дар маҷмӯъ пахтакорони ноҳия 6022,3 тонна пахта ҷамъоварӣ намуданд, ки сад фоизи барномаи дурнаморо ташкил медод. Қобили қайд аст, ки танҳо дар охири соли 2016 истеҳсоли ғаллаи дар ноҳия аз 100 ҳазор тонна гузашт, ва ҳосилнокии он аз ҳар як гектар 30,2 сентнерро ташкил медод.

Соли 2017 кишоварзони ноҳияи Данғара дар майдони 33146 гектар, аз ҷумла 29167 гектар гандум, 501 гектар картошка, 4562 гектар зироатҳои техникаӣ, 3650 гектар пахта, 990 гектар сабзавот, 690 гектар полезиҳо, ва 425 гектар хӯроки чорво кишт намуданд. Дар натиҷа 117 093 тонна ғалладона, 35 526 тонна сабзавот, 31233,5 тонна полезӣ, 8010 тонна картошка, 8506 тонна пахта, 16 906 тонна мева, 10 035 тонна моҳӣ истеҳсол гардидааст. Аммо дар баъзе самтҳо дар муқоиса ба соли 2016, аз ҷумла 546 тонна картошка, 499 тонна сабзавот ва 22 тона зироати полезӣ кам истеҳсол гардидааст [86].

Соли 2017 кишоварзони ноҳия дар майдони 160 гектар боғу тоқзорӣ нав бунёд карда, 110,3 % нақшаи солонаро иҷро намуданд, ки аз ин 10 гектар боғҳои интенсивӣ буданд. Ҳамин сол дар соҳаи кишоварзии ноҳия ба маблағи 890 миллион сомонӣ маҳсулот истеҳсол гардид. Инчунин дар ҳудуди ноҳия 8805 гектар заминҳо обёрӣ гардида, чунин нишондиҳандаҳо соли 2019 ба 1750 гектар расонида мешавад, ки аз рушди босуботи соҳаи кишоварзӣ ва обёрикунии заминҳои бекорхобидаи ноҳия шаҳодат медиҳад.

Пахтакорӣ низ яке аз соҳаҳои асосӣ ва сердаромади ноҳия ба ҳисоб меравад. Ҳанӯз соли 1992 истеҳсоли пахта 2615 тоннаро ташкил дода, ҳосилнокии он ба 24,2 сентнерӣ расида буд. Бо назардошти он дар соли

2015 истеҳсоли пахта 6496 тонна ва ҳосилнокӣ ба 24,2 сентнерӣ расид [293, с. 3].

Соли 2016 дар маҷмӯъ пахтакорони ноҳия 6022,3 тонна пахта чамъоварӣ намуданд, ки сад фоизи барномаи дурнаморо ташкил медод. Қобили қайд аст, ки танҳо дар охири соли 2016 истеҳсоли ғалла дар ноҳия аз 100 ҳазор тонна гузашт, ки истеҳсоли он ба ҳар як гектар 30,2 сентнерро ташкил медиҳад.

Пахтакорӣ дар панҷ ҷамоати деҳоти ноҳия, ба мисли Коре́з, Исма́т Шари́фов, Сангтӯда, Оқсу ва Лолазор дар майдони 3 ҳазор гектар ба роҳ монда шудааст. 20-уми октябри соли 2016 аллакай 4976 тонна «тиллои сафед» - и ноҳия ба корхонаҳои коркарди пахтаи ҷумҳури ворид гардиданд, ки 82,9 % дурнаморо ташкил медод [264]. Дар ин самт ташаббуси бештар аз тарафи ҷамоати Коре́з ба назар мерасад ва деҳқонони он нигоҳубини 254 гектар пахтазорро бо қоидаҳои баланди агротехникӣ дар ўҳда доштанд. Дар натиҷа ба пахтакорон муяссар гардид, ки аз 508 тонна нақшаи дурнамо то 20 - уми октябри соли 2016 беш аз 517,7 тонна чамъоварӣ намоянд. Дар ҷунин ташаббускориҳо саҳми хоҷагиҳои деҳқонӣю кооперативҳои истеҳсолии «Раҳмонҷон», «Зарзамин», «Хазлаҳат», «Сафарбек» ва «Мавҷи сомон» назаррас мебошад. То 20-уми октябри соли 2016 дар ҷамоати деҳоти Исма́т Шари́фов - 362, Сангтӯда-947,1 ва Оқсу - 1572,2 тонна ҳосил истеҳсолу фурӯхта шудааст. Дар ҷамоати деҳоти Оқсу нишондиҳандаи паст ба даст омад аз 1818 тонна пахтаи ба нақша гирифташуда, ҳамагӣ 1572,2 тонна ҳосил чамъоварӣ гардид. Дар ҷамоати «Лолазор» ғунучини пахта низ суст буд, дар як рӯз 1,3 % ва аз аввали мавсим 82,9%-гектаро ташкил медод [264].

Соли 2017 ҳосилнокии пахта ба 7012 тонна расонида шуд, ки аз ҳар як гектар зиёда аз 20,5 сентнер ҳосил гирифта шуд. Дар ин ҷода саҳми пахтакорони асили беш аз 56 хоҷагиҳои деҳқонӣю ҷамоати деҳоти

Сангтӯда бештар арзёбӣ мегардад. Хоҷагиҳои деҳқонии ҷамоати Сангтӯда аввалин шуда аз ӯҳдаи иҷрои нақшаи пахтасупорӣ баромада, то 11-уми октябри соли 2017 1314 тонна ҳосил ҷамъоварӣ намуданд, ки ин 106,8 Ҷоизи нақшаро ташкил меод. Чунин ташаббусро пахтакорони ҷамоати деҳоти Оксу идома дода, беш аз 1945 тонна пахта ғуруҳтанд. Дар ин ҷода Ҷамоати хоҷагиҳои деҳқонии «Муҳсинҷон», «Ҷоҷӣ Имомназар», «Асадулло», «Сафар-Ш» ва «Абдусаттор» бештар ба назар мерасад, ки ҳосилнокии пахтаро аз ҳар як гектар ба 30-33 сентнерӣ расониданд.

Ҷамоати хоҷагиҳои деҳқонии ҷамоати деҳоти Кореиз низ ҷашмрас буд, онҳо аз 300 гектар пахтазори дар ихтиёрдошта ба ҷойи 630 тонна, 643 тонна «тиллои сафед» ҷамъоварӣ намудаанд, ки 102,0 Ҷоизи нақшаи дурнамо буд.

Дар ин самт ташаббуси хоҷагиҳои деҳқонии «Раҳмонҷон», «Мавҷи Сомон» ва «Ҷоҷӣ Ҳафиз» назаррас буд.

Пахтакорони ҷамоати деҳоти ба номи Исмаи Шарифов 100,8 ва «Лолазор» 2209 тонна пахта ҷамъоварӣ намудаанд [265, с. 1].

Соли 2017 дар соҳаи ҷорводории ноҳия низ пешравиҳо ба назар мерасид ва шумораи ҷорвои шохдори калон ба 70089 сар расид, ки аз он 29 914 сарро модагов ташкил дода, инчунин 401 869 сар бузу ғусфанд, 92 524 сар парранда ва 5563 сар асп парвариш меёфтанд [86].

Баҳри рушди боғу тоқпарварӣ ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии мардум Ҷукумати ҷумҳурӣ «Барномаи мақсадноки давлатии рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ ва зиёд намудани истеҳсоли меваю парвариши ниҳолҳои мевадихандаву ҳамешасабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2020» қабул намуд. Дар партави дастгирии сиёсати Ҷукумати ҷумҳурӣ ва Сарвари давлат оид ба рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои таъмини амнияти озукавории аҳоли ва корхонаҳои саноатӣ бо ашёи хом, васеъ гардонидани имкониятҳои

содирот ва ба кори доимӣ таъмин намудани аҳоли дар вилоят ва ноҳия корҳои зиёде ба анҷом расонида шуданд. Аз ҷумла, 11-уми сентябри соли 2015 бо назардошти чунин омилҳои мавҷудбуда роҳбарияти вилояти Хатлон қарор оид ба “Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020” қабул намуд, ки он баҳри рушди соҳаи мазкур нақши мусоид гузошт [266, с. 1].

Инчунин соли 2018 бо мақсади содирот намудани мевачот бунёди 100 гектар майдони боғҳои нав оғоз гардид. Соли 2018 дар маҷмӯъ масоҳати майдони боғу тоқпарварӣ 5943 гектарро ташкил меод, ки нишонаи рушди босуръати соҳаи мазкур аст.

Албатта чунин тадбирҳои андешидаи Сарвари давлат ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси рушди соҳаи боғдорӣ тоқпарварии ҷумҳурӣ гардид, ки ноҳияи Данғара аз он истисно нест. Соли 2018 Кооперативи тиҷоратӣ-истеҳсолии “Раҳмон-Футур” дар майдони 439 гектар ба боғдорӣ, ғаллакорӣ ва чорводорӣ машғул буд. Оид ба боғпарварии хоҷагии мазкур чунин нуқтаро қайд намудан лозим аст, ки масоҳати он ҳамагӣ 100 гектарро фаро гирифта, аз он 25 гектар боғи интенсифӣ буд ва дар он 10 намуди дарахтони себ шинонида шуда буданд ва 75 гектари онро ниҳоли дарахтҳои зардолу, олу, гелос ва нок ташкил меоданд [32; 314; 8]. Хоҷагии мазкур соли 2013 бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бунёд гардида, барои 90 нафар ҷойи нави корӣ муҳайё намуд. Соли 2018 дар Кооперативи тиҷоратӣ-истеҳсолии “Раҳмон - Футур” аз 10 то 15 тонна ҳосили бодом, олу ва нок ҷамъоварӣ гардид [32; 314; 8].

Баҳри амалигардонии чунин тадбирҳои манфиатовар Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот ба роҳбарону фаъолон ва намояндагони вилояти Хатлон қайд намуданд, ки азхудкунии заминҳои нав дар ноҳияи Данғара барои сокинони дигар

минтақаҳои кишвар имконият фароҳам меоварад, ки дар заминҳои азхудшуда соҳиби хоҷагии деҳқонӣ, қитъаи замин ва ҷойи кор гарданд. Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки даҳ фоизи заминҳои кишти вилояти Хатлон ба ноҳияи Данғара рост меояд, ки ин нишондиҳадаи баланд маҳсуб меёбад [329]. Бо чунин восита дар ҳудуди ноҳия шаҳраку деҳаҳои нави аҳолинишин бунёд гардида, дар мавриди истеҳсоли бемайлони маҳсулоти кишоварзӣ ба таъмини амнияти озукаворӣ мусоидат менамояд.

Дастовардҳои кишоварзии ноҳияи Данғара дар соли 2019 назаррастар буда, 80 ҳазор тонна ғалладона, 46,1 ҳазор тонна сабзӣ, 33, 1 ҳазор тонна полезӣ, 197,7 ҳазор тонна мева, 6,8 ҳазор тонна ангур, 778 тонна гушт, 930 тонна шир, 31 тонна асал, 4,7 тонна пилла ва 203 000 дона тухм истеҳсол гардид. Нақшаи дурнамои истеҳсоли пахта 9555 тонна 115 % иҷро гардид [256]. Аз ҷумла, 3254 тонна маҳсулоти кишоварзӣ ба хориҷи кишвар содир карда шуд.

24-уми феввали соли 2019 бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар 100 гектар майдон 4 навъи себ шинонида шуда, боғи интенсивӣ бунёд гардид. Дар боғи интенсивӣ ҳамагӣ 63 000 ниҳоли себ шинонида шуд, ки аз он 28 500 навъи “Фуджи атсек”, 16 200 “Модӣ”, 16 000 “Ҷералдинӣ” ва 3000 “Пингледӣ” мебошанд [270]. Барои рушди боғу тоқпарварӣ ханӯз соли 2018 бо ташаббуси Сарвари давлат дар ноҳия 100 гектар боғи интенсивӣ бунёд гардид, ки ин самаранокии ҳосил натиҷаи дилхоҳ дода, ба хориҷи кишвар 1000 тонна мева содирот гардида буд. Мутахассисони соҳавӣ аз ҳар як гектари навъи пайванди себи “Модӣ”-“ММ-106” 50 тонна маҳсулот гирифтанд.

Дар маҷмӯъ, бо назардошти ҳамаи шаклҳои хоҷагӣ дар ноҳия 160 гектар боғу тоқзор аз нав бунёд гардидаанд. Илова ба чунин нишондод 193 гектар боғ ва 45 гектар тоқзор барқарор гардид, ки аз рушди босуръати соҳаи тоқпарварию боғдорӣ ноҳия шаҳодат медиҳад [256].

Зеро, яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати давлат ба рушди хоҷагии кишоварзӣ нигаронида шуда, мақсади он беҳтар гардонидани сифат ва сатҳи зиндагии мардум ва таъмини шоистаи ҳифзи иҷтимоии табақаҳои ниёзманди аҳоли мебошад. Рушди устувори иқтисодиёт барои аз вазъи камбизоатӣ берун баровардани чоряки аҳолии кишвар бевосита аз истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ мусоидат менамояд.

Ҳамин тавр, рушди кишварзии ноҳияи Данғара аз ислоҳоти соҳаи кишоварзӣ ва дигаргунсозии аграрии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи истиқлол, яъне солҳои 1991-2021 вобаста буда, саҳми Сарвари давлатро дар бунёдкорӣ ва тараққиёти минбаъдаи кишвар муайян мекунад.

Бори нахуст дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминҳое, ки мувофиқи фармонҳои Президенти ҷумҳурӣ Эмомалӣ Раҳмон ба шахрвандон ҳамчун хоҷагҳои ёрирасон тақсим карда шуданд, минбаъд дар байни мардум “заминҳои Президентӣ” маъмул гардидаанд. Маҳз ба чунин тадбири чораандешиҳои Ҳукумати ҷумҳурӣ, соҳаи кишоварзии ноҳияи Данғара ба дастовардҳои назаррас ноил гардид, ки айни замон яке аз ноҳияҳои серсоҳаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад.

Маълумоти оморӣ рушди соҳаи кишоварзии ноҳияи Данғара дар солҳои 1991-2021

Солҳо	Нишондиҳанд аҳои умумии иктисодии кишоварзӣ. Ҳаҷми умумии маҳсулоти кишоварзӣ (ҳазор сомонӣ)	Аз ҷумла, растани парварӣ (гектар)	Аз ҷумла, чорво парварӣ (гектар)	Майдони кишти зироатҳо ҳамагӣ (дар ҳамаи шаклҳои хоҷагидор) (гектар)	Аз он ҷумла: ғалладонагӣ (бо ҷуворимаққа, гектар)	Зироатҳои техникӣ- ҳамагӣ (гектар)	Аз ҷумла: Пахта (гекта р)	Картошка (гектар)	Сабзавот (гектар)	Полезӣҳо (гектар)
1991	276297	225651	50646	27291	15448	5688	3556	142	798	474
1992	283009	230164	52845	26796	17269	4019	3189	142	800	465
1993	292209	237069	55140	27150	20069	4141	3083	134	710	464
1994	299345	241810	57534	26986	17194	4370	3142	150	755	443
1995	309098	249065	60033	27319	18358	4241	3114	138	743	452
1996	316686	254046	62640	32592	26854	3780	2972	110	512	353
1997	324487	259127	65360	31378	26280	3073	3073	122	441	587
1998	332508	264310	68199	33924	24205	5284	3606	100	1023	699
1999	364601	293440	71161	34371	24283	6631	3864	122	265	820
2000	400032	325781	74251	35668	25114	5859	3693	156	355	288
2001	421921	344700	77221	33364	16354	5219	3977	97	473	512

2002	445027	364718	80310	36382	26797	6448	3993	43	292	538
2003	472478	385897	86581	39227	28479	6360	4409	57	268	460
2004	501648	408307	93341	41461	32145	7101	4509	59	242	437
2005	532647	432019	100629	39139	29686	7321	4516	131	334	505
2006	565593	457107	108486	34013	24733	6332	4525	169	252	351
2007	638520	517590	120930	34838	25702	6742	5300	175	252	405
2008	657264	530530	126734	48453	40050	6881	5300	187	261	301
2009	676610	543793	132817	43800	37182	4025	2565	217	605	682
2010	696580	557388	139193	42497	36837	3773	2356	235	584	672
2011	717196	571323	145847	41836	35666	4198	-	255	656	690
2012	738481	585606	152876	41826	34691	4446	3125	323	819	870
2013	760460	600246	160214	41837	34911	4556	3500	377	859	777
2014	778778	598262	180516	38986	31218	4440	2984	414	874	1073
2015	767274	540697	226577	39089	32391	3847	2680	408	984	605
2016	854104	612097	242007	39733	33146	3986	3003	501	989	688
2017	962854	693088	269765	40314	33146	4562	3650	501	990	690
2018	1014313	726121	288192	40360	32104	4909	4000	702	1187	848
2019	1124589	806150	318439	40691	31347	5472	4370	712	1323	908
2020	1196268	852965	343303	40697	30195	5890	4587	690	1389	1239
2021	1428664,5	999550,1	429114,3	38419	27234	4730	4680	760	1506	1240

3.3. Данғара маркази фарҳангии минтақа

Бо шарофати соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳияи Данғара низ баробари дигар минтақаҳои кишвар соҳаи фарҳанг рушду нумӯъ карда, дар 30 соли соҳибистиклолӣ ба натиҷаҳои назаррас ноил гардиданд. Пеш аз ҳама дар замони истиқлол ба рушди соҳаи маориф таваҷҷуҳи хоса зоҳир гардида, дар ин ҷода корҳои зиёде ба сомон расиданд. Азбаски инкишофи ҷомеа, тараққиёти устувори иқтисодӣ, таъмини амнияти милливу давлатӣ, баробар шудан ба сатҳи иқтисодиёти ҷаҳонӣ, технология ва илму фарҳанг пеш аз ҳама ба рушди босуботи соҳаи маориф, раванди низом ва сифати таҳсилот дар муассисаҳои таълимии зинаҳои мухталиф алоқаманд аст. Илова ба бунёди муассисаҳои нави таълимӣ, ҳамзамон ба сифат ва мазмуни самарабахши чараёни таълим низ таваҷҷуҳи ҷиддӣ равона гардид. Аз ин ҷиҳат дар татбиқи сиёсати Ҳукумати ҷумҳурӣ, рушди бонизомии соҳаи маориф, бахусус саҳми омӯзгорон нақши калидӣ дорад.

Мушкилоти соҳаи маорифи кишвар аз ибтидо мавриди таваҷҷуҳи хосаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон буд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пайваста таъкид менамоянд, ки дар манотиқи ҷангзадаи кишвар амалан муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ ва олии касбӣ аз фаъолият боз монда буданд. Танҳо дар солҳои 1992 – 1995 зиёда аз 20 ҳазор нафар омӯзгор аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дигар кишварҳо рафтанд, як қисми омӯзгорон, хонандагон ва донишҷуён башанд, фирорӣ шуданд [228, с. 58].

Аммо дар замони истиқлол шумораи муассисаҳои таълимии ноҳияи Данғара афзуда, боиси рушди босуръати низомии маориф гардид. Соли 2001 бо ташаббуси Бонки осиёи рушд 9 муассисаи таълимии ноҳия аз таъмири асосӣ бароварда шуданд. Умуман, дар замони истиқлол 35

бинои нави таълимӣ бо тамоми шароиту таҷҳизоти муосири таълимӣ бо 1500 нафар ҷойи нишаст сохта, мавриди истифода қарор гирифтанд. Дар баробари беҳтар гардидани шароити таълиму тарбия дараҷаи азхудкунии хонандагон низ афзуд. Барои дарёфти истеъдод гузаронидани олимпиадаҳои фаннӣ зарур аст, ки симоҳои ҳақиқии хонандагон муайян гардида, ҳавасмандии онҳо афзояд.

Баҳри ҳифзи иҷтимоӣ 1 – уми ноябри соли 1999 мактаб-интернати №1 номи «Мактаб - интернати یتиму бепарастор ва камбизоатон»-ро гирифта, таълиму тарбияи хонандагонро идома дод.

Соли 2003 дар шаҳраки Данғара муассисаи таълимии № 20 ва дар деҳаи Сафобахши ҷамоати деҳоти Оксу муассисаи № 10 сохта, мавриди истифода қарор гирифтанд [355, с. 2].

Соли 2004 барои сохтмони бинои нави мактаби №1 барои 640 хонанда 500 ҳазор сомонӣ ҷудо гардид [204, с. 38]. Қайд кардан ба маврид аст, ки то моҳи январӣ соли 2005 теъдоди умумии мактабҳои ноҳияи Данғара ба 66 адад расид, ки аз он 31 муассисаи миёна, 25 асосӣ, 9 ибтидоӣ ва 1 мактаб-парваришгоҳ буда, 1186 омӯзгорон дар таълиму тарбияи 29000 таълимгирандагон қарор доштанд [198, с. 335].

30 –юми сентябри соли 2005 дар маркази ноҳияи Данғара аз ҳисоби фонди захиравии Президенти ҶТ муассисаи таълимии №1 барои 700 нафар хонандагон сохта ба истифода дода шуд. Муассисаи таълимӣ бо тамоми шароит ва таҷҳизоти муосир мучахҳаз гардида, аз ҷумла дар синфхонаи компютерӣ 40 адад компютер мавриди истифодаи хонандагон қарор дошт [350, с. 2].

Соли 2005 дар 63 мактабҳои миёна ва асосии ноҳия 1252 омӯзгори варзида ва соҳибтаҷриба ба таълиму тарбияи хонандагон машғул буданд.

Соли 2007 дар деҳаи Боғпарвар барои 150 хонанда мактаб сохта шуда, инчунин синфонаҳои иловагӣ дар назди муассисаҳои таълимии № 13, 35, 36 барои 250 хонанда бунёд гардиданд.

Соли 2010 дар 67 мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ 1240 омӯзгорон ба 31 083 нафар хонандагон [121, с. 5] ва соли 2013 дар 70 мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ, 1 гимназия, 1 мактаби Президентӣ 1347 омӯзгор ба таълиму тарбияи 30,8 ҳазор хонанда [102, с. 6] равона гардида буданд.

Бо ташаббуси сарвари давлат дар ташаккул ва рушди соҳаи маориф дар қатори дигар шахру вилоятҳо баҳри рушди маорифи ноҳияи Данғара низ корҳои зиёде ба анҷом расиданд. Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи таълиму тарбия соли 2010 мактаб барои 1200 ва соли 2011 мактаби Президентӣ барои 640 хонанда дар ноҳия бунёд ёфт.

Соли 2012 муассисаи таълимии № 70 ва 25 синфхонаи иловагӣ барои 675 хонанда дар ҷамоати шаҳраки Данғара сохта мавриди истифода қарор гирифт [102, с. 6]. Ҳамзамон барои пурра ба таълиму тарбия ҷалб намудани хонандагони ноҳия муассисаҳои таълимии №42 дар деҳаи Ҳусейншайх, №17 дар Калкот барои 320 хонанда, №72 дар Чорсада барои 640 хонанда мавриди истифода қарор гирифтанд.

20-уми августи соли 2015 бо ташаббуси Сарвари давлат дар ноҳия литсейи тамоюли техникий ба номи «Афлотун» аз рӯи равияи табиӣ-риёзӣ вобаста ба фанҳои дақиқ таъсис ёфт, ки 263 нафар хонандагон дар он таҳсил намуда, 23 омӯзгор ба таълиму тарбияи онҳо фаро гирифта шудаанд [284, с. 2]. Сифати таълим дар литсейи мазкур беҳтар ба роҳ монда шуда, сол то сол теъдоди хатмкунандагони он дар мактабҳои олии кишвар ва хориҷа афзун гардидаст. Дар баробари шомилияти хонандагони литсей ба макотиби олии, ҳамзамон иштироки онҳо дар озмуну олимпиадаҳои ҷумҳуриявӣ байналмилалӣ назаррас буда, хонандагони зиёд сазовори ҷойҳои намоён мегарданд.

Соли 2015 тибқи маълумоти оморӣ дар ноҳия 72 муассисаи таҳсилоти умумӣ 1553 омӯзгорро ба таълиму тарбияи 32420 хонанда фаро гирифта буд. Хусусияти хос ва натиҷаи самараноки муассисаҳои таълимии ноҳия дар он арзёбӣ мегардад, ки дар маҷмӯъ 1033 нафар, яъне 53 фоизи хатмкунандагони соли таҳсили 2014-2015 тавассути Маркази миллии тестии назди Президенти ҶТ ба макотиби олӣ, миёна ва ибтидоии касбӣ шомил гардиданд.

Соли 2016 дар ноҳия 75 муассисаи таълимӣ, аз ҷумла 60 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, 10 муассисаи таҳсилоти умумии асосӣ, 2 муассисаи таҳсилоти ибтидоӣ, мактаби Президентӣ, литсейи тамоюли техникӣ, маркази таҳсилоти иловагӣ, маркази технологияи иттилоотӣ ва 3 кӯдакистон бо фарогирии 32 886 хонанда аз тарафи 1700 омӯзгор ба таълиму тарбия машғул буданд. Соли 1992 теъдоди муассисаҳои таълимӣ 58 ададро ташкил медод, ки дар онҳо 1145 нафар омӯзгор ба таълиму тарбияи 18 589 хонанда машғул буданд [239].

Аз чунин нишондод бар меояд, ки ба шарофати соҳибистиклолии ҷумҳурӣ соҳаи маорифи ноҳия ривочу равнақ ёфта, сазовори як қатор дастовардҳои таълимию тарбиявӣ гардидааст, ки натиҷаи он аз зиёд шудани иқтидори кадрӣ соҳаҳои мухталиф дарак медиҳад. Боис ба таъкид аст, ки ҳамасола дар муассисаҳои таълимии ноҳия барои дарёфти хонандагони боистеъдод ва донишманд озмунҳои «Иншои беҳтарин», «Ихтироъкори беҳтарин», «Рассоми беҳтарин» ва «Хонандаи сол» баргузор мегарданд.

Аз суҳанронии Сарвари давлат маълум мегардад, ки дар замони истиклолият шумораи муассисаҳои таълимии ноҳия солбасол афзуда, 40 бинои наву иловагии назди таълимгоҳҳо ва соли 2016 аз ҳисоби тамоми шаклҳои маблағгузорӣ дар ноҳия 8 муассисаи нави таълимӣ бо 1670 ҷойи нишаст мавриди баҳрабардорӣ қарор гирифтанд [316, с. 1–2].

Аз чунин иқдоми наҷиб ба ҳулосае омадан лозим аст, ки мақсади аввалдараҷаи сарвари давлат дар бунёди чунин муассисаҳои таълимӣ, пеш аз ҳама ғамхорӣ ба наслҳои ояндаи миллат, фароҳам овардани шароити имконот баҳри тарбияи ҷавонону наврасон дар рӯҳияи илму донишомӯзӣ ва худшиносии миллию ватандӯстӣ мебошад. Зеро тараққиёти минбаъдаи бонизому бемайлони тамоми соҳаҳои ҳаёти кишвар аз пешрафти соҳаи маориф вобаста аст.

12-уми майи соли 2017 бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар деҳоти Сангтӯда муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №9 мавриди ифтитоҳ қарор гирифт. Муассисаи таълимии навбунёд дар доираи татбиқи ҳадафҳои рушд аз ҳисоби буҷети давлат бо харчи беш аз 16 миллион сомонӣ дар муддати 8 моҳ аз рӯи нақшаи мукамал ва мутобиқ ба стандартҳои байналмилалӣ иборат аз 20 синфхона барои 1320 ҷойи нишаст, толори варзишӣ, китобхона ва толори фарҳангӣ барои 200 ҷойи нишаст сохта шудааст [316, с. 1–2].

Ҳамзамон дар доираи сафари кории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба ноҳияи Данғара санаи 12-уми майи соли 2017 бинои наву замонавии муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8, ки сохтмони он соли 2015 оғоз гардида буд, дар деҳаи Хуррамзамини ҷамоати деҳоти ба номи Исмат Шарифов мавриди истифода қарор гирифт. Муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №8 аз 24 синфхона ва 560 ҷойи нишаст дар доираи дастури супоришҳои Сарвари давлат бо саҳми Ҳукумати ҚТ ва Фонди Саудии Рушд аз ҷониби Маркази татбиқи лоиҳаи сохтмон ва мучҷаҳазгардонии мактабҳо дар ҚТ бо харчи беш аз 15 миллион сомонӣ бунёд гардидааст [31; 317, с. 1–2].

Соли 2017 мувофиқи маълумоти оморӣ дар ноҳияи Данғара - 78 муассисаи таълимӣ, аз ҷумла 61 муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ, 9 муассисаи таҳсилоти умумии асосӣ, 2 муассисаи таҳсилоти ибтидоӣ, як

литсейи тамоюли техникӣ, як гимназияи ҷумҳуриявӣ, як мактаби Президентӣ, як маркази таҳсилоти иловагӣ, як маркази технологияи иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ, як маркази дарёфт ва рушди истеъдодҳо, 3 кӯдакистон, як маркази таҳсилоти иловагӣ ва як маркази технологияи иттилоотӣ фаъолият намуда, дар муассисаҳои зикршуда 1873 омӯзгор ба таълиму тарбияи 35368 хонанда шугъл меварзанд [86]. Дар соли таҳсили 2016-2017 танҳо хонандагони муассисаи таълимии давлатии мактаби Президентӣ барои кӯдакони болаёқат дар озмунҳои вилоятӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ сазовори 40 ҷойҳои ифтихорӣ гардиданд, ки аз баланд будани сифати таълиму тарбияи муассисаи мазкур шаҳодат медиҳад.

Иштироки хонандагони муассисаҳои зикргардида дар олимпиадаҳои фаннӣ назаррас буда, аз 113 нафар хонанда, 63 нафар дар олимпиадаҳои вилоятӣ сазовори ҷойҳои 1,2 ва 3-юм гардидаанд ва 23 нафар ба озмуни ҷумҳуриявӣ роҳхат гирифтанд. Дар озмуни ҷумҳуриявӣ муассисаҳои таълимии ноҳия сазовори 2 медали тилло, 4 медали нуқра ва 5 медали биринҷӣ гардида буданд [120].

Аз ҷумла, соли 2017 дар олимпиадаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ аз теъдоди ғолибон 5 нафар соҳиби медали тилло, 8 нуқра ва 9 биринҷӣ гардиданд [283, с. 5].

Сарвари давлат бамаврид қайд намудаанд, ки рушду тараққиёти мамлакат ба сайёу талоши насли созандаву эҷодкор алоқаманд аст ва ба ин хотир тасмим гирифта шуд, ки барои рушди босуръати соҳаи маориф масъалаи норасоии кадрҳои омӯзгорӣ дар ҷумҳурӣ то соли 2020 ҳалли худро пайдо намояд [214, с. 480].

Аз суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бар меояд, соли 2018 дар ноҳияи Данғара аз тарафи соҳибкорони маҳаллӣ 7 муассисаи таълимии нав сохта шуд ва 33

муассисаи таълимӣ таъмиру азнавсозӣ гардид [302, с. 1–3], ки чунин иқдом ба рушди минбаъдаи соҳаи маорифи ноҳия такони ҷиддӣ медиҳад.

Қобили зикр аст, ки кормандони соҳаи маориф ва омӯзгорони ноҳия дар партави Паёми Пешвои миллат ба Маҷлиси Олии ҶТ оид ба ташкил намудани марказу маҳфилҳои техникҳои ҷавон дар заминаи муассисаҳои таҳсилоти ҳамагонӣ ва таъсиси марказҳои дастгирии хонандагони болаёқат [19; 26], сиёсати хирадмандонаи сарвари давлатро ҷонибдорӣ намуда, дар таълимгоҳҳои ноҳия нақша-чорбиниҳои самаранокро роҳандозӣ менамоянд. Аз ҷумла, дар Маркази таҳсилоти иловагӣ тавассути “Барномаи давлатии рушди муассисаҳои таҳсилоти иловагӣ барои солҳои 2015-2020” фаъолияти 18 маҳфилро ба роҳ мондаанд, ки ба он 552 хонанда ҷалб гардидааст. Хонандагон дар маҳфилҳои “Технологияи иттилоотӣ”, “Хониши бадеӣ”, “Сайёҳи наврас”, “Экология”, “Гулпарвар”, “Техникони ҷавон”, “Дастони моҳир”, “Адибони ҷавон”, “Физикони ҷавон”, “Чеварони ҷавон”, “Ихтироъкорони ҷавон” ва ғайраҳо пайваста ба омӯзиш машғул буда, сазовори дастовардҳои шоистаи илмӣ-техникӣ ва ҳунарҳои миллий гардидаанд.

12 –уми июли соли 2019 бо иштироки Сарвари давлат дар деҳаи Шаршар бинои нави муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии №28 барои 480 хонанда мавриди ифтиттоҳ қарор гирифт. Бинои нави таълимӣ аз 17 синфхона иборат буда, ки аз он 5 ададро синфхонаи фаннӣ ташкил медиҳад. Илова бар ин толори маҷлис барои 210, китобхонаву толори хониш барои 30 ва ошхона бо 50 ҷойи нишаст мавриди истифодаи хонандагон қарор гирифт [302, с. 1–3].

То 1-уми январи соли 2020 дар 78 мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ 1986 нафар омӯзгорон ба 38,5 ҳазор хонанда ва як гимназия ба 390 хонанда таълиму тарбия медоданд [103, с. 6]. Таъкид бояд намуд, ки ҳанӯз то охири соли 2015 дар 72 мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумӣ 32,4

хазор хонандагон ва 1553 нафар омӯзгорон ва дар як гимназия 372 нафар ба таълиму тарбия фаро гирифта шуданд [103, с. 6]. Аз чунин нишондодҳо ба хулосае омадан мумкин аст, ки соҳаи маорифи ноҳияи Данғара ба пешравиҳо ноил гардида, натиҷаи он боиси баланд гардидани сифати таълиму тарбия ва афзун гардидани иқтидори кадрӣ мегардад.

Чӣ тавре, аз суҳанронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бар меояд, ҷавонон нерӯи созандаи ватану миллат мебошанд. Дар ҳақиқат баҳри пешбурди ҳаёти фарҳангии миллат ҷавонон нерӯи созандасоз мебошанд. Ҷавонони ноҳияи Данғара низ дар рушди ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва фарҳангии ҷомеа саҳми мусоид мегузоранд.

Дар солҳои душвори ҷанги шаҳрвандӣ вазифаи масъулиятноки роҳбарии созмони ҷавонони ноҳияро Саломиддин Гурезов ва Алишер Каримов ба зимма доштаанд. Соли 1998 роҳбарии созмони ҷавонони ноҳияро Сангалӣ Мирзоев ба зимма гирифта, бо ташаббуси ӯ беш аз 80 созмонҳои ибтидоии ҷамъиятӣ дар назди ташкилоту муассисаҳо ба фаъолият оғоз намуданд.

Бояд ёдовар гардид, ки баҳри ҷоннокшавии фаъолияти ҷавонон қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон» [47], қарору фармонҳои Хукумати ҷумҳурӣ ва ноҳия тақдирӣ доданд. Аз тарафи дигар, бахшида ба 10 – солагии фаъолияти Иттифоқи ҷавонони Тоҷикистон, 29 – уми августи соли 2001 – ум дар маркази ноҳияи Данғара ифтиттоҳи «Маркази фарҳангии ҷавонон» ба вуқӯъ омад, ки ташкили он баҳри баланд бардоштани фарҳанги миллӣ ва эҳёи анъанаҳои таърихӣ аҷдодӣ, инчунин ҳифзи ҳуқуку манфиати ҷавонон дар ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёд муассир мебошад. Ҳадафи аслии таъсиси «Маркази фарҳангии ҷавонон» ҷалби ҷавонони ноҳия ба

курсҳои кутоҳмуддати омӯзишии компютерӣ, муҳосибӣ ва забонамӯзӣ бо мақсади такмили маҳорату малакаи онҳо мебошад.

Дар пешрафти ҳаёти иҷтимоӣ - фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони истиқлолият нақши Кумитаи иттифоқҳои касаба чашмрас мебошад. Кумитаи иттифоқҳои касабҳои ноҳия соли 2001 50 ташкилоти ибтидоӣ, 25 хоҷагӣ, 12 ташкилоти саноатӣ, 9 сохтмонӣ ва 4 муассисаҳои дигарро муттаҳид намуда, 11000 нафар аъзоёно дар бар мегирифт [199, с. 168–205].

Дар ноҳия беш аз 48 адад муассисаҳои фарҳангӣ-фароғатӣ ба шаҳрвандон хизмат мерасонанд. Ҳамзамон ёдовар мешавем, ки ноҳияи Данғара аз азал макони ёдгориҳои таърихӣ фарҳангӣ мебошад, ки шукӯҳу шаҳомати бархе аз чунин мавзео ба мисли “Ҳоҷа Шайқии Балхӣ”, “Мавлоно Тоҷиддин”, “Мавлоно Обиддин”, “Шаҳиди сари қалъа”, “Ғори Оғзикичӣ” ва ғайраҳо айнӣ ҳол ҳамчун намунаи чунин арзишҳои волеи таърихӣ ба макони арҷгузори донишмандону муҳаққиқони ватанию хориҷӣ мубаддал гардидааст.

Бояд таъakkур дод, ки дар давраи истиқлолият Ҳонаи фарҳанги ноҳияи Данғара ба марҳалаи нави фаъолият шуруъ намуд. Ҳаваскорони Ҳонаи фарҳанг таҳти роҳбарии Маҳмадраҳим Каримов дар Фестивал-озмуни «Андалеб» дар сатҳи вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ сазовори ҷойи аввал гардиданд [159, с. 9]. Дастоварди дигари Ҳонаи фарҳанги ноҳияи Данғара бо дастгирии моддии собиқ раиси ноҳия Ш. Гулов таъсис ёфтани ансамбли ҳунарии созиву овозии «Ганҷинаи умед» мебошад. Ансамбли мазкур 20-уми январӣ соли 1999 таҳти №17 бо қарори Вазорати фарҳанги ҶТ таъсис ёфта, бо роҳбарии М. Каримов дар фестивали байналмилалӣ, ки дар Ироқ баргузор гардид, ширкат варзид [87].

Соли 2000 бо қарори СММ «Соли байналмилалӣ фарҳанги сулҳ» эълон гардид, ки дар доираи чунин иқдом бо ибтиқору роҳбарии Саодат

Азизова ва ҳамкориҳои Шералӣ Гулов байни мактабҳои ноҳия фестивали «Кабӯтари сулҳ» баргузор гардид, ки аз рушд ва санъатдӯстии аҷдодии сокинони ноҳияи Данғара гувоҳӣ медиҳад. Барои рушди минбаъдаи фарҳанг бо пешниҳоди мақомоти иҷроияи ноҳия 25-уми октябри соли 2003 бо қарори Ҳукумати ҶТ бинои нави Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ-драматикӣ бунёд ёфт, ки дорои 296 ҷойи нишаст буд [159, с. 11]. Дар солҳои 2003-2007 ҳаёти эҷодии кормандони театр 41 нафарро ташкил медод [159, с. 15].

Фаъолияти эҷодии театр аз соли 2004 оғоз ёфт ва нахустин намоишнома таҳти унвони «То қиёмат» аз рӯи асари драманависи тоҷик Сафармуҳаммад Айюбӣ, бо коргардонии Раҳмоналӣ Одинаев ба сахна гузошта шуд [281, с. 5]. Моҳи декабри соли 2004 намоишномаи «Бобои барфӣ кучост?» аз рӯи асари Р. Одинаев ба тамошобинон пешниҳод гардид.

Соли 2005 Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара дар Фестивал-озмуни «Парасту-2005» ширкат варзида, марбут ба масъалаи доғи рӯз намоишномаи «Баъди кӯрдуд» - ро таҳти коргардонии Р. Одинаев пешниҳоди тамошобинон намуда, сазовори Ифтихорномаи Вазорати фарҳанги ҶТ «Барои шуҷоат» гардид [159, с. 20].

Минбаъд бахшида ба ҷашнвораҳои таърихӣ ҷорабиниҳои зиёди фарҳангӣ аз тарафи ҳунармандону ҳаваскорони Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара ба анҷом расонида шуд. Аз ҷумла, тавассути қарори Ҳукумати ҶТ аз 10 – уми майи соли 2005 таҳти рақами № 179 «Дар бораи нақшаҳо ва тадбирҳои омодагӣ ба ҷашни 2700 – солагии шаҳри Кӯлоб» 15 – уми июни соли 2006 намоиши «Рустам ва Сӯҳроб» аз рӯи намоишномаи Ғанӣ Абдулло, бо коргардонии ҳунарпешаи халқии ҶТ Саодат Азизова дар Фестивали Театрҳои касбии ҷумҳуриявӣ, ки дар шаҳри Кӯлоб баргузор гардид, 9 – уми августи соли 2006 пешкаши тамошобинон гардид. Аз тарафи ҳунармандони Театри мусиқӣ ва

драмаи ноҳияи Данғара нақшҳои Рустам (Саидакрам Алимов), Сӯҳроб (Абдулло Қодиров), Афросиёб (Нуралӣ Исматов), Таҳмина (Гулсара Салимова), Бормон (Маҳмадсаид Махсумов), Тӯс (Акрам Пиров), мунаҷҷим (Раҳматулло Мутеуллоев) ва масҳарабоз (Парвиз Атоев) бомуваффақият иҷро гардиданд [159, с. 26].

Моҳи декабри соли 2007 дар театри мазкур намоишномаи «Хурӯспоччо, халтаро биёр» тавассути намоишномаи Шодӣ Солеҳов ва Зулфия Содиқова ба тамошобинон пешниҳод карда шуд.

Ҳамин сол бо қарори Вазорати фарҳанги ҚТ аз 23 то 30 – юми март соли 2007 дар шаҳри Душанбе Фестивал-озмуни театрҳои касбии ҷумҳурӣ таҳти унвони «Парасту-2007» баргузор гардид. Дар Фестивал-озмуни мазкур бо ташаббуси ҳунармандони Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара аз рӯи асари Ғаюр Ашӯров, зери коргардонии Давлат Убайдуллоев намоишномаи «Дод аз дасти Афандӣ!» 23 – юми март соли 2007 пешниҳоди тамошобинон гардид. Дар натиҷа намоишномаи мазкур сазовори ҷои дувум ва Дипломи дараҷаи дувуми Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон гардида, роҳхат барои иштирок дар Фестивали байналмилалӣ театрҳои касбии «Наврӯз-2007» - гирифт.

Фестивали байналмилалӣ театрҳои касбии «Наврӯз - 2007» бо иштироки ҳунармандони театрии ҷумҳуриҳои Ёзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Тоҷикистон аз 6 то 9 – уми апрели соли 2007 дар шаҳри Душанбе баргузор гардид. Саҳми ҳунармандони Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара дар ҷорабинии фарҳангии мазкур назаррас буда, мазҳакаи «Дод аз дасти Афандӣ!» ба намоиш гузошта шуд, ки натиҷаи ниҳоии он сазовори Дипломи фестивали мазкур ва ҷашнвораи ҳунари театрии онҳо гардид [159, с. 31]. Фаъолияти ҳунармандони театри мазкур хеле хуб ба роҳ монда шуда, сол то сол заминаи эҷодиашон бою ғанӣ гардида, дар ҷорабиниҳои бонуфузи фарҳангӣ сазовори ҷойҳои намоён ва дастовардҳои олии мегардиданд.

Соли 2008 аз тарафи хунармандони театри мазкур намоишномаи «Савдои ишқ» - и М. Набиев ҳаҷвияе бо чунин унвон таҳти коргардонии Р. Одинаев баҳри тамошобинон ҳангоми сафари хунари дар шаҳри Кӯлоб пешниҳод гардид. Ҳамзамон бахшида ба 1150 – умин солгарди устод А. Рӯдакӣ намоишномаи «Рӯдакӣ» аз рӯи асари Ҷумъа Қуддус ва Маҳмадраҳим Каримов таҳти коргардонии Р. Одинаев ба репертуари театр ворид гардид, ки нақши Рӯдакиро хунарманди маъруф Маҳмадсаид Махсумов иҷро намуд. Моҳи ноябри соли 2008 дар сахнаи театр таҳти коргардонии Д. Убайдуллоев намоишномаи мазҳакавии «Макри зан-чуволи арзан» ба тамошобинон пешниҳод кард, ки нақши занро хунарманд Шаъмигул Нуралиева иҷро намуд [159, с. 36].

Соли 2009 бо ташаббуси хунаrpешагони Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара намоишномаҳои «Субҳони қазо» аз рӯи асари А. Абдучабборов бо коргардонии Р. Одинаев, моҳи октябр «Афсона меҳоҳам!» аз рӯи намоишномаи Ҷумъа Қуддус, бо коргардонии Абдулҳафиз Қодирӣ ва моҳи ноябр «Соли нав дар Яхобод» - и И. Сафаров ва Х. Салимов рӯи сахна оварда шуданд. Қайд метавон кард, ки дар маҷмӯъ шумораи тамошобинони Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара соли 2009 ба 17 740 нафар расида буд [159, с. 40].

Соли 2010 барои рушди дастовардҳои фарҳангӣ дар театри мазкур комёбиҳои бузург ба амал омад. Аз ҷумла, дар оғози сол намоишномаи «Бойи золим ва хурӯси ҷабрдида» аз рӯи асари Шодӣ Солеҳов бо коргардонии Абдулҳафиз Қодиров ва моҳи июн «Фолбини Афандӣ» - и А. Баҳорӣ ба сахна гузошта шуданд. Инчунин аз 17 то 21 – уми май хунармандони Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара дар Фестивали дувуми театрҳои касбии ҷумҳурӣ дар шаҳри Хуҷанд намоиши мазҳакавии «Афсона меҳоҳам» - и Ҷумъа Қуддусро пешкаши тамошобинон намуданд. Моҳи декабри соли мазкур таҳти коргардонии А. Қодиров намоишномаи «Сухани вопасини модар» аз рӯи

намоишномаи Ш. Ҳусайнов ба сахна гузошта шуд, ки дар он нақши модарро хунаrpешаи театр Сабзагул Саидова иҷро намуд.

Соли 2010 хунаrpешагони театри мазкур дар Фестивал-озмуни «Парасту-2011» ширкат варзида, намоишномаи И. Усмонов ва А. Қодиров «Ба як гул ҳам баҳор мешавад» - ро ба сахна гузошта, сазовори ҷои сеюм гардиданд. Ба таври умум дар соли 2011 ҳайати эҷодии театр намоишномаҳои «Ба як гул ҳам баҳор мешавад» - И. Усмонов, А. Қодиров, «Гар зан ба шӯр ояд» - и С. Сафаров ва «Диёри дилҳои хаста» - и Т. Мамадризоевро рӯи сахна овардаанд.

Гурӯҳи хунарии Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара аз 13 то 15 – уми апрели соли 2012 дар Фестивали байналмилалии театрҳои касбии «Давраи эҳё ва санъатҳои театри» дар шаҳри Ашқобод, ки бо иштироки 19 театр аз 11 кишвари ҷаҳон баргузор гардид, иштирок намуда намоишномаи мазҳакавии А. Баҳорӣ «Фолбинии Афандӣ» - ро манзури тамошобинону доварон гардонид [159, с. 56].

Соли 2012 бахшида ба 20 – солагии Иҷлосияи 16 – уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар театр композитсияи бадеӣ-мусиқии «Дурахши истиқлол» ба намоиш гузошта шуд.

Моҳи марти соли 2013 дар шаҳри Душанбе Фестивал-озмуни театрҳои касбии ҷумҳурӣ «Парасту-2013» баргузор гардид, ки дар он хунармандони Театри мусиқӣ ва драмаи ноҳияи Данғара бо намоишномаи «Субҳи козиб» тавассути асари Ғаюр Ашӯров дар коргардонии Д. Убайдуллоев ширкат варзиданд.

Хунармандони муассисаҳои фарҳангии ноҳияи Данғара дар фестивал-озмунҳои ноҳиявӣ, вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ «Андалеб», «Хонаи обод», «Таронаи чакан», «Рассомони наврас», «Сайри чакан», «Фалак», «Китобхонаҳои беҳтарин», «Чакомаи гесӯ», «Сурудҳои созию овозӣ», «Донак», «Парвин», «Овози тиллоӣ», «Фестивал-озмуни осорхонаҳо», «Боғи беҳтарин», «Деҳаи беҳтарин», «Оилаи беҳтарин»,

«Хонаи беҳтарин» фаъолона ширкат варзида, сазовори ҷойҳои ифтихорӣ ва сипосномаҳо гардиданд.

Аз ҷумла, дар озмуни ҷумҳуриявӣ «Парвин» хонандаи мактаби мусиқии бачагона Мафтунаи Исмоил дар баҳши рақс ғолиб доништа шуд ва ба давлати Италия роҳхат гирифт. Инчунин хонандаи дигари мактаби мазкур Лоларух Нуралиева низ иштирокчии даври аввали озмуни «Парвин-2017» сазовори ҷойи намоён гардид [291, с. 6].

Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон соли 2017 эълон гардидани “Соли ҷавонон” масъулияти кормандони соҳаи фарҳанги ноҳияро боз ҳам зиёд намуд. Дар соли мазкур аҳли хунари ноҳия дар чорабиниҳои фарҳангӣ, озмун-фестивали “Корвони маърифат”, “Кадбонуи беҳтарин”, “Биё бо ҳам бихандем”, “Арӯси сол”, “Ҳафтаи китоби наврасону кӯдакон” ва “Бӯстон-2017” иштирок намуда, ҳиссаи хешро гузоштаанд [291, с. 6].

Барои минбаъд баланд бардоштани сатҳи фарҳангии аҳолии ноҳия чораҳо андешида шуда, маҷмааҳои нави фарҳангӣ сохта мавриди истифода қарор гирифтанд. Гарчанде соли 2015 дар ноҳия 5 хонаи фарҳангӣ, 2 маркази фарҳангии варзишӣ, театри мусиқӣ-драмавӣ, 1 осорхона ва 16 клуб фаъолият менамуданд [102], вале соли 2019 теъдоди хонаҳои фарҳангӣ ба 12, маркази фарҳангии варзишӣ ба 4 ва клубҳо ба 8 адад расид. Аз чунин нишодод хулосабарорӣ намудан мумкин аст, ки теъдоди муассисаҳои фарҳангӣ сол то сол афзуда, аз баланд гардидани ҷаҳонбинии фарҳангии аҳоли гувоҳӣ медиҳад.

Баҳри баланд бардоштани ҷаҳонбинии маънавии хонандагон саҳми китоб ва китобхонаҳо ниҳоят зарур аст. Гарчанде заминаи китобхониву китобхонаҳои ноҳияи Данғара хеле барвақт, ҳанӯз аз нимаи дуюми солҳои 30 – юми асри XX ба вучуд омада буд, аммо тақозои даври замони соҳибистиклолӣ низ ба он таваҷҷуҳи бештар зоҳир мегардад. Бо мақсади ғанӣ гардонидани ҷаҳонбинии маънавии хонандагон теъдоди

китобхонаҳои ноҳия ва хонандагон рӯз аз рӯз меафзуд. Ҳанӯз соли 2005 дар ноҳия 28 китобхона, аз ҷумла як марказӣ, ду бачагона бо фонди 200,0 нусха мавриди мутолиаи 11 380 хонанда қарор дошт. Соли 2019 дар ноҳия 28 китобхона, фонди умумии китобҳо ба 198,5 ҳазор нусха расида буд [103, с. 14]. Гарчанде дар соли 2015 дар 28 китобхонаҳои ноҳия фонди умумии китобҳо 194,1 ҳазорро ташкил медод [103, с. 14]. Заминаҳои моддии соҳаи фарҳанги ноҳия устувор гардида, бештар мутахассисони касбӣ баҳри пешбурди фаъолияти он ҷалб мегарданд. Бо назардошти пешравиҳои фарҳангӣ кормандони соҳаи мазкур беш аз пеш кӯшиш менамоянд, ки фаъолияти соҳаи хешро ривочу раванқ диҳанд.

Мувофиқи маълумоти омории соли 2000 аҳолии ноҳия 98,8 ҳазор нафарро ташкил медоданд, ки аз ин теъдод 83,2 % тоҷикон, 16,2 % ўзбекон ва 0,6 % дигар миллату халқиятҳо ташкил медоданд. Соли 2015 шумораи аҳолии ноҳия ба 140,4 ҳазор нафар ва соли 2019 ба 160,9 ҳазор нафар расида, зичии он ба 1 км мураббаъ 80,5 нафар рост меояд [103, с. 7].

Бо мақсади ҳимоя намудани манфиатҳои иқтисодӣ-иҷтимоии аҳоли моҳи июли соли 1990 фонди ҳифзи иҷтимоии аҳолии ноҳияи Данғара таъсис ёфтааст, ки мудирӣ аввалини он Сафар Раҳимов буд. Қобили тазаккур аст, ки то моҳи январӣ соли 2001 шумораи нафақахӯрон 7966 нафарро ташкил дода, аз он 6330 нафар пиронсолон, 171 маъҷубон, 32 иштирокчиён ва 100 оилаи иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ, 989 нафар бемориҳои умумӣ ва кӯдакона, 68 нафар оилаи ҷанги шаҳрвандӣ, 259 оилаҳои бесаробон ва ноболиғони то 16 сола, 3 иштирокчиёни ҷанги Афғонистон, 3 ҳодисаҳои Чернобил ва 11 нафар маъҷубони артиши Шуравӣ мебошанд [198, с. 206].

Дар соли 2016 шумораи умумии нафақагирон 12 877 нафарро ташкил медод, ки аз ин теъдод 2130 нафар нафақагири маъҷуб ва 407 нафар маъҷуби то синни 18 сола мебошанд. Илова ба ҷунин нишондодҳо

15 иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ, 21 интернационалистҳо, 28 иштирокчиёни садамаи Чернобил ва 36 нафар ҷатимони кул мебошанд [120].

Дар маҷмӯъ шумораи умумии нафақагирони ноҳия соли 2015 - 10 343 ва соли 2019 - 12 950 нафарро ташкил медиҳад [103], ки аз зиёд шудани шумораи гурӯҳҳои мухталифи қишри мазкури ҷомеа дарак медиҳад.

Барои беҳтар ба роҳ мондан ва баланд бардоштани сифати хизматрасонии соҳаи алоқа соли 1996 бо фармони Вазорати алоқаи ҶТ узели алоқа барҳам дода шуда, дар заминаи он Ҷамъияти саҳҳомии шакли кушодаи (ҶСШК) «Тоҷиктелеком» ва Департаменти почтаи тоҷик таъсис ёфт. М. Д. Алиев ба ҳайси роҳбари ҶСШК «Тоҷиктелеком» таъйин гардид ва дар ин давра мавҷи паҳшкунандаи радиои дорои 10 к Вт васл карда шуд.

Соли 2000 – ум алоқаи кайҳонӣ васл гардид, ки робита аз маркази ноҳияи Данғара ба минтақаи Қаротегин, маркази ҷумҳурӣ, вилояти Суғд ва ВМКБ бе монеа ба роҳ монда шуд.

Дар замони истиқлолият барои ҳифзи саломатии аҳоли соли 1997 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қонун «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли» аз 15-уми майи соли 1997 таҳти №419 қабул намуд, ки тавассути он ҳар як шахс ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва истифода аз хизматрасониҳои муассисаҳои тиббӣ дорад.

Ҳамзамон соли 2005 дар ноҳия баҳри ҳифзи иҷтимоии аҳоли 5 беморхонаи минтақавӣ, 14 муоинагоҳ, 30 нуқтаи тиббӣ барои беҳдошти сатҳи зиндагонии мардум фаъолият менамуданд [198, с. 86]. Соли 2015 як беморхонаи марказӣ, як беморхонаи клиникӣ-ҷумҳуриявӣ, 19 марказҳои саломатии деҳотӣ ва 39 бунгоҳҳои тиббӣ дар ноҳия фаъолият менамуданд. Соли 2019 теъдоди марказҳои саломатии деҳотӣ ба 21 адад ва бунгоҳҳои тиббӣ ба 37 адад расид [103, с. 11].

22-юми марти соли 2014 бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри баланд бардоштани сатҳи некуаҳволӣ ва ҳифзи тандурустии аҳоли дар маркази ноҳия беморхонаи нави ҷумҳуриявӣ, ки сохтмони он соли 2006 оғоз ёфта буда, бо маблағи беш аз 100 миллион сомонӣ мавриди ифтиттоҳ қарор гирифт [253, с. 1]. Дар беморхона 240 мутахассиси соҳаи тиб бо кори доимӣ таъмин буда, дар як вақт ба 150 нафар хизмати тиббӣ мерасониданд.

Соли 2015 барои ҳифз ва муолиҷаи саломатии аҳолии ноҳия 108 духтур ва 781 кормандони миёнаи тиббӣ хизмат карда, соли 2019 теъдоди духтурон ба 188 ва кормандони миёна ба 1160 нафар расид. Аз нишондиҳандаи мазкур хулосабарорӣ намудан мумкин аст, ки сатҳи хизматрасонии тиббӣ ва ҳифзи саломатӣ дар ноҳия баланд гардида, ба афзун гардидани шумораи кормандони тиб мушоҳида мешавад.

1-уми августи 2005 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳия нахустин муассисаи таҳсилоти олии таъсис ёфт, ки он таҳти унвони филиали Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур дар ноҳияи Данғара номгузорӣ гардид. Дар филиал факултаҳои иқтисодӣ, муҳандисӣ, агротехникӣ ва забонҳои хориҷӣ аз рӯи 15 ихтисос 400 донишҷӯёнро дар шӯъбаи рӯзона ва 100 нафарро тибқи ғоибона ба таҳсил фаро гирифта буд.

Донишгоҳи давлатии Данғара аз 2-юми майи соли 2013 бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №25 ба фаъолияти мустақил гузашт. Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон 23-юми ноябри соли 2007 санги асосии бинои нави Донишгоҳи давлатии Данғара гузошта шуд ва бахшида ба 25-солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми сентябри соли 2016 бо тарзи наву замонавӣ мавриди ифтиттоҳ қарор гирифт [352, с. 5]. Дар донишгоҳ аз рӯи 25 ихтисос дар 5 факултет мутахассисонро тайёр менамуданд. Донишгоҳи давлатии Данғара аз 17 бинои таълимӣ барои

4000 донишчӯ дар як баст, толори варзишию фарҳангӣ, ошхона, ду бинои хобгоҳ барои донишчӯён, 3 бинои истиқоматӣ барои омӯзгорон иборат аст [258, с. 7].

Дар соли таҳсили 2016-2017 дар Донишгоҳи давлатии Данғара аз рӯи 54 ихтисос, 193 нафар ҳайати омӯзгорон, аз ҷумла 3 доктори илм, профессор, 26 номзадҳои илм, дотсент ва 164 муаллими калону ассистентон ба тайёр намудани мутахассисон машғул буданд [86]. Гарчанде то охири соли 2015 теъдоди донишчӯёни Донишгоҳи давлатии Данғара аз рӯи 25 номгӯи ихтисосҳо 1673 нафарро ташкил медод, аммо соли таҳсили 2019-2020 нишондиҳадаи мазкур ба 7228 нафар расид. Сабаби бо чунин суръати тез афзудани шумораи донишчӯёни донишгоҳ аз як тараф ба баланд будани сифати таълиму тарбия ва дараҷаи тайёр намудани мутахассисони соҳибқидори касбӣ вобаста бошад, аз тарафи дигар тавассути Маркази миллии тестӣ шомил шудани донишчӯён ба донишгоҳ арзёбӣ мегардад. Дар соли таҳсили 2014-2015 тамоми ихтисосҳои донишгоҳ пурра ба низоми таҳсилоти кредитӣ гузаронида шуданд. Дар соли 2019 Донишгоҳи давлатии Данғара аз рӯи ихтисосҳои мухталиф 695 хатмкунандагонро тавассути роҳхат ба ҷойҳои корӣ сафарбар намуд, ки аз он 476 нафар дараҷаи бакалавр, 184 мутахассис ва 35 магистр мебошанд [342, с. 2].

Бо назардошти афзоиши аҳолии мамлакат ва қонеъ намудани талаботи кишвар бо мутахассисони соҳаи тиб, бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон мутобиқи Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 феввали соли 2016 таҳти №79 таъсис ёфт. Ҳангоми сафари кории Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 25 – солагии истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба ноҳияи Данғара 31-уми августи соли 2016 санги асос ба сохтмони бинои Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон гузошта шуд, ки

дар майдони беш аз 23 гектар бунёди зиёда аз 15 бино, аз ҷумла чор бинои асосӣ, чор таълимӣ, се толори лексионӣ, майдончаи варзишӣ, хавзи шиноварӣ, як дармонгоҳи замонавӣ, ду хобгоҳ барои донишҷӯён ва як хобгоҳ барои омӯзгорон ба нақша гирифта шудааст [103, с. 6].

Фаъолияти Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон дар шаҳри Данғара тавассути Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ», «Ойинномаи Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон», Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Концепсияи ислоҳоти таҳсилоти тиббӣ ва фармасевтӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон » ба роҳ монда шуд. Соли 2016 - 2017 дар муассисаи мазкур 111 нафар, ки 64 нафари онро кормандони асосии ҳайати профессорону омӯзгорон ташкил медиҳанд, ба тайёр намудани 715 мутахассиси соҳаи тиб равона гардидааст. Сохтори донишгоҳ аз 4 шӯба, 2 Шуро, 1 марказ, 6 кафедра, 3 факултет, 1 китобхона, 3 ташкилоти ҷамъиятӣ ва бахши хоҷагидорӣ иборат аст [342, с. 2].

Дар соли таҳсили 2018-2019 теъдоди донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон ба 1093 нафар ва ҳайати омӯзгорону кормандони асосӣ ба 132 нафар расид.

Дар баробари Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон, инчунин Коллеҷи тиббии ноҳияи Данғара низ ба тайёр намудани мутахассисони дорои маълумоти миёнаи тиббӣ машғул буда, гурӯҳҳои мақсадноки худро дар ноҳияҳои Темурмалик ва Балҷувон кушодааст. Аммо аз 1-уми сентябри соли 2019 дар асоси қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ба ихтиёри муассисаи давлатии таълимии Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон гузаронидани Коллеҷи тиббии ноҳияи Данғара ва филиалҳои тобеи он” аз 2-юми майи соли 2019 таҳти №229 ба тавсиб расид.

Бахшида ба ҷашни таърихи 25-солагии истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон сохтмон ва азнавсозиро дар ноҳия идома ёфта, як қатор иншооти нави замонавӣ, аз қабилӣ маҷмааи варзишӣ, бинои 9 ошёнаи Донишгоҳи давлатии Данғара барои 4000 донишҷӯ, бинои идораи санитария эпидемиологӣ, шуғли аҳоли, 10 синфхонаи иловагӣ дар назди муассисаи таҳсилоти миёнаи №14 деҳаи Гулистони ҷамоати деҳоти Сангтӯда, сохтмони муассисаи таҳсилоти миёнаи №74 дар деҳаи Дӯстии ҷамоати деҳоти Оксу идома доштанд [299, с. 1].

Соли 2016 бахшида ба 25-солагии истиклолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ноҳияи Данғара Расадхонаи байналмилалӣ астрономии “Санглох”-и Институти астрофизикаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон баъди таъмири бунёдӣ ва 20 соли аз қор мондан барқарор шуд. Расадхонаи байналмилалӣ “Санглох” соли 1977 сохта шуда, дар баландии 2300 метр аз сатҳи баҳр ҷойгир шудааст [352, с. 5].

Қайд менамоем, ки бо назардошти рушди илмҳои дақиқ ва саҳми олимони соҳа дар пешрафт ва арзёбии илми кайҳоншиносии ҷаҳонӣ, аз соли 1995 инҷониб расадхона мавқеи байналмилалӣ гирифт.

Соли 2016 дар назди бахши фарҳангии ноҳия 13 адад толори намоишӣ 28 китобхонаҳои оммавӣ бачагона, 2 мактаби мусиқии бачагона, як гурӯҳи хизматӣ ва ансамбли таронаву рақси “Садбарг” фаъолият менамуданд.

5-уми октябри соли 2016 дар “Осорхона-мамнӯъгоҳи ҷумҳуриявии Данғара” бо ташаббуси директори он М. Санғалиева толоре ифтиттоҳ ёфт, ки ба ҳаёту фаъолияти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бахшида шудааст. Дар толори мазкур 250 адад расмҳои Сарвари давлат оид ба соҳаҳои муҳталифи кишвар, ҳамзамон дар хусуси ташрифи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ноҳияи Данғара, 52 адад китобҳо

ва 63 лаҳзаҳои хотирмон аз ҳаёти Эмомалӣ Раҳмон ба намоиш гузошта шуданд [294, с. 4].

Бояд кайд намоем, ки дар баробари рушди фарҳанг, дастовардҳои варзишии ноҳия низ назаррас буда, дар соли 2015 варзишгарон дар мусобиқаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ширкат варзида, 9 медали тилло, 15 нуқра ва 18 биринҷӣ ба даст оварданд, ки нисбати соли 2014 -14 медал зиёдтар буд [332]. Минбаъд низ саҳми варзишгарони ноҳия дар мусобиқаҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ назаррас буда, соли 2016 сазовори 13 медали тилло, 8 медали нуқра ва 12 медали биринҷӣ гардидаанд, ки аз баланд гардидани фарҳанги варзишии аҳолии ноҳия шаҳодат медиҳад [120]. 23-24 – уми майи соли 2019 бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри рушди маориф ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии ноҳия дар деҳаи Пушинг мактаби миёнаи таҳсилоти умумии рақами 5, бинои таваллудхонаи муосир ва маркази фарҳангии фароғатии «Пушинг» ба истифода дода шуданд [33; 10]. Бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон 12-уми июли соли 2019 дар доираи сафари кории Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба ноҳияи Данғара беморхонаи марказии байниноҳиявӣ дар деҳаи Талхоби деҳоти Оқсу ифтитоҳ гардид, ки дар як вақт ба 3500 нафар хизмат мерасонад. 12-уми сентябри соли 2019 бо иштироки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ноҳияи Данғара бинои мухташами Қасри фарҳанг ифтиттоҳ гардид.

Сарвари давлат ҳангоми суҳанронӣ таъкид намуданд, ки Қасри фарҳанги имрӯза ба макони баргузории маҳфили чорабинӣҳои фарҳангиву сиёсӣ табдил ёфта, ба мардуми ноҳия барои шинохти асолати миллӣ ва омӯзишу тарғиби фарҳангу тамаддуни аҷдодӣ, хусусан

ҳифзу эҳтироми истиқлолияту озодӣ, ҳимояи марзу буми Ватан ва сулҳу суботи ҷомеа фаъолият намояд [34; 318, с. 2].

Хулоса, бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соҳаи фарҳангу маориф дар сиёсати давлати соҳибистиклоли Тоҷикистон ба самти асосӣ ва стратегӣ табдил ёфт. Барои рушди соҳаи мазкур дар доираи қудрату имкониятҳои мавҷуда корҳои зиёде ба анҷом расонида шуданд. Муҳайё намудани заминаҳои ҳуқуқӣ маблағгузорӣ ва истифодаи воситаҳои самараноки баланд бардоштани сифати таълиму тарбия, ҳифзи саломатии кӯдакону наврасон, шароити зист ва таълиму тарбияи кӯдакони یتиму бепарастор таҳти назорату ғамхории доимии Президент ва Ҳукумати Тоҷикистон қарор дорад. Албатта, мақсади чунин тадбирандешиҳо дар соҳаи фарҳангу маориф тарбияи насли фаъол ва ояндасоз аст. Баҳри амалигардонии мақсади тасмимгирифта ҷавонон бояд дар рӯҳияи ҳудогоҳии миллӣ, худшиносии таърихӣ, истифодаи анъанаҳои беҳтарини маорифи миллӣ ва арзишҳои фарҳангиву ахлоқӣ тарбия карда шаванд. Маҳз расидан ба чунин ҳадафҳои наҷиб дар тамоми қаламрави ҷумҳурӣ корҳои зиёде анҷом дода шудаанд, ки ноҳияи Данғара аз он истисно нест. Пешвои миллат иброз намуданд, ки “Таърих гувоҳ аст, ки халқи тоҷик аз қабри асрҳо то имрӯз симои миллии худро пеш аз ҳама тавассути илму маориф нигоҳ доштааст, забони миллии худро ҳифз кардаву густариш додааст ва дар байни халқу миллатҳои дигар соҳиби нуфузу эътибор гаштааст” [297, с. 4]. Аз ин рӯ, Ҳукумати Тоҷикистон фарҳангу маорифро ҳамчун захираҳои стратегии пешрафти кишвар арзёбӣ мекунад ва барои маърифатнокии аҳолии мамлакат тадбирҳои зарурӣ меандешад.

Маълумоти оморӣ доир ба рушди маорифи ноҳияи Данғара дар солҳои 1992-2021

Солҳо	Шумораи муассисаҳои таҳсилоти умумӣ (адад)	Шумораи хонандагон (рӯзона) (ҳазор нафар)
1992	63	20,4
1993	63	20,5
1994	63	21,3
1995	66	21,1
1996	61	23,1
1997	61	24
1998	61	25
1999	61	25,8
2000	61	26,4
2001	63	27,3
2002	63	28,3
2003	66	28,5
2004	66	29,2
2005	65	29,4
2006	66	29,3
2007	67	30,1
2008	67	30,2
2009	67	30,1
2010	68	30,1
2011	68	30,2
2012	70	31,1
2013	67	32,3
2014	72	32,4
2015	73	33,0
2016	75	33,9
2017	76	34,8
2018	79	36,2
2019	79	37,4
2020	80	40,8
2021	80	43,983

Ҷадвали №5

Маълумоти оморӣ рушди соҳаи фарҳанги ноҳияи Данғара дар солҳои
2019-2021

Шумораи умумии китобхонаҳо ва фонди китоб (адад)

Шумораи китобхонаҳо		Аз ҷумла				Аз онҳо				Фонди умумии китобҳо (нусха)	
		дар шаҳр		дар деҳот		китобхонаҳои бачагона		муттамарказонида-шуда			
2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
28	28	2	2	26	26	2	2	1	1	198524	199004
2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021
28	28	2	2	26	26	2	2	1	1	119461	119461

Ҷадвали №6

Шумораи хонаҳои фарҳангӣ ва клубҳо дар ноҳияи Данғара (адад)

Шумораи муассисаҳои фарҳангӣ, ҳамагӣ		Аз он ҷумла.							
		Хонаҳои фарҳангӣ				Клубҳо			
		дар шаҳр		дар деҳот		дар шаҳр		дар деҳот	
2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020	2019	2020
13	13	2	2	4	4	1	1	6	6
2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021	2021
13		2	2	4	4	1	1	6	6

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Ҳамин тавр, омӯзишу таҳлили манбаъҳои таърихӣ ва адабиёти илмӣ доир ба авзои иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара нишон медиҳанд, ки дар ин ду марҳалаи таърихӣ дастовардҳои ноҳия назаррас буда, ноҳия аз як минтақаи ақибмонда ва рушднаёфтаи Бухорои Шарқӣ ба як маркази пешрафтаи саноатӣ кишоварзӣ ҷумхури табдил ёфтааст. Сарчашмаи таҳаввулот баробари табиати рангину бой, таърихи бостонӣ, фарҳанги аҷдодӣ, инчунин сиёсати созанда ва бунёдкоронаи Ҳукумати Ҷумхури ва ҷасорату қудратии фарзандони меҳнатқарину матиниродаи он мебошад.

Мавзуи мавриди таҳқиқ қарор гирифта таърихи таҳаввулоти иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара ду марҳалаи тақдирсозии таърихӣ давраи навтарини ҳалқи тоҷикро фаро мегирад. Аз ин рӯ, ҳадафи асосии таҳқиқот низ таҳлилу баррасии дигаргунсозии иқтисодӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳия дар ин ду марҳалаи таърихӣ дар заминаи сарчашмаҳои таърихӣ, маводи бойгонӣ, бо қиёс ва муқоиса бо адабиёти илмӣ муқаррар гардид.

То солҳои 80 – уми асри XX қаламрави маъмурии ноҳияи Данғара аз панҷ ҷамоати деҳот- Пушинг, Оқсу, Сангтӯда, Себистон ва Исмаи Шарипов иборат буда, маркази он деҳаи типӣ шаҳрии Данғара маҳсуб меёфт. Айни замон ноҳия аз ҳашт ҷамоати деҳот – Себистон, Оқсу, Пушинг, Қорез, Сангтӯда, Лолазор, Лоҳур, Исмаи Шарипов ва ҷамоати шаҳраки Данғара иборат аст [8–М].

Дар ибтидои асри XX пас аз ғалабаи Инқилоби Октябр ва барқароршавии ҳокимияти Шуро дар Бухорои Шарқӣ, дар ҳаёти сиёсии ҳалқи тоҷик, аз ҷумла сокинони ноҳияи Данғара дигаргуниҳои кулӣ ба вуқӯъ омаданд. Чунин воқеоти таърихӣ тасодуф набуда, маҳз бо мубодилаи қонуниятҳои таърихӣ ва талошу муборизаҳо ба даст омаданд, ки натиҷаи он ба таъсиси давлати миллӣ оварда расонид. Бори нахуст дар харитаи сиёсӣ барои тоҷикон ҳудуди кӯчаке бо номи

ҶМШС Тоҷикистон ҷудо гардид. Минбаъд бо талош ва ҷидду ҷаҳди абармардони миллат қаламрави он то андозае густариш ёфта, боиси соли 1929 аз ҳайати ҶШС Ўзбекистон баромадан ва ба ҳайати Иттиҳоди Шуравӣ шомил гардидани ҶШС Тоҷикистон гардид [13–М].

Минбаъд таърихи ноҳияи Данғара монанди тамоми қаламрави ҶШС Тоҷикистон дар ҳайати Иттиҳоди Шуравӣ идома меёбад. Бо сабаби мавҷуд будани заминаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ, ба хусус мавқеи ҷуғрофӣ, хоҷагии кишоварзӣ, ҳунармандӣ, касбу кор ва тиҷорат зарурияти ташкили ноҳия ба миён меояд. Бо назардошти мавҷуд будани заминаҳои моддӣ – маънавӣ бо қарори Президиуми Кумитаи Марказии ҶШС Тоҷикистон «Дар бораи ташкилҳои ноҳияи Данғара» аз 8 – уми июли соли 1932 дар ҳаёти меҳнаткашони диёри куҳанбунёди Данғара, ки тобеи ҳудуди маъмурии ноҳияи Кангурт буд [91, в. 23], дигаргунии ҷиддӣ ба миён омада, ба ноҳияи алоҳида табдил ёфт. Ҷӣ тавре, аз таҳқиқот бар меояд, бо ташаббуси ҳамонвақтаи Шурои Комиссарони Халқӣ маркази маъмурии ноҳияи Данғара деҳаи ҳозираи Оксу таъин гардид ва то соли 1936 ноҳияи мазкур номи Оксурӯ дошт. То соли 1932 дар 90 нуқтаи аҳолинишини ҳудуди маъмурии ноҳияи Данғара 21 000 нафар аҳоли иқомат дошт [4–М].

Дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ дар ҳаёти иқдисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара таҳавуллоти ҷиддӣ ба миён омад. Меҳнаткашони ноҳия дар тамоми соҳаҳои халқӣ ҷумҳурӣ зарбдорона меҳнат намуда, сазовори дастовардҳои бузурги меҳнатӣ гардида, ноҳияро ба яке аз минтақаҳои ободи ҷумҳурӣ табдил доданд. Бо ташкил ёфтани ноҳияи алоҳида аввалин корҳои ташкилӣ, таъсиси мақомоти хизбию шуравӣ, идораҳои соҳавӣ, хоҷагиҳои кишоварзӣ ба роҳ монда шуд. Дар як муддати кӯтоҳ комбинати хизмати маишӣ ва хоҷагии ҷангалпарварии “Данғара”, шуъбаи ноҳиявии “Тоҷикселхозтехника”, Раёсати махсусгардонидашудаи “Гидроспетстрой”, Раёсати баистифодадихии роҳ, Раёсати сохтмони байниколхозӣ ва институти лоиҳакашии “Таджикгипроводхоз” ташкил ёфтанд. Дар хусуси ҳаёти

хоҷагидории кишоварзии ноҳияи Данғара дар замони Иттиҳоди Шуравӣ нуқтаеро қайд намудан лозим аст, ки вобаста ба мавқеи ҷуғрофӣ барои рушди соҳаи мазкур шароити имконот бештар фароҳам буд. Зеро бо назардошти шароити мусоиди соҳаи аграрӣ дар ноҳия таъсис ёфтани колхозу совхозҳо боиси боз ҳам вусъат ёфтани истеҳсолоти кишоварзӣ гардид [3-4-М].

Ба ҷумҳурӣ, инчунин ба ноҳия ворид гардидани техникаҳои кишоварзӣ ва мутахассисони касбӣ боиси барзиёд истеҳсол гардидани маҳсулоти кишоварзӣ гардид, ки натиҷагирӣ он дар дастовардҳои колхозҳои ба номи В. И. Ленин, К. Маркс, Дзержинский, Фрунзе, «Съезди XXII партия», «Ғайрат», «Коммунизм» ва ғайраҳо арзёбӣ мегардад [6-М].

Дар хусуси замина ва рушди муассисаҳои фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ бояд қайд намуд, ки миллати тамаддунофари тоҷик аз азал фарҳангдӯсту меҳанпарвар буда, бузургии чунин унсурҳои гаронмояву арзишмандро мунтазам пос медорад, зеро фарҳанг ҳастии миллат эътироф шудааст. Дар замони шуравӣ сатҳи ҳаёти фарҳангии мардум низ дар шакли умум мунтазам дар маркази диққати роҳбарони ҳамоноқтаи ҳизбу ҳукумат қарор гирифта буд. Хусусияти оммавии фарҳангикунонии замони шуравӣ боиси таъсиси мактабҳои типӣ нав, соҳиби хату савод гардидани мардум ва саросар сохта ба истифода додани муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ гардида бошад ҳам, аз тарафи дигар нисбат ба урфу одат ва анъанаҳои фарҳангии миллӣ маҳдудиятҳо ба вуҷуд оварда, боиси азбайнравии баъзе хусусиятҳои фарҳанги миллӣ гардид. Маҳз бо чунин пешравию нуқсонҳо ҳаёти фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони собиқ Иттиҳоди Шуравӣ идома меёфт. Бо назардошти бархе аз камбудиву нуқсонҳои зикршуда, ибраз менамоем, ки бо сохта шудани муассисаҳои таълимии типҳои мухталиф, муассисаҳои маданӣ-равшаннамоӣ ва соҳиби хату савод гардидани аҳоли заминаи устуворе барои рушди ҳаёти фарҳангии ноҳия ба амал омад [11-М].

Ниҳоят дар натиҷаи сиёсати бозсозӣ Иттиҳоди Шуравӣ рӯ ба завоҷ овард, ки натиҷаи манфии он гарчанде ба суҷ ва коста гардидани вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ оварда расонид, аммо натиҷаи ниҳоии мусбии он боиси соҳибистиклол гардидани ҷумҳуриҳо, аз ҷумла истиклоли давлатии Тоҷикистон гардид. Дар таҳқиқоти илмӣ сабабҳои муташанниҷ гардидани авзои сиёсии ҷумҳурӣ ва таъсири он ба ҳаёти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа, аз ҷумла ноҳияи Данғара акси худро ёфтааст. Аз таҳқиқот бармеояд, ки дараҷаи коҳиш ёфтани истеҳсолот дар саноат, хоҷагии аграрӣ ва самтҳои дигари хоҷагидорӣ сабабҳои субъективӣ ва объективиро дар бар мегирад, ки ба таҳлили алоҳида ниёз дорад [4–М].

Бояд қайд намуд, ки дар замони истиклол ба рушди иқтисодиёти ҷумҳурӣ тавачҷӯҳи бештар зоҳир гардида бошад ҳам, аммо бо сабаби муташанниҷ гардидани авзои сиёсӣ рӯ ба косташавӣ оварда буд. Аммо баъди ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ баҳри дар амал тадбиқ намудан ва баланда бардоштани сатҳи некӯаҳволии халқ, бархе аз ноҳияҳои, ки дар пешбурди иқтисодиёт мавқеи калидиро ишғол менамуданд, ба Минтақаи озоди иқтисодӣ мубаддал гардонида шуданд. Аз ҷумла, Данғара тавассути «Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақае, ки бо қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5 декабри соли 2005 тасдиқ шудааст», таҳия гардидааст, ҳамчун Минтақаи озоди иқтисодии «Данғара» мақоми ҳуқуқӣ пайдо намуд [5–М].

Бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон масъалаи саноаткунории Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳадафи чоруми стратегияи Ҳукумати ҷумҳурӣ қарор гирифта, ки баҳри беҳтаршавии сатҳи некӯаҳволӣ, ба ҷойи қор таъмин намудани аҳоли ва рушди стратегияи муҳимми кишвар арзёбӣ мегардад.

Хоҷагии кишоварзӣ яке аз соҳаҳои асосии хоҷагии халқи ҷумҳурӣ ба ҳисоб рафта, баҳри рушди он аз солҳои аввали истиқлолият таваҷҷӯҳ зоҳир гардида буд, зеро воситаи асосии ҳаёти иқтисодии аҳоли аз маҳсулоти аграрӣ вобаста аст. Аз тарафи дигар, барои ба даст овардани мақсади дилхоҳ шаклҳои асосии истифодабарии заминро ба шароити замони муосир мутобиқ бояд намуд, ки натиҷаи назаррас ҳосил гардад. Дар ин самт тавассути сиёсати худтаъминкунӣ ва худмаблағгузори иқтисоди бозоргонӣ заминро бояд самаранок истифода намуд, ки пурра аз худ карда шавад ва сатҳи бекорӣ низ дар деҳот коҳиш ёбад. Дар самти мазкур аввалин қонуне, ки соҳаи кишоварзии ҷумҳуриро ба танзим даровард, “Дар бораи ислоҳоти замин” маҳсуб меёбад, ки 5 – уми марти соли 1992 қабул гардид. Минбаъд барои рушди соҳаи кишоварзӣ ба қонуни амалкунанда 21-уми июли соли 1994, 4-уми ноябри соли 1995 ва 15-уми майи соли 1997 тағйироту иловаҳо ворид гардиданд [6–М].

Дар баробари қонунҳои амалкунанда моҳи июни соли 1996 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон “Дар бораи азнавсозии корхонаҳои хоҷагии қишлоқ” қабул гардид, ки дар асоси он колхоз ва совхозҳои зараррасон барҳам дода ва дар заминаи он хоҷагиҳои шахсии фермерӣ ва деҳқонӣ таъсис ёфтанд [6–М].

Дар қонунҳои ба тавсибрасида қайд мегардад, ки замин воситаи асосии истеҳсолоти хоҷагии кишоварзӣ мебошад, ки рушди бемайлони вазъи хоҷагидорӣ аз самаранок истифода бурдани он зич алоқаманд аст. Маҳз бо чунин тадбири чораандешиҳо дар ноҳияи Данғара ташаббуси хоҷагиҳои деҳқонии «Раҳмонҷон», «Мавҷи Сомон», «Лолазор», «Ҳоҷӣ Ҳафиз» ва ҷамоати деҳоти ба номи Исмаи Шарифов мусбат арзёбӣ мегарданд. Воқеан барои вусъат ёфтани соҳаи боғу тоқпарварӣ ҳанӯз 27-уми августи соли 2009 аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон фармон “Дар бораи тадбирҳои иловагӣ доир ба рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои солҳои 2010-2014” ба тавсиб расид, ки тибқи он бояд дар майдони 50 ҳазор гектар боғу тоқзори нав бунёд гардад, ки ноҳияи Данғара аз он истисно набуд [6–М].

Баҳри рушди боғу тоқпарварӣ ва баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволии мардум Ҳукумати ҷумҳурӣ «Барномаи мақсадноки давлатии рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ ва зиёд намудани истеҳсоли меваю парвариши ниҳолҳои мевадихандаву ҳамешасабз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2017-2020» қабул намуд. Минбаъд дар партави сиёсати Ҳукумати ҷумҳурӣ ва сарвари давлат оид ба рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои таъмини амнияти озуқаворӣ аҳоли ва корхонаҳои саноатӣ бо ашёи хом, васеъ гардонидани имкониятҳои содирот ва ба кори доимӣ таъмин намудани аҳоли дар вилоят ва ноҳия корҳои зиёде ба анҷом расонида шуда, 11-уми сентябри соли 2015 роҳбарияти вилояти Хатлон қарор оид ба “Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020” қабул намуд, ки дар рушди соҳаи мазкур нақши мусоид гузошт [6–М].

12-уми ноябри соли 2015 бо назардошти иқлими мусоид барои рушди боғу тоқпарварӣ роҳбарияти ноҳияи Данғара барои дар амал татбиқ намудани қарори мақомоти вилояти Хатлон ва “Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ дар вилояти Хатлон барои солҳои 2016-2020” чораҳои зарурӣ андешида, ҳамаи шаклҳои хоҷагии ноҳия 160 гектар боғу тоқзор аз нав бунёд, 193 гектар боғ ва 45 гектар тоқзор барқарор гардид, ки аз рушди босуръати соҳаи кишоварзии ноҳия шаҳодат медиҳад [6–М].

Диссертант дар рафти таҳқиқи мазуъ ба хулосае омад, ки воқеан дар замони истиқлол ҳаёти фарҳангии ҷомеа рӯ ба пешравӣ боиси таҳаввулоти ҷиддӣ гардидааст. Дар ин ҷода самти афзалиятнокро соҳаи маориф ташкил медиҳад ва баҳри пешбурди он таваҷҷуҳи хоса зоҳир гардида, корҳои зиёде ба сомон расонида шуданд. Дар ноҳияи Данғара низ барои ҷоннокшавии соҳаи мазкур чораҳои зиёде андешида шуда, илова ба бунёди муассисаҳои нави таълимӣ, сохтмони биноҳои замонавӣ ҳамзамон ба сифат ва мазмуни самарабахши ҷараёни таълим низ таваҷҷуҳи хос зоҳир гардида, рушди босуръати низоми маориф таъмин гардидааст [10–М].

Бо назардошти афзоиши аҳолии мамлакат ва қонё намудани талаботи кишвар бо мутахассисони соҳавӣ бо ташаббуси Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ноҳияи Данғара Донишгоҳи давлатии Данғара, Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон, Коллеҷи тиббӣ ва ғайраҳо сохта ба истифода дода шудаанд. Ҳамзамон, барои баланд бардоштани сатҳи фарҳанги аҳоли чораҳо андешида шуда, як қатор маҷмааҳои нави фарҳангӣ ба мисли хонаҳои фарҳангӣ, маркази фарҳангии варзишӣ, театри мусиқӣ-драмавӣ, осорхона, клубҳо сохта ба истифода дода шудаанд, ки аз баланд гардидани ҷаҳонбинии фарҳангии аҳоли ва рушди бемайлони фарҳанги ноҳияи Данғара дар замони истиқлолият гувоҳӣ медиҳанд [4–М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Натиҷаҳои ба даст омадаи таҳқиқи вазъи иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ва давраи истиқлол имкон медиҳанд, ки оид ба истифодаи амалии онҳо чанд нуктаи муҳимро баҳри рушди илми таърихшиносии миллӣ ва таҳқиқи баррасии таърихи минтақаҳои алоҳидаи ҷумҳурӣ тавсия намоем:

- аввалан, таҳқиқ ва баррасии масъала нишон медиҳад, ки метавон таърихи давраи навтарини ҳар як минтақаи алоҳидаи ҷумҳурии соҳибистиклолро дар заминаи маводи зарурии бойгонии сарчашмаҳои амиқи таърихӣ дар доираи як рисолаи илмӣ мавриди омӯзиш қарор дод;

- яке аз усулҳои асосӣ ва муҳимми таҳқиқи мукаммали марҳалаҳои гуногуни таърихи кишвар ин омӯзиши таърихи минтақаҳои ҷудогонаи он буда, татбиқи усули илмӣ аз ҷузъ ба кулро талаб менамояд;

- натоиҷи ба даст омадаи баррасаи масъалаи мазкурро метавон хангоми навиштани асарҳои бунёди ва маҷмӯии давраҳои нав ва навтарини таърихи халқи тоҷик, китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ ҳамаҷониба истифода намуд;

- ба зами он маводи диссертатсия ва натиҷаи таҳқиқоти ба даст овардаи унвонҷӯро метавон дар раванди таълим ва омӯзиши фанҳои

ҷомеашиносӣ, пеш аз ҳама «Таърихи халқи тоҷик», «Таърихи муосири Тоҷикистон», «Таърихнигории таърихи халқи тоҷик» ва курсҳои дигари махсус оид ба таърихи давраи навтарин ба таври васеъ истифода намуд;

- аҳаммияти амалии таҳқиқот инчунин дар имконияти истифодаи натиҷаҳои он дар раванди тарбияи ватандӯстии ҷавонон ва тарбияи насли наврас дар руҳияи худшиносии миллӣ, ҳифзи хотираи таърихӣ зоҳир меёбад;

- натоиҷи ба даст омада доир ба паҳлуҳои гуногуни таърихи ноҳияро мақомоти идоракунии ҳокимияти маҳаллии ноҳия метавонад дар фаъолияти худ, корҳои тарғиботию ташвиқотӣ ва баргузори чорабиниҳои гуногуни маърифатӣ фарҳангӣ истифода намояд;

- таҷрибаи таъмини раванди рушди иқтисодӣ иҷтимоӣ ноҳия дар марҳалаи навтарини таърихи ҷумҳурӣ метавонад дастур ва раҳнамои хубе барои рушди минбаъдаи ин ноҳия ҳамчун маркази калотарини саноатӣ кишоварзии кишвар бошад;

- хулосаҳои илмӣ таҳқиқот ва таҳлилҳои илмӣ дар рисола ҷойдошта, вазъи комили ҳаёти иқтисодӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷумҳуриро дар мисоли ноҳияи Данғара дар замони шуравӣ ва истиқлол (1921–2021) инъикос менамоянд.

РУЙХАТИ АДАБИЁТ

1. РУЙХАТИ МАНБАЪҶО ВА АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Маъруъаву суҳанрониҳо ва Паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ –

Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам

Эмомалӣ Раҳмон

1. Благополучие зависит от труда каждого [Текст]: Выступление Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона на собрании актива Кулябской зоны Хатлонской области // Народная газета. – 1995. – 3 августа.

2. Вохӯрии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо роҳбарон ва фаъолони вилояти Хатлон [Матн] // Садои мардум. – 2013. 1 ноябр;

3. Встреча Эмомали Рахмона с активом Хатлонской области, 7 октября 2000 года [Текст] // Народная газета. – 2000. – 12 окт.

4. Выступление Президента на встрече с руководством, специалистами и активом Хатлонской области [Текст] // Народная газета. – 2012. – 23 мая.

5. Выступления Президента на церемонии сдачи в эксплуатацию третьего агрегата ГЭС «Сангтуда-1», Дангаринский район, 5 ноября 2008 года [Текст] // Народная газета. – 2008. – 12 ноября.

6. Доклад Президента РТ Э. Рахмона на торжественном республиканском собрании в честь 10-летия независимости Таджикистана [Текст] // Экономика Таджикистана. – 2001. – № 4. – С. 5–30.

7. Мурочиатномаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба мардуми Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 5 январи соли 2010 [Матн]. – Душанбе, 2010. – 47 с.

8. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 19 апрели соли 2005. – Душанбе, 2005. – 38 с.

9. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Текст]: ш. Душанбе 20 апрели соли 2006. – Душанбе, 2006. – 56 с.

10. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 30 апрели соли 2007. – Душанбе, 2007. – 40 с.

11. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 16 апрели соли 2008. – Душанбе, 2008. – 38 с.

12. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2009. – Душанбе, 2009. – 95 с.

13. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2010. – Душанбе, 2010. – 47 с.

14. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2011. – Душанбе, 2011. – 63 с.

15. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 20 апрели соли 2012. – Душанбе, 2012. – 62с.

16. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 15 апрели соли 2013. – Душанбе, 2013. – 50 с.

17. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 23 апрели соли 2014. – Душанбе, 2014. – 47 с.

18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 23 январи соли 2015. – Душанбе, 2015. – 47 с.

19. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 20 январи соли 2016. – Душанбе, 2016. – 39 с.

20. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 20 декабри соли 2017. – Душанбе, 2017. – 35 с.

21. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 22 декабри соли 2018. – Душанбе, 2018. – 39 с.

22. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: ш. Душанбе 26 декабри соли 2019. – Душанбе, 2019. – 34 с.

23. Поездка Эмомали Рахмона по Хатлонской области, 15 августа 2002 года [Текст] // Народная газета. – 2002. – 21 августа.

24. Поездка Главы государства в Дангару [Текст]: Президент Эмомали Рахмон совершил рабочую поездку для участия в Республиканском совещании, посвященном проведению осеннего сева сельскохозяйственных культур, 11 октября 2008 года // Народная газета. – 2008. – 15 октября.

25. Поездка Президента в Дангаринский район, 17 мая 2012 года с целью проведения рабочего совещания с активом и сельхозработниками Хатлонской области [Текст] // Народная газета. – 2012. – 23 мая.

26. Пребывание Эмомали Рахмона в Хатлонской области [Текст]: 30 сентября Президент Эмомали Рахмон прибыл в Хатлонскую область с целью ознакомления с ходом выполнения постановлений Правительства Республики Таджикистан // Народная газета. – 2005. – 12 октября.

27. Рабочий визит Эмомали Рахмона в Хатлонскую область, 6 апреля 2002 года [Текст] // Народная газета. – 2002. – 10 апреля.

28. Рабочая поездка Эмомали Рахмона в Куляб с целью ознакомления с ходом подготовки к предстоящему празднованию 2700-летия древнего города [Текст] // Народная газета. – 2003. – 13 августа.

29. Рахмонов, Э.Ш. О неотложных мерах по стабилизации и развитию агропромышленного комплекса страны [Текст] / Э.Ш. Рахмонов // Экономика Таджикистана. Стратегия развития. – 2000. – № 1.

30. Сафари кори Президентии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ноҳияҳои вилояти Хатлон [Текст] // Садои мардум. – 2013.

31. Сафари кори Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн]: Суханронӣ дар маросими ифтитоҳи муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 8 дар деҳаи Хуррамзамин // Симои Данғара. – 2017. – №15,16,17 (6661-62-63). – 17 май.

32. Сафари кори Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн] // Сарзамин. – 2018.

33. Сафари кори Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн] // Сарзамин. – 2019. апрел-июн.

34. Сафари кори Президенти кишвар ба ноҳияи Данғара [Матн] // Пайки шифо. – 2019. – №9 (25). – 30 сентябр

35. Суханронии Пешвои миллат дар мулоқот ба роҳбарону фаъолон ва намояндагони сокинони вилояти Хатлон [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – №22-23 (6668-89). – 8 июл.

36. Суханронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон бахшида ба 20-умин солгарди Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 16 ноябри соли 2012 [Матн]. – Хучанд, 2012. – 79 с.

37. Эмомали Раҳмон в Хатлоне [Текст]: 8 августа 2011 года. Президент посетил города и районы области для участия в открытии ряда праздничных объектов // Народная газета. – 2011. – 11 мая.

Санадҳои меъёрӣ ва ҳуқуқӣ

38. Закон [Текст]: о собственности в Республике Таджикистан // Ведомости Верховного Совета Республики Таджикистан. – 1990. – № 24. – С. – 408.
39. Закон РТ [Текст]: о государственной защите и поддержке предпринимательства от 26 июля 2014 года, № 1107 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2014. – № 3 .
40. Закон РТ [Текст]: о государственной поддержке отраслей агропромышленного комплекса» от 22 февраля 2007 года, № 283 //Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2007. – №3.
41. Закон РТ [Текст]: об охране здоровья населения» от 15 мая 1997 года, № 419 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 1997. – №14 .
42. Закон РТ [Текст]: о культуре от 13 декабря 1997 года, № 520 // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 1997. – № 23 - 24.
43. Закон Республики Таджикистан [Текст]: об образовании от 17 мая 2004 года, №34. // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2004. – №5
44. Закон РТ [Текст]: об инвестиции от 12 мая 2007 года, № 260 //Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2007. – №5.
45. Закон РТ [Текст]: о дехканском (фермерском) хозяйстве от 19 мая 2009 года, № 526 //Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2009. – №9.
46. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. – Душанбе: Нашриёти Ганҷ, 2016. – 64 с.
47. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон». - Душанбе, 15 июли соли 2004.
48. Осуществление государственной программы в области образования в Хатлонской области [Текст] / под ред. Х. Курбонзода. – Душанбе: Авесто ЛТД, 2014. – 280 с.

49. Промышленность Республики Таджикистан [Текст]: Статсборник. – Душанбе, 2005. – 112 с.
50. Рушди иқтисоди миллӣ дар даврони истиқлолият [Матн]. – Душанбе, 2011. – 316 с.
51. Свод законов и другие нормативно-правовые акты о земле [Текст]. – Душанбе, 2004. – 404 с.
52. Социально-экономическое положение Республики Таджикистан за 2004 год. Оперативная информация [Текст]: для служебного пользования. – Душанбе, 2005. – 151 с.

Маводи бойгонӣ ва оморӣ:

53. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Годовой отчеты о расходах на содержание аппарата райфо (1963-1967 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 10. – Л. 12.
54. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Годовой отчеты об исполнении местного бюджета. – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 5. – Л. 35, 36.
55. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Решения Дангаринского райсполкома о составлении проекта бюджета (1964-1975 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 13. – Л. 25.
56. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Решения Дангаринского райсполкома о результатах ревизии исполнения бюджета района (1964-1971 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 14. – Л. 15.
57. БДВХ [Текст]: финансовый отдел исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Кулябской

области, Таджикской ССР. Информации о работе райфинотдела (1964-1975 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 18. – Л. 23.

58. БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Годовой отчеты об исполнении местного бюджета. – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 5. – Л. 3.

59. БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Письмо Министерства финансов Таджикской ССР о результатах проверок районы райфо (1957-1973 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 1. – Л. 5.

60. БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Письмо Министерства финансов Таджикской ССР об итогах исполнения местного бюджета района (1958-1972 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 2. – Л. 7.

61. БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Годовой объединенный отчеты об исполнении местного бюджета Дангаринского и Советского районов 1962. – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 6. – Л. 13.

62. БДВХ [Текст]: финансовый отделе исполнительного комитета Дангаринского районного совета депутатов трудящихся Таджикской ССР. Решения Дангаринского райсполкома об итогах исполнения местного бюджета (1963-1972 гг.). – Ф. 342. – Н. 1. – Б. 8. – Л. 12.

63. БДВХК. Решения Исполкома. Исполнительного комитета Кулябского областного Совета депутатов трудящихся. – Ф.7. – Н.1. – Б.173. – В.17.

64. БДВХК. Указ президиума Верховного Совета Таджикской. Присланным для руководства. Об упразднении некоторых районов Таджикской ССР. – Ф.7. – Н.1. – Б. 46. – В.45.

65. БМД ҚТ [Матн]: ҳисоботи оморӣ мактабҳои рӯзонаи маълумоти умумии ноҳияи Данғара дар солҳои 1956-1957 А-3. – Ф. 360. – Н. 11. – Б.714. – В.119, 120.

66. БМД ҚТ [Матн]: ҳисоботи оморӣ мактабҳои рӯзонаи маълумоти умумии ноҳияи Данғара дар солҳои 1957-1958. – Ф. 360. – Н. 11. – Б. 838. – В.130, 131, 132, 133.

67. БМД ҚТ [Матн]: ҳисоботи оморӣ мактабҳои рӯзонаи маълумоти умумии ноҳияи Данғара дар солҳои 1955-1956 А-3. – Ф. 360. – Н. 11. – Б.714. – В.102, 103, 104, 113, 114, 119.

68. БМД ҚТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи №1 ба номи Ленини ноҳияи Данғара, барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 366. – Н. 10. – Б.478. – С.7, 25,

69. БМД ҚТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи №1 ба номи Пушкини ноҳияи Данғара, вилояти Кӯлоб барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 360. – Н. 10. – Б.479. – В.1, 25.

70. БМД ҚТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи ба номи А.М.Горький ҷамоати деҳоти Сангтӯда, деҳаи Сангтӯдаи ноҳияи Данғара, барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 360. – Н. 10. – Б.477. – С.1, 25.

71. БМД ҚТ. – Ф. 360. – Н. 11. – Б. 838. – В.134, 135.

72. БМД ҚТ. – Ф. 360. – Н. 11. – Б. 838. – В.135, 136.

73. БМД ҚТ [Матн]: шиносномаи мактаби миёнаи ба номи Сталини ҷамоати деҳоти Кангурт, деҳаи Кангурти ноҳияи Данғара, барои солҳои таҳсили 1954, 1955 – 1960-1961. – Ф. 360. – Н. 10. – Б.480. – С.25, 41.

74. БМД ҚТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1966-1970 гг. Дангаринского района. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.411. – В.8,31 32,33, 35, 36, 37.

75. БМД ҚТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1972 год по колхозам Дангаринского района. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.607. – В.259, 260, 265.

76. БМД ЧТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1973 году по Дангаринскому району. – Ф. 288. – Н. 14. – Б. 627. – В.1, 2, 4.

77. БМД ЧТ [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1974 год по Дангаринскому району. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.653. – В.4,7, 27.

78. БМД ЧТ [Текст]: секретариат Президиума Верховного Совета Таджикской ССР. Выписка из постановления Президиума ЦИКА за 1927-1937гг и Президиума Верховного Совета Тадж. ССР за 1938-1949 гг. О наименовании и переименовании населённых пунктов, об оздании карты республики, списки населённых пунктов и др. – Ф. 297. – Н. 28. – Б.69. – В.62.

79. БМД ЧТ [Текст]: Статические отчеты 1957-1958. – Ф. 360. – Н. 11. – Б.838. – В.130.

80. БМД ЧТ) [Текст]: сводный план развития сельского хозяйства на 1969 года Дангаринского района. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.486. – В.28.

81. Бойгонии Давлатии вилояти Хатлон [Текст]: исполнительный комитета Дангаринского районного Совета Депутатов трудящихся Таджикской ССР. Протоколы заседания районного Совета и его решение. – Ф. 230. – Н. 1. – Б. 43. – Л. 23, 24, 25.

82. Бойгонии Давлатии вилояти Хатлон [Текст]: исполнительный комитета Дангаринского районного Совета Депутатов трудящихся Таджикской ССР. Протоколы заседания районного Совета и его решение. – Ф. 230. – Н. 1. – Б. 241. – Л.6, 7,8, 10,28.

83. Бойгонии давлатии вилояти Хатлон [Текст]: исполнительный комитета Дангаринского районного Совета Депутатов трудящихся Таджикской ССР. Протоколы заседания районного Совета и его решение. – Ф. 230. – Н. 1. – Б. 50. – Л. 34,38, 49.

84. Бойгонии давлатии вилояти Хатлон дар шаҳри Кӯлоб (минбаъд БДВХК). Об отношении кишлака Дангара Дангаринского

района Клябской области к категории поселков. – Ф.7. – Н.1. – Б. 46. – В.35.

85. Бойгонии давлатии вилояти Хатлон.(минбаъд БДВХ) [Текст]: Дангаринского Таджиксельхозтехника Кулябской области 1961 г. Смета на строительство склада запасных частей в Дангаринском районе // Ф.483. – Н. 1. – Б. 2. – Л.2,5,4,10.

86. Бойгонии чории мақомоти иҷроияи давлатии ноҳияи Данғара [Матн]: ҳисоботи раиси ноҳияи Данғара оид ба фаъолияти рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии ноҳия дар соли 2017. – (Минбаъд БЧ МИХД).

87. Бойгонии чории Шуъбаи фарҳанги ноҳияи Данғара [Матн]: ҳисоботи 8-моҳаи ансамбли тарона ва рақси «Ганчинаи умед»-и ноҳияи Данғара дар соли 2017.

88. Бойгонии марказии давлатии в. Хатлон [Текст]: решение Хукумата Хатлонской области «От 09.02.1995 года, №67, г. Курган – тубе. «О социально- экономическом развитии Хатлонской области за 1994. – Ф. 279. – Н. 2. – Б. 96. – Л. 81,82,83.

89. Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Минбаъд БМД ҶТ) [Текст]: переписка с международными организациями по оказанию гуманитарной помощи в области образования 1998 – 1999. – Ф. 360. – Н. 21. – Б. 1211. – В.16,95.

90. Бойгонии марказии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Минбаъд БМД ҶТ) [Текст]: производственно – финансовый план МТС (МТЖ, ЛМС) Дангаринской район на 1957 г. – Ф. 288. – Н. 14. – Б.290. – В.27, 29, 45.

91. Выписки по административно – территориальным изменения в республике с (16/07-1927 по 6/8-1949 г) // БМД ҶТ. – Ф. 297. – Н. 28. – Б.69. – В.23.

92. Годовые отчеты колхозов Дангаринского за 1956 г. // БМД ҶТ. – Ф. 288. – Н. 5. – Б.1717. – В.122.

93. Дангаринского Таджиксельхозтехника Кулябской области. Производственно-торгово финансовые планы за 1962, 1963, 1964, 1965 годы // БДВХ. – Ф.463. – Н. 1. – Б. 1. – Л. 101,108.
94. Из истории совхозного строительства в Таджикской ССР (1929-1970 гг.). [Текст] / Сборник документов и материалов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 384 с.
95. Книга памяти Республики Таджикистан (сводный том) [Текст] / Под.общ.ред. И. К. Каландаров. – Душанбе, 1997.– 421 с.
96. Матбуоти РСС Тоҷикистон дар (1928-1958). [Матн]: материалҳои статистикӣ. – Сталинобод, 1959.–74 с.
97. Маълумотнома аз осорхонаи Қасри фарҳанги ноҳияи Данғара [Матн]. – 2020. – 1 октябр
98. Народное хозяйство Таджикской ССР [Текст]: Ст.сб. (1987-1988). – Душанбе: Ирфон, 1988. – 268 с.
99. Народное хозяйство Таджикской ССР [Текст]: Ст.сб. 1981. – Душанбе: Ирфон, 1983. – 277 с.
100. Народное хозяйство Хатонской области в 1992 году [Текст]: Статистический ежегодник. – Курган-Тюбе, 1993. – 79 с.
101. Омори солонаи ноҳияи Данғара дар солҳои 1991-2015 [Матн]. – Душанбе, 2016. – 39 с.
102. Омори солонаи ноҳияи Данғара дар солҳои 2006-2013 [Матн]. – Душанбе, 2014. – 39 с.
103. Омори солонаи ноҳияи Данғара дар солҳои 2014-2019 [Матн]. – Душанбе, 2020. – 39 с.
104. Сельское хозяйство Республики Таджикистан [Текст]: статистический сборник. – Душанбе, 2018. – 349 с.
105. Советский Таджикистан за 60 лет [Текст]: юбилейный статистический ежегодник. - Душанбе, 1984. – 345 с.
106. Статистический ежегодник Республики Таджикистан [Текст]. – Душанбе: Госкомстат РТ, 2002. – С. 360.

107. Статистический сборник Хатлонской области Республики Таджикистан [Текст]. – Курган-Тюбе, 2011. – 353 с.
108. Статистический сборник Хатлонской области Республики Таджикистан [Текст]. – Курган-Тюбе, 2015. – 270 с.
109. Статистический сборник Хатлонской области Республики Таджикистан [Текст]. – Курган-Тюбе, 2016. – 277 с.
110. Таджикистан [Текст]: 25 лет Государственной независимости // Статистический сборник Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2016. – 520 с.
111. Таджикская ССР за 25- лет [Текст]. – Сталинабад: Госиздат, 1955. – 168 с.
112. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: годовой отчет Управления культуры за 2008. – Д. 7. – Л. 10.
113. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: годовой отчет Управления культуры за 2012. – Д. 11. – Л. 3.
114. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: годовой отчет Управления культуры за 2014. – Д. 16. – Л. 1–2.
115. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: годовой отчет Управления культуры за 2015. – Д. 15. – Л. 2.
116. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: отчет Управления здравоохранения за 2005. – Д. 10. – Л. 2.
117. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: отчет Управления культуры за 2015. – Д. 15. – Л. 3.
118. Текущий архив Хукумата Хатлонской области [Текст]: отчет Управления культуры за 2008. – Д. 13. – Л. 6–7.
119. Ҳисобот оид ба рафти иҷрои Барномаи рушди соҳаи боғу тоқпарварӣ барои солҳои 2016-2020 [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – №11 (6657). – 8 апрел.
120. Ҳисоботи раиси ноҳияи Данғара оид ба фаъолияти рушди соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии ноҳия дар нӯҳ моҳи соли 2016 ва муайян

намудани вазифаҳо барои нимсолаи дуюми соли 2016 [Матн] // Симои Данғара. – 2016. – №37 (6637). – 17 октябр

121. Шӯъбаи агентии омери ноҳияи Данғара [Матн]: Нишондиҳадаи асосии тараққиёти иҷтимоию иқтисодии ноҳияи Данғара. – Душанбе, 2010. – 31с.

Монография ва маҷмӯаҳои илмӣ

122. Абдуназаров Х. Саҳифаҳо аз таърихи Вахшонзамин. Душанбе, 2003.- 460 с.

123. Абдурашидов Ф.М. Таърихи ислоҳоти аграрӣ дар Тоҷикистон дар охири асри XX – оғози асри XXI [Текст] / Ф.М.Абдурашидов. – Душанбе, Дониш,2020. – 395 с.

124. Абдурашидов Ф.М. Земельно-аграрная реформа в Таджикистане в конце XX в. – начало XXI вв. [Текст] / Ф.М. Абдурашидов. – Душанбе: Дониш, 2018. – 405 с.

125. Абулхаев, Р. А. Исторический опыт ирригационного строительства и освоение новых земель в Таджикистане (1961-1985 гг.) [Текст] / Р. А. Абулхаев. – Душанбе: Дониш, 1991. – 336 с.

126. Абулхаев, Р. А. Развитие ирригации и освоение новых земель в Таджикистане (1946-1960 гг.) [Текст] / Р. А. Абулхаев. – Душанбе: Дониш, 1988. – 295 с.

127. Абулхаев Р.Таърихи муҳоҷират дар Тоҷикистон (солҳои 1924-2000). Душанбе: Дониш, 2009. 479 с.

128. Акрамов, Ш., Барфиев, К. Х., Мирзохонов, С. О. Конкурентоспособность дехканских (фермерских) хозяйств в продовольственном сельскохозяйственном региональном рынке Ш. Акрамов., К. Х Барфиев., С. О. Мирзохонов. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 245 с.

129. Антоненко, Б. А. Аграрные преобразования в доколхозном таджикском кишлаке [Текст] / Б. А. Антоненко. – Душанбе: Дониш, 1990. – 256 с.

130. Ашуров, И. С. Аграрная реформа Республики Таджикистан [Текст] / И.С. Ашуров. – М.: НИПКС Восход, 2008. – 332 с.
131. Бобоев, Ч. Нақби Данғара [Матн] / Ч. Бобоев. – Душанбе: Шарқи озод, 2014. – 431 с.
132. Виноградова Н.М., Кутимов Ю.Г. Погребальные памятники эпохи бронзы в южном Таджикистане (Могилиньки Гелота и Дарнайчи). – М, ИВ РАН, 2018. -276 с.
133. Вопросы механизации сельскохозяйственного производства и мелиорация орошаемых земель [Текст]:Сб.статей. – Душанбе, 1961. – 261 с.
134. Гафуров, А. М. Ревкомы Таджикистана (1917-1924) [Текст] / А. М. Гафуров. – Дешанбе: Дониш,2008. – 144 с.
135. Гидроэнергетика Таджикистана [Текст]: ресурсы и перспективы. –Министерство энергетики РТ. – Душанбе: 2005. – 71 с.
136. Гулмамадов, Д. К. Земельные ресурсы Республики Таджикистан [Текст]: Продовольственная безопасность РТ / Д. К. Гулмамадов // Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2005.-58 с.
137. Гулов, Ш. Энергетика ва саноати Тоҷикистон [Матн]: марҳилаҳои нави рушд / Ш. Гулов. – Душанбе, 2013. – 416 с.
138. Гафуров, Б.Ғ. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. К.1. Душанбе: Ирфон, 1998. – 704 с.;
139. Гафуров Х., Сафаров, Ҳ. Тоҷикистон дар асри 21 Президент Эмомалӣ Раҳмон ва иқтисодиёти миллӣ / Х. Гафуров, Ҳ. Сафаров. Москва, 2000. – 254 с.
140. Гафуров, Б. Ғ. Тоҷикон [Матн]: таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. / Б. Ғ. Гафуров. – Душанбе: Ирфон, 1998. – К.1. – 704 с. Охирҳои асри миёна ва давраи нав. Душанбе: Ирфон, 1998. – К.2. – 416 с.
141. Девонакулов, А. Асрори номҳои кишвар [Матн] / А. Девонакулов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 224 с.

142. Денисов Е.П., Филимонова Т. Г., Абдуллоев А. Археологическая карта Дангаринского района. – Душанбе, 2016.
143. Законодательство в сфере экономики Республики Таджикистан [Текст] / сост. Р.Х. Рахимов. – Душанбе, 1998. – Ч.1. – 293 с.
144. Законодательство в сфере экономики Республики Таджикистан / сост. Р.Х. Рахимов. – Душанбе, 1998. – Ч.2. – 219 с.
145. Из истории индустриализация Таджикской ССР. Душанбе: Ирфон, 1972. Т. 1. 526 с.
146. Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР. 1938-1958 гг [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1985. – Т.2. – 640 с.
147. Из истории культурного строительства в Таджикистане [Текст]: сборник статей. – Душанбе, 1968. – Вып.1. – 229 с.
148. Из истории культурного строительства в Таджикистане 1941-1960 гг. [Текст] / Под.общ.ред.З.Ш. Раджабов. – Душанбе: Ирфон, 1966. – Т.1. – 671 с.
149. Из истории культурного строительства в Таджикистане в 1924-1941 гг. [Текст] / Душанбе: Ирфон, 1972. – Т.П. – 511 с.
150. Из истории колхозного строительства в Таджикской ССР (1929-1970 гг.). Сборник документов и материалов. – Душанбе: Ирфон, 1989. – 384 с.
151. Иркаев, М. История гражданской войны в Таджикистане [Текст] / М. Иркаев. – Душанбе: Ирфон, 1971. – 695 с.
152. Иркаев М. и др. Расцвет народного образования в Советском Таджикистане. - Душанбе. 1982.- 22 с.
153. История культурного строительства в Таджикистане (1917-1977) [Текст]. – Душанбе, 1979. – Т.1. – 284 с.
154. История СССР, 1970. №3. - С.139.
155. История таджикского народа. Новейшая история (1941-2010 гг.) / под общ. ред. Р.М. Масова. – Душанбе: Империял – Групп, 2011. – Т.VI. – 688 с.
156. История таджикского народа [Текст]. – М.: Наука, 1965. – Т.3.

Кн. 2. – 283 с.

157. История таджикского народа [Текст]: переход к социализму. – М.: Наука, 1964. – Т.3. – Кн.1. – 376 с.

158. История таджикского народа. Новейшая история (1917-1941 гг.) [Текст]: / под общ. ред. Р.М. Масова. - Душанбе, 2004. – Том.V. – 752 с.

159. Кабутов, З., Махсумов, М. Театри ҷумҳуриявии мусиқӣ-драмавии ноҳияи Данғара [Матн] / З. Кабутов, М. Махсумов. – Душанбе: Адабиёти бачагон, 2013. – 92 с.

160. Кангурттут материалы археологической экспедиции 2015-2016 гг.-Душанбе, 2017. Вып.1. - 170 с.

161. Кошелев, И. А., Василев, П.А. Административно-территориальное деления Таджикской ССР [Текст] / И. А. Кошелев., П.А. Василев // Исторический очерк. – Сталинабад, 1948. – 47с.

162. Масов, Р.М. Историография Советского Таджикистана (1917-1975 гг.) [Текст] / Р.М. Масов. – Душанбе: Дониш, 1978. – 200 с.

163. Масов, Р.М. Историография социалистической реконструкции сельского хозяйства и дальнейшего развития колхозного строительства в Таджикистане (1917-1969 гг) [Текст] / Р.М. Масов. – Душанбе: Дониш, 1974. – 126 с.

164. Мирзозода, С. Фарҳанги яғнобӣ-тоҷикӣ [Текст] / С. Мирзозода. –Душанбе: Анҷумани Деваштич,2008. – 280с

165. Мирошниченко, С. З. Развитие ирригации Таджикской ССР [Текст] / С. З. Мирошниченко. – Сталинабад: Таджикгосиздат, 1953. – 165 с.

166. Назруллоев, С. Таджикистан: выход из коммуникационной изоляции [Текст] / С. Назруллоев. – Душанбе, 2011. – 165 с.

167. Назруллоев, С., Назруллоев, А. Из истории транспорта и дорожного хозяйства Таджикистана (1917-2013). [Текст]: краткая история / С. Назруллоев., А.Назруллоев. – Душанбе: Олами дониш, 2014. – 183 с.

168. Обидов И. История народного образования в Таджикской

ССР (1917- 1967. г.г)- Душанбе, 1968. – 59 с.

169. Освоение целинных земель под орошение в Таджикистане. Республиканская научная конференция [Текст]: тезисы доклады. – Душанбе: Дониш, 1980. – 103 с.

170. Осуществление государственной программы в области образования в Хатлонской области [Текст] / под ред. Х. Курбонзода. – Душанбе: Авесто ЛТД, 2014. – 280 с.

171. Очерки истории колхозного строительства в Таджикистане (1917-1965) [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1968. – 434 с.

172. Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 1968. – Изд.2. – 456 с.

173. Очерки истории Коммунистической партии Таджикистана. [Текст] / Под. ред. Д. Р. Расулов. – Душанбе: Ирфон, 1980. – Т.1. – 312 с.

174. Очерки истории народного хозяйства в Таджикистана (1917-1965 гг.) [Текст] / Под ред. И. К. Нарзикулова., Х. С. Саидмуродова, Г. Я. Курцера. – Душанбе: Дониш, 1967. – 496 с.

175. Очерки по истории Таджикистана [Текст]. – Сталинобод, 1957. – Т.1. – 228 с.

176. Очеркҳои таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол [Матн] / зери таҳрири д.и.т. З. Акрамӣ. – Душанбе: Дониш, 2016. – 463 с.

177. Парпиев, С.М. Орошение голодной степи [Текст] / С. М. Парпиев. – Душанбе, 1965. – 124 с.

178. Пирумшоев, Ҳ. Бозсозӣ [Матн]: сохтем ё бохтем. – Душанбе: Шарқи озод, 2008. – 112 с.

179. Пирумшоев, Х., Маликов, М. Россия – Таджикистан [Текст]: История взаимоотношений / Х. Пирумшоев., М. Маликов. – Душанбе: РТСУ, 2009. – 688 с.

180. Проблемы использования реки Вахш [Текст] . – Ташкент, 1930. – 23 с.

181. Раджабов, З. Ш. Очерки истории культурного строительства в Таджикистане [Текст] / З. Ш. Раджабов. – Душанбе, 1976. – 134 с.

182. Рахимов Р.Х. (сост.). Законодательство в сфере экономики Республики Таджикистан. Ч.2. – Душанбе, 1998. - С. 129.
183. Рахматзода, И. История медицины и известные врачи Кулябского региона [Текст] / И. Рахматзода. – Душанбе: Аржанг, 2010. – 393 с.
184. Раҳмон, Э. Маориф омили муҳимтарини такими давлат ва наҷоти миллат аст [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: Шалола, 2007. – 325 с.
185. Раҳмон, Э. Уфуқҳои истиқлол [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2018. – 433 с.
186. Раҳмонов Э. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин. Душанбе: Ирфон, 1996. - С.119.
187. Раҳмонов, Э. Ш. Экономические реформы - веление времени [Текст] / Э. Ш. Раҳмонов. – Душанбе: Ирфон, 1998. – 104 с.
188. Реализация государственных программ в сфере образования Хатлонской области [Текст]. – Душанбе: Авасто, 2014. – 210 с.
189. Солиев, Х. Х. Республика Таджикистан [Текст]: 15 лет независимого экономического развития [Текст] / Х. Х. Солиев. – Душанбе: Эҷод, 2007. – 558 с.
190. Стариков, В. А., Кошнин, В. В. Неисчерпаемые природные богатство Таджикистана [Текст] / В. А. Стариков., В. В. Кошнин // Сельское хозяйство Таджикистана. –1961. – №5. – С.51-52.
191. Султонова, Л. А Теоретико-методологические подходы формирования и развития регионального зернового подкомплекса [Текст] / Л. А. Султонова // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: Сино, 2013. – № 2/6 (120). – С. 147-156.
192. Таджикская железная дорога. Составители А. Раҳмонов, Н. Назаров. Душанбе, 2005. -2 с.
193. Талбаков, Ҷ. Ҳ. Тақсимоти маъмурӣ-территориявии вилояти Кӯлоб (1939-1955) [Матн] / Ҷ. Ҳ. Талбаков. – Кӯлоб, 1991. – 382 с.
194. Талбаков, Ҷ. Х. Тақсимоти маъмурӣ ҳудудии шаҳру ноҳияҳои

минтақаи Кулоби Ҷумҳурии Тоҷикистон (1956-1973) [Матн] / Ҷ. Ҳ. Талбаков. – 2011. – 212 с.

195. Тоҷикистон дар асри XXI: Президент Эмомалӣ Раҳмонов ва иқтисодиёти миллӣ. – Москва., 2000. -275 с.

196. Убайдуллоев, Н. К. Историография народного образования Таджикистана второй половины XIX-первой XX вв [Текст] / Н. К. Убайдуллоев. – Душанбе: ДДОТ, 2016. – 410 с.

197. Убайдуллоев Н. Становление советской системы народного образования Таджикистана в отечественной историографии. Душанбе: Дониш. 2014.- 164 с.

198. Умари Ш. Данғара [Матн] / Ш. Умар. – Душанбе: Шарки озод, 2005. –736 с.

199. Фатҳиддин, С. Водии Данғара[Матн] / С. Фатҳиддин. – Душанбе, 2021. – С.168 - 205.

200. Хамидов Ф.М. Советская аграрная политика в Таджикистане (20 – е годы XX века). – Худжанд, 2010. – 218 с.

201. Ҳамроев, М. Деятельность Коммунистической партии по развитию ирригации в Таджикистане (1924-1938 гг) [Текст] / М. Ҳамроев. – Душанбе: Дониш,1972. – 328 с.

202. Ҳотамов, Н. Таърихи халқи тоҷик [Матн]: аз солҳои 60 – уми асри XIX то соли 1924 / Н. Ҳотамов. – Душанбе, 2007. – 368с

203. Шарипов, А., Асадов., А. Таджикистан 20 лет [Текст]: посвящается 20-й годовщине Государственной независимости Республики Таджикистан / А. Шарипов., А.Асадов. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 203 с.

204. Шарипов, А., Шамсиддинов, С. Нақши Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар таҳкими ҳокимияти давлатӣ ва истиқлолияти миллӣ [Матн] А. Шарипов, С.Шамсиддинов. – Душанбе: Деваштич, 2005. – 70 с.

205. Шарифзода, А., Қосимӣ, З. Эмомалӣ Раҳмон ва 20-солагии истиқлол [Матн] / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе, 2012. – 392 с.
206. Шарифзода, А., Қосимӣ З. 7 соли Эмомалӣ Раҳмон [Матн] / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Душанбе, 2013. – 350 с.
207. Шарифзода, А., З. Қосимӣ [Матн] / А. Шарифзода, З. Қосимӣ. – Бунёдкор. – Душанбе, 2013. – 336 с.
208. Шарифзода, А., А. Ғафуров [Матн]: наҷотбахши миллат / А., Шарифзода, А. Ғафуров. – Душанбе, 2012. – 336 с.
209. Шарифзода, А., З. Қосимӣ [Матн]: Пайвандгар // А. Шарифзода, З. Қосимӣ. . – Душанбе, 2013. – 336 с.
210. Шарифзода, А., Шамсиддинов., С. Қосимӣ, З. Президент [Матн] / А. Шарифзода., С. Шамсиддинов., З. Қосимӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.
211. Шарифзода, А., С. Шамсиддинов., З. Қосимӣ. Фархундапай [Матн] / А. Шарифзода., С. Шамсиддинов., З. Қосимӣ. – Душанбе, 2014. – 336 с.
212. Шарифзода, А., З. Қосимӣ. Эмомали Раҳмон и мировое сообщество [Текст] / А. Шарифзода., З. Қосимӣ. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 372 с.
213. Шукуров М.Р. Револютсияи маданӣ дар Тоҷикистон-Душанбе, - 1957. – 86-87 с.
214. Эмомалӣ Раҳмон. Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат. Ҷ.7 – Душанбе: Ирфон, 2007. – 480 с.
215. Энергическая политика Президента Таджикистана Эмомали Рахмона [Текст] // Нурафзо. – Душанбе, 2011. – С. 39.
216. Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷилди 5. Муассисаи давлатии Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, Душанбе, 2017. - 237 с.
217. Энциклопедияи Советии тоҷик [Матн]. – Душанбе, 1980. – Ҷ.2. – 640с.

Диссертатсия ва фишурдаҳо

218. Аламов, Ҳ. Н. Социально-экономическая и культурная жизнь Хатлонской области в период независимости Республики Таджикистан (1991-2015 гг.): дис. ... канд. ист. наук [Текст] / Ҳ. Н. Аламов. – Душанбе, 2019. –188 с.

219. Афзалов, Г. А. Развитие арендных отношений в аграрном секторе в условиях перехода к рыночной экономике (на примере Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Г. А. Афзалов. – Душанбе, 2000. –150 с.

220. Ахмедов, Р. Деятельность Коммунистической партии Таджикистан по освоение новых земель (1966-1975 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Р. Ахмедов. – Душанбе, 1989. – 21 с.

221. Буриева, М. Ч. Эколого-экономическая эффективность функционирования мелиоративно-ирригационного комплекса аридного региона (на материалах Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / М.Ч. Буриева. – Душанбе, 2014. – 200 с.

222. Курбанов, Ф. Х. Региональные аспекты инвестиционного обеспечения развития предпринимательской деятельности (на материалах Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Ф.Х. Курбанова. – Душанбе, 2013. –168 с.

223. Курбанова Ш. И. Переселение дехканских хозяйств и освоение целинных земель в Вахшской долине Таджикистана (1924 – 1941 гг.). : автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Ш. И. Курбанова. – Душанбе, 1993. –22 с.

224. Қурбонова, Ҳ. Д. История ирригационного строительства и освоение новых земель в Дангаринской степи, 60-е-первая половина 80-х годов.: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 [Текст] / Қурбонова Ҳилолбӣ Джумаевна. – Душанбе, 1999. – 213 с.

225. Музаффаров, Б. С. Пути повышения инвестиционной активности предприятий аграрного сектора региона (на примере

Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Б.С. Музаффаров. – Душанбе, 2013. –177 с.

226. Рузибоев, Х. Г. Повышение экономической эффективности производства и первичной переработки хлопка-сырца в регионе (на материалах хлопкового подкомплекса Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Х. Г. Рузибоев. – Душанбе, 2017. –196 с.

227. Сатторов, А. А. Основные направления повышения эффективности зерноводства в регионе (на материалах Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / А. А. Сатторов. – Душанбе, 2013.–169 с.

228. Сафарзода, Ф. Ф. Рушди маорифи вилояти хатлон дар охири асри XX – ибтидои асри XXI (Дар заминаи маводи минтақаи Кӯлоб). : дис. ...канд. ист.наук : 07 00 02 [Текст] / Ф. Ф. Сафарзода. – Душанбе, 2022. – 178 с.

229. Сафоев, А. К. Развитие механизма управления региональными инвестиционными проектами (на материалах Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / А.К. Сафоев. – Душанбе, 2014. – 175 с.

230. Тагаев, Б. Д. Социально-экономические аспекты обеспечения продовольственной безопасности регионов (на материалы Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / Б. Д. Тагаев. – Душанбе, 2012. –164 с.

231. Шарипов, Н. А. История развития дорожного хозяйства Кулябской области Таджикской ССР: 20-е 80-е гг. XX в. дис. ... канд. ист. наук : 07.00.02 [Текст] / Шарипов Н. А. – Душанбе, 2016. – 167 с.

232. Шоинбекова, К. З. Влияние социальной инфраструктуры на устойчивое развитие сельских территорий (на материалах Хатлонской области): дис. ... канд. экон. наук [Текст] / К. З. Шоинбекова. – Душанбе, 2010. –143 с.

Матбуоти даврӣ:

233. 649 тонна ба фонди иттифок [Текст] // Навобод. – 1988. – №107 (5544). – 6 сентябр.
234. Абдуллоев, Р. Тоннель в сердце гор. [Текст] / Р. Абдуллоев // Правда. – 1984. – 28 декабря.
235. Авазов, Т. Люди спускаются в долину [Текст] / Т. Авазов // Агитатор Таджикистана. – 1989. – №7. – С.14-17.
236. Авдеев, С. И придет в Дангару море [Текст] / С. Авдеев // Коммунист Таджикистана. – 1983. – 11 марта.
237. Авдеев, С. Себистон [Текст]: рукопожатие под землей / С. Авдеев // Коммунист Таджикистана. – 1980. – 17 июля.
238. Азизов, А. Анҷумани байналмилалӣ иқтисодии «Данғара-2017». [Текст] / А. Азизов // Симои Данғара. – 2017. – №33 (6700). – С.1-2
239. Азизова, З. Низоми таълимо боз ҳам беҳтар менамоям [Матн] / З. Азизова // Симои Данғара. – 2016. – №33 (6633). – 8 сентябр.
240. Ақобиров, Ю. Боль Дангары. [Текст] Ю. Ақобиров // Коммунист Таджикистана. – 1988. – 18 ноября.
241. Ахмедов, А. Х. Мелиорация земель [Текст]: рубежи перестройки / А. Х. Ахмедов // Гидротехника и мелиорация. – 1971. – №11. – С.2-4.
242. Ахмедов, П. Позади-полвека [Текст]: Дангаринскому району и его партийному организации -50 лет / П. Ахмедов // Кулябская правда. – 1982. – 6 октября.
243. Ашуров, Д., Насридинов, З. Дангара [Текст]: пошла вода / Д. Ашуров. З. Насридинов // Коммунист Таджикистана. – 1986. – 5 ноября.
244. Баҳри Рушду тараққиёти соҳаҳо ҷидду ҷаҳд менамоям [Матн] // Симои Данғара. – 2016. – № 37(6637). – 17 октябр.
245. Бобоев Д. Принимай, Дангара воду Вахша [Текст] / Д. Бобоев // Коммунист Таджикистана. – 1986. – 31 октября.
246. Бобоева Т. Плани хочагии халқро иҷро намоям [Матн] / Т. Бобоева // Маданияти Тоҷикистон. – Сталинобод, 1957. – №1. – С.46.

247. Бобохонов О. Тарбияи коммунистии ҷавонон // Навобод. - №58 (3922). -13 майи соли 1978.
248. Богомоллов И. На работу славную [Текст] / И. Богомоллов // Кулябская правда. – 1983. – 26 августа.
249. Боярчиков А. Тугой узел Дангары [Текст] / А. Боярчиков // Кулябская правда. – 1988. – 12 февраля.
250. В центре внимания [Текст] // Новый Хатлон. – 2008. – 14 октября.
251. Гулмаҳмадов, Д. К. Хатлон [Матн]: Аз таъмини амнияти озуқаворӣ то рушди агросаноат / Д. К. Гулмамадов // Ҷумҳурият. – 2015. – 16 окт.
252. Гулмаҳмадов, Д. К. Паём – омили асосии рушди вилояти Хатлон [Матн] / Д. Гулмаҳмадов // Ҷумҳурият. – 2014. – 19 апрел.
253. Данғара ободу зебо гаштааст // Хатлон. -№20 (3009). -23 апрели соли 2015.
254. Гарҷӣ иҷроӣ план ҳаст обрӯ, обрӯи ӯҳдадорӣ дигар аст! // Навобод. - №124 (5561). 15 октябри соли 1988.
255. Дар комитети партиявии район [Матн] // Навобод. –1981. – №17 (4349). –10 феврал.
256. Дастовардҳо – бозгӯӣи файзи соли 2019 [Матн] // Симои Данғара. – 2020. – № 1 (6793). – 1 январ.
257. Дастовардҳои ноҳия дар 25-соли истиқлолият [Матн] // Симои Данғара. –2016. – №30 (6630). – С.1. – 31 август.
258. Донишгоҳи давлатии Данғара // Симои Данғара. -№ 22-23 (6668-89). 8 июли соли 2017.-С.7.
259. Донишгоҳи давлатии тиббии Хатлон [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.7. – 8 июл.
260. Захаров, Л. Вахш пройдет сквозь горы [Текст] / Л. Захаров // Коммунист Таджикистана. – 1988. – 22 июня.
261. Захаров, Л. Оазис в степи [Текст] / Л. Захаров // Коммунист Таджикистана. – 1986. – 17 сентября.

262. Захаров, Л. Чествование победителей [Текст] / Л. Захаров // Коммунист Таджикистана. – 1982. – 25 июня.
263. Ибрагимов, Р. Звезды Дангары [Текст] / Р. Ибрагимов // Комсомолец Таджикистана. – 5 декабря 1972
264. Иззатуллоев Ҳ. Баҳри иҷрои дурнамо талош бояд кард [Матн] / Ҳ. Иззатуллоев // Симои Данғара. – 2016. – №38 (6638). – 22 октябр.
265. Иззатуллоев Х. Дар ноҳия 7012 тонна пахта ҷамъоварӣ шуд [Матн] / Ҳ. Иззатуллоев // Симои Данғара. – 2017. – №32 (6699). – С.1. – 14 октябр.
266. Иззатуллоев Х. Дар соҳаи боғдорӣ пешравиро зиёданд [Матн] / Ҳ. Иззатуллоев // Симои Данғара. – 2018. – №5 (6714). – С.1. – 7 феврал.
267. Иззатуллоев Х. ҶДММ «Шири Данғара» дар хизмати мардум [Матн] / Ҳ. Иззатуллоев // Симои Данғара. – 2019. – №26 (6777). – С.1. – 6 август.
268. Иззатуллоев Х. Хабарҳо аз колхозии ба номи Ленин [Матн] / Ҳ. Иззатуллоев // Навобод. – 1980. – № 35 (4211). – С.3. – 20 март.
269. Истифодаи канали «Водии Данғара» [Матн]: марҳилаи 3 // Симои Данғара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.8. – 8 июл.
270. Иштироки Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар маъракаи ниҳолшинонӣ дар ноҳияи Данғара [Матн] // Симои Данғара. – 2019. – №8 (6759). – 27 феврал.
271. Иштирок дар маросими ба истифода додани канали «Водии Данғара» марҳилаи 3 // Симои Данғара. -№15,16,17 (6661-62-63). -17 майи соли 2017.-С.4.
272. Касиров Х. Суръати сохтмон суст [Матн] / Х. Касиров // Навобод. –1987. – 11 август.
273. Коммунист Таджикистана. 1986. -30 сентябрь.
274. Корреспонденция о новостройках колхоза им. Сталина Дангаринского района [Текст] // Коммунист Таджикистана. – 1957. – №166(8077). – С.3.–16 июля.

275. Косимов, А. От Вахшстрога до Дангары [Текст] / А. Косимов // Коммунист Таджикистана. – 1978. – 4 июня.
276. Кузиев, А. Солнечные гроздя Дангары [Текст] / А. Кузиев // Агропромышленный комплекс Таджикистана. – 1987. – №9. – С.12-13.
277. Макурин, А. Новый день Дангары [Текст] / А. Макурин // Кулябская правда. – 1986. – 29 октября.
278. Марденский, В. В. горячем забое [Текст] / В. Марденский // Кулябская правда. – 1985. – 26 февраля.
279. Марденский, В. Ввод тоннеля ускорили [Текст] / В. Марденский // Кулябская правда. – 1985. – 26 февраля.
280. Марденский, В. Щедрая лоза Дангары [Текст] / В. Марденский // Кулябская правда. – 1982. – 16 сентября.
281. Махсумов, М. Театр оинаи зиндагист [Матн] / М. Махсумов // Симои Дангара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.5. – 8 июл.
282. Маҷлиси машваратии коркунони маданият [Матн] // Навобод. – 1981. – №17 (4349). – С.2. – 10 феврал.
283. Маҳимов, М. Маориф ва рушди он [Матн] / М. Маҳимов // Симои Дангара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.5. – 8 июл.
284. Маҳимов, М. Пешравӣ [Матн] / М. Маҳимов // Симои Дангара. – 2016. – № 33 (6633). – С.2. – 8 сентябр.
285. Маълумот дар бораи иҷрои нақшаи нимсолаи якуми ба давлат фурӯхтани маҳсулоти чорво ва парранда дар хоҷагиҳои ноҳия [Матн] // Навобод. – 1988. – №68 (5506). – 7 июн.
286. Медведев, Д. Тоннель идёт дальше [Текст] / Д. Медведев // Коммунист Таджикистана. – 1981. – 25 июля.
287. Миралиев, А. М. Дигаргуниҳои иқтисоди ва тараққиёти кувваҳои истеҳсолкунанда дар вилояти Хатлон. [Матн] / А. М. Миралиев // Экономика Таджикистана: Стратегия развития. – 2001. – №3. – С. 5.
288. Морозов, Н. Дорога на Дангару [Текст] / Н. Морозов // Кургантюбинская правда. – 1979. – 3 ноября.

289. Муассисаҳои маданияти деҳот // Навобод. - №70 (4090). 12 юни соли 1979.-С.1.
290. Мурочиатномаи механизаторони совхози “Данғара” ба ҳамаи механизаторони район // Навобод. - №70 (4090). 12 юни соли 1979.-С.1.
291. Мусофиров Ш. Ҳеч ганче нест аз фарҳанг беҳ [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.6. – 8 июл.
292. Назаров В. Тройной узел проблемы Дангары [Текст] / В. Назаров // Кулябская правда. – 1984. – 30 июня.
293. Назаров К. Соҳаҳои кишоварзӣ рӯ ба пешравист [Матн] / К. Назаров // Симои Данғара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.3. – 8. Июл.
294. Назиров С. Кушодашавии толори Пешвои миллат [Матн] / С. Назаров // Симои Данғара. – 2016. – №36 (6636). – С.4. – 14 октябр.
295. Неъматов О. Соҳаро рушду тараққӣ медиҳем [Матн] / О. Неъматов // Симои Данғара. – 2017. – № 13 (6659). – С.1. – 28 апрел.
296. Неъматов, О. Чӣ корӣ, ҳамон бардорӣ [Матн] / О. Неъматов // Навобод. –1988.– №93 (5531). – С.3. – 4 август.
297. Паём ба Маҷлиси милли ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, 27 апрели соли 2000 // Ҷумҳурият. – 2000. – 29 апрел.
298. Паёми табрикии раиси ноҳия мӯхтарам Сайдализода Маҳмадулло [Матн]: бахшида ба Рӯзи Ғалаба // Симои Данғара. – 2017. – №14(6660). – 8 май.
299. Паёми табрикоти Маҳмадулло Сайдализода, раиси ноҳия [Матн]: ба муносибати чашни 25-солагии Истиқлолияти давлатӣ // Симои Данғара. – 2016. – №33 (6633). – 8 сентябр.
300. Пастухов, С. Туннель [Текст] / С. Пастухов // Правда. – 1982. – 20 марта.
301. Пахта ба Ватан [Матн] // Навобод. – 1988. – №122 (5559). – С.1. – 11 октябр.

302. Пешвои миллат [Матн]: дар ноҳияи Данғара корҳои созандагӣ вусъати бесобиқа пайдо намудаанд // Симои Данғара. – 2019. – №24 (6775). – С.1-3. – 15 июл.
303. Раҳмонов, Х. Ғайрати фотеҳони дашт [Матн] / Х. Раҳмонов // Навобод. – 1988. – 17 ноябр.
304. Раҳмонов, Х. Сабзавот мисқолакӣ шуд дар фурӯш [Матн] / Х. Раҳмонов // Навобод. – 1988. – №107 (5544). – С.3. – 6 сентябр.
305. Сабуров, Ч. Бригадаи интернатсионалӣ [Матн] / Ч. Сабуров // Навобод. – 1988. – 22 сентябр.
306. Саид, Н., Убайдулло, Н. Вожаи «ғалча» ва шаклу тафсири он дар адабиёти илмӣ [Матн] / Н. Саид., Н. Убайдулло // Маърифати омӯзгор. – 2016. – №12. – С.38-40.
307. Саидкулов, Н. Маҳсулноки меафзояд [Матн] / Н. Саидкулов // Навобод. – 1981. – №17 (4349). – С.3. – 10 феврал.
308. Саидкулов, Н. Ёҳдадориҳои наслгирӣ иҷро шуд [Матн] / Н. Саидкулов // Навобод. – 1978. – № 58 (3922). – С.1.–13 май.
309. Сайидализода, М. Данғара [Матн]: ҳанӯз имкониятҳо зиёданд / М. Сайидализода // Симои Данғара. – 2016. – №34 (6634). – 17 сентябр
310. Сайфуллоев, Х. Наққошони дашт [Матн] / М. Сайидализода // Навобод. – 1987. – 17 август.
311. Сайфуллоев, Х. Ҳанӯз дер нашудааст [Матн] / Х. Сайфуллоев // Навобод. – 1987. – 1 октябр.
312. Сайфуллоев, Х. Пешрафт ва монеаҳо [Матн] / Х. Сайфуллоев // Навобод. – 1988. – 23 июл.
313. Сангтуд [Текст]: в игру вступает Вашингтон // Азия-Плюс. – 2007. – 1 марта.
314. Сафари кори Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн] // Сарзамин. – 2018. – С.8.
315. Сафари кори Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн] // Сарзамин. – 2019. – С.10.

316. Сафари кори Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн]: ифтихои мактаби №9 дар деҳаи Сангтӯда // Симои Данғара. – 2017. – №15,16,17 (6661-62-63). – С1-2. – 17 май -

317. Сафари кори Пешвои миллат ба ноҳияи Данғара [Матн]: Суханронӣ дар маросими ифтихои муассисаи таҳсилоти миёнаи умумии рақами 8 дар деҳаи Хуррамзамин // Симои Данғара. – 2017. – №15,16,17 (6661-62-63). – С1-2.

318. Сафари кори Президенти кишвар ба ноҳияи Данғара [Матн] // Пайки шифо.– 2019. – №9 (25). – С.2. – 30 сентябр.

319. Сельское хозяйство Таджикистана– 1986. –№7. – С.11.

320. Сероштанов, А. Самый трудный год [Текст] / А. Сероштанов // Кулябская правда. – 1981. – 5 декабря.

321. Скоробогатов, М. Дангара [Текст]: трудные километры / М. Скоробогатов // Коммунист Таджикистана. – 1979. – 23 января.

322. Смирнов, С. Дангара ждёт воду [Текст] / С. Смирнов // Коммунист Таджикистана. – 1983. – 26 июля.

323. Смирнов, С. Дангара [Текст]: темпы растут / С. Смирнов // Коммунист Таджикистана. – 1982. – 7 января.

324. Смирнов, С. Породнила Дангара [Текст] / С. Смирнов // Коммунист Таджикистана. – 1983. – 10 июля.

325. Смирнов С. Путь к воде [Текст] / С. Смирнов // Коммунист Таджикистана. – 1981. – 10 июля.

326. Стариков, В. А., Кошнин, В. В. Неисчерпаемые природные богатство Таджикистана [Текст] / В. А. Стариков., В. В. Кошнин // Сельское хозяйство Таджикистана. – 1961. – №5. –С.51-52.

327. Султонова, Л. А Теоретико-методологические подходы формирования и развития регионального зернового подкомплекса [Текст] / Л. А Султонова // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. – Душанбе: Сино, 2013. – № 2/6 (120). – С. 147-156.

328. Сурков, Д. Дангара утолит жажду [Текст] / Д. Сурков // Известия. – 1986. – 31 октябр.

329. Суханронии Пешвои миллат дар мулоқот ба роҳбарону фаъолон ва намояндагони сокинони вилояти Хатлон [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – №22-23 (6668-89). – 8 июл.

330. Суханронӣ дар мулоқот бо роҳбарону фаъолон ва сокинони ноҳия [Матн] // Симои Данғар. – 2015. – №21 (6579). – С.2. – 28 апрел

331. Таджикистан экспортировал около 1 тонны золота [Текст] //ASIA-PLUS. – 2014. – С. 5. – 10 февраля

332. Талаботҳои интизоми меҳнат дуруст ба роҳ монда шавад [Матн]: ҳисоботи раиси ноҳияи Данғара оид ба фаъолияти соҳаҳои иҷтимоию иқтисодии ноҳия дар соли 2015 ва муайян намудани вазифаҳо барои соли 2016 // Симои Данғара. – 2016. – № 2 (6602). –12 январ.

333. Тантанаи зафар [Матн] // Навобод. – 1988. – №124 (5561). – С.1. –15 октябр.

334. Таърихи ноҳия гувоҳ аст [Матн]: табрикоти мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии ноҳия бахшида ба 85-солагии ноҳияи Данғара // Симои Данғара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.1. – 8 июл.

335. Тураев, О. Соҳиби шаҳодатномаи касбӣ шуданд [Матн] / О. Тураев // Симои Данғара. – 2018. – №4 (6713). – С.4. – 30 январ.

336. Холмуродов, Р. Заминкушо [Матн] / Р. Холмуродов // Навобод. – 1988. – 17 ноябр.

337. Хуршеди, Ҷ. МОИ-и «Данғара» роҳ ба сӯи ҳадафҳои стратегӣ наздик мешавад [Матн] / Ҷ. Хуршеди // Ҷумҳурият. – 2016. – № 186 (23008). – С.1-2. –16 сентябр.

338. Ҳабибуллоева, Ф. Нишондиҳандаҳо назаррасанд [Матн] / Ф. Ҳабибуллоева // Садои мардум. – 2010. – 9 феврал.

339. Ҳамаи кӯдакони синни мактабӣ ба таълими умумӣ фаро гирифта шавад [Матн] // Газетаи муаллимон. –1937. – сентябр

340. Ҳасанов, Г. Саноаткунонӣ ҳадафи чоруми миллӣ [Матн] / Г. Ҳасанов // Симои Данғара. – 2019. – №5 (6756). – С.2. – 9 феврал.

341. Ҳасанов, Г., Маҳимов, М. Баҳри пешбурди соҳаҳо ва саноаткунонӣ кӯшиш менамоем [Матн] / Г. Ҳасанов., М. Маҳимов // Симои Данғара. – 2019. – №26 (6777). – С.2. – 6 август.

342. Ҳасанов, Г., Маҳимов, М. Заминаи кадрӣ аз донишгоҳ бармеояд [Матн] / Г. Ҳасанов., М. Маҳимов // Симои Данғара. – 2019. – №26 (6777). – С.2. – 6 август.

343. Ҳиммати говчӯш [Матн] // Навобод. 1980. – № 35 (4211). – С.3. – 20 март

344. Ҳисориев, А. Чанд лаҳза дар Чорсадаи нав [Матн] // Навобод. – 1988. – 30 августа.

345. Ҳосили дилхоҳ аз меҳнати ҳалол аст [Матн] // Симои Данғара. – 2016. – №34 (6634). – С.3. – 17 сентябр

346. Чекалов, В. Проект дня Дангары [Текст] / В. Чекалов // Коммунист Таджикистана. – 1985. – 2 июня.

347. Черныш, Д. Сквоз скалы [Текст] / Д. Черныш // Правда. – 1979. – 28 декабря.

348. Черныш, Д. Сроки диктуют темпы [Текст] / Д. Черныш // Коммунист Таджикистана. – 1980. – 17 июн.

349. Ҷамъбасти мусобиқа [Матн] // Навобод. – 1986. – №81 (5197). – С.1. – 8 июл.

350. Шамсов, М. Рабочая поездка Главы государства в Хатлонскую область [Текст] / М. Шамсов // Новый Хатлон. – 2005. – С.1-2. – 7 окт

351. Шариф, Л. Данғара [Матн]: 100 гектар боғи интенсивӣ бунёд мешавад / Л. Шариф // Симои Данғара. – 2016. – №7(6607). – 20 феврал.

352. Шарифзода, А., Айниддини С., Шамсиддинзода, С. Қадамҳои устувор ба сӯи ояндаи босаодат [Матн] / А. Шарифзода., С. Айниддини., С. Шамсиддинзода // Минбари халқ. – 2017. – № 3 (1087). – С.5. – 18 январ.

353. Шарифов, Ҷ. Комёбии чорводорон [Матн] / Ҷ. Шарифов // Навобод. – 1979. – № 50 (4070). – С.3. – 26 апрел.

354. Шенталинский, В. Дангаринский кувшин [Текст] / В. Шенталинский // Вокруг света. – 1985. – №3. – С.6-8.
355. Шиноснома [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – № 22-23 (6668-89). – С.2. – 8 июл
356. Шинсой бо корҳои кишоварзӣ дар ноҳия [Матн] // Симои Данғара. 2015. – №21 (6579). – С.1. – 28 апрел.
357. Шинсой бо рафти татбиқи лоиҳаи «Обёрии заминҳои водии Данғара» [Матн] // Симои Данғара. – 2017. – №15,16,17 (6661-62-63). – С.4.–17 май.
358. Щербаков, П. Второе рождение Дангары [Текст] // Гидротехника и мелиорация. – 1983. – №8. – С.12-13.
359. Юсуфшоҳи Ёқубшоҳ. Данғара - тамаддуни қадими Бохтар // Чумхурият, 2010, 3 март.

3. **ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ**

**Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи
олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп
шудаанд:**

[1–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Маориф-поёи дҷлат ва давлатдорӣ (дар мисоли н.Данғара) / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи Омӯзгорӣ. – 2020. – № 6(89). – С. 278-280.

[2–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Шаклҳои пешбурди истеҳсоли кишоварзӣ ва мақоми онҳо дар ислоҳоти институтсиявӣ / Г.М Давлатова, О. Ш. Абдулҳақов, М.Қ. Қураева // Маҷлла илмии тибби Симурғ. – 2021. – № 9 (1). – С. 145-150

[3–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Рушди кишоварзӣ ва соҳаҳои он дар солҳои 50 - ум ва 80 - уми асри XX / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2021. – №. 5. – С. 69-75.

[4–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №. 3. – С. 75-80.

[5–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Ба маркази саноатӣ табдил ёфтани Данғара / О. Ш. Абдулҳақов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2022. – №. 5. – С. 92-99.

[6–М]. Убайдулло, Н. К. Шодмонзода, О. Ш. Дастовардҳои кишоварзони ноҳияи Данғара дар замони истиқлол / Н. К. Убайдулло, О. Ш. Шодмонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – № 12-2. – С. 81-88.

**Мақолаҳои дар дигар маҷмуаҳои илмӣ, маҷаллаҳо ва маводҳои
конференсиявӣ ба таърисида:**

[7–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Саҳми ҷавонон дар рушд ва ташаккули корхонаҳои саноатии кишвар / О. Ш. Абдулҳақов // конференсияи умумидонишгоҳии илмию амалии ҳаёти профессорону

омӯзгорон ва аспирантону донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии Данғара бахшида ба «20-солагии Ваҳдати миллӣ» 17-22 апрели соли 2017. — Данғара, 2017. — С. 100-103.

[8–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Асрори номи Данғара / О. Ш. Абдулҳақов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмю амалии ҳайати профессорону омузгӯзгорон, аспирантон, магистронун унвонҷуён ва донишҷуён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара, 2017. — С. 627-628.

[9–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Аз таърихи бонкдорӣ Осиёи Миёна / О. Абдулҳақов, Ш. Ҳасанов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмю амалии ҳайати профессорону омузгӯзгорон, аспирантон, магистронун унвонҷуён ва донишҷуён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара, 2018. — С. 230-232.

[10–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Рушди маорифи Данғара дар замони Истиқлолият / О. Абдулҳақов // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи умумидонишгоҳии илмю амалии ҳайати профессорону омузгӯзгорон, аспирантон, магистронун унвонҷуён ва донишҷуён бахшида ба 27-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2018-рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ 27-30 апрели соли 2018. — Данғара: 2018. — С. 624-626.

[11–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Дастовардҳои фарҳангии Данғара дар замони Истиқлол / О. Абдулҳақов // Маводи конференсияи илмӣ–назариявии ҷумҳуриявӣ бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Донишгоҳи давлатии омӯзгорӣ Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни. 15 ноябри 2022. — Душанбе, 2022. — С. 265-267.

[12–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Сохтумони аввалин нақби ирригатсионӣ дар ноҳияи Данғара / О. Абдулҳақов, Н. Мардонова, Г. Давлатова// Масъалаҳои мубрами тибби муосир: мушкилот ва роҳҳои ҳалли он. Маводди конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ–амалии бахшида (III-солона) МДТ “Донишгоҳи давлатии тибби Хатлон” бахшида ба 30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 16 декабри 2022. — Данғара, 2022. — С. 375-376.

[13–М]. Абдулҳақов (Шодмонзода), О. Ш. Вазъи иҷтимоӣ ва фарҳангии ноҳияи Данғара дар ибтидои асри XX / О. Абдулҳақов // Маҷаллаи сиёсат, давлат ва ҳуқуқи факултети идораи давлат ва ҳуқуқи Донишгоҳи давлати Данғара. – 2022. – №. 5 (5). – С. 153-156.

[14–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Эмомалӣ Раҳмон ва саҳми ӯ дар пешрафти соҳаи илм ва маориф (дар мисоли ноҳияи Данғара) / О. Абдулҳақов // Маҷалоти таърихӣ. Маводи конференсияи ҷумҳуриявии факултети идораи давлат ва ҳифзи ҳуқуқи Донишгоҳи давлати Данғара. Душанбе: Шохин-С, 2022 — С. 144-149.

[15–М]. Абдулҳақов, (Шодмонзода) О. Ш. Ривҷёбии илм дар аҳди Сомониён / О. Абдулҳақов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Заминаҳои илмӣ-назариявӣ ва таърихию фалсафии ҳифзи арзишҳои миллӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ” бахшида ба эълон гардидани соли 2024 “Соли маърифати ҳуқуқӣ” - (8 июни соли 2024). - Душанбе: Дониш, 2024. — С. 156-163.